

AIDAI

1948
BALANDIS
NR. 13

TURINYS

KŪRYBOS PASAULY

ILIUSTRACIJOS

AIDAI

MĖNESINIS KULTŪROS ŽURNALAS

1948 METAI BALANDŽIO MĖNUO NR. 13

Visuomeniniai tipai

STASYS YLA

Vienas pagrindinių visuomeninių uždavinių yra pažinti ir suprasti žmogų. Juo labiau svarbu pažinti žmonių grupes bei sroves, kurios visuomenės gyvenime reiškiasi. Pažinti tačiau žmones geriausia galima toj pačioj visuomeninio darbo plotmėj. Darbas išryškina žmonių palinkimus ir nusiteikimus, kurie glūdi pačioje skirtingoje prigimtyje. Jeigu vieni sueina į vienus visuomeninius barus, kiti — į kitus, arba tuose pačiuose darbo baruose vieni sutampa, kiti išsiskiria — nėra atsitiktinis dalykas. Patiems visuomenininkams dažnai būna sunku atsiplėšti nuo tų painių ir daugiapusių priežasčių, kurios juos su vienais asmenimis riša, o nuo kitų skiria.

Nesileisdami į tolimesnes pastabas, mes norim pabrėžti, kad nei subjektyvios visuomeninės padėtys, nei objektyvūs visuomeniniai interesai nėra tie galutinai apsprendžiantys veiksniai susidaryti skirtingam visuomenininiam reiškimuisi. Padėtys ir interesai tik paryškina ir pagilina tai, kas glūdi žmogaus dvasioje. Žmonių prigimtis yra labai skirtinga gabumų ir polinkių atžvilgiu, ir šitas skirtingumas atsinešamas į visuomeninį gyvenimą.

Individualinių žmonių gabumų, palinkimų, nusiteikimų ir gyvenimo suvokimo išryškinimas visuomeninėje plotmėje prašosi tad klasifikacijos į tam tikrus tipus. Mūsų pažiūra ryškiausi yra šie visuomeniniai tipai: utilitaristo, egotisto, idealisto ir realisto, kurių charakteristiką čia ir mėginsime duoti.

1. UTILITARISTAS

Utilitaristu vadiname tą asmenį, kurio galvoseną ir veikseną apsprendžia medžiaginės vertybės (daiktas, pinigas). Ne šios vertybės savyje jam brangios, bet jų nauda. Naudos jis ieško sau asmeniškai arba visuomenės labui. Dažniausia persveria asmeninė nauda; tada visuomenė ir visuomeninė padėtis tampa gryna priemone. Tiesa, prekybininkas ir pramonininkas tariasi atliekąs tam tikrą visuomenės funkciją; bent jo patarnavimai esą labai naudingi viešajai gerovei. Iš tikrųjų gi svarbiausias jo tikslas visuomene naudotis ir kiekvieną visuomeninę padėtį išnaudoti. Pats visuomenės labas tiesiogiai jam nerūpi arba rūpi tik tiek, kiek patarnauja kaip priedanga ir bazė iš tos pačios visuomenės susikrauti sau kapitalo.

Tačiau gali būti atvejų, kai visuomenės nauda pastatoma greta asmeninės. Tada visuomeninė padėtis panaudojama ir sau pasipelnyti ir pačiai visuomenei tiesiogiai ko nors gero pasiekti. Tokiais dažniausia yra utilitaristai administratoriai. Vadovaudami kuriai nors ūkinio gyvenimo sričiai, įstaigai ar įmonei, jie stengiasi savo padėtį tiek panaudoti, kad visuomenė, valstybė ar įmonė turėtų galimai daugiau pelno, kurio procentais arba užtarnautu didesniu atlyginimu ir jie galėtų pasipelnyti.

Utilitaristas yra veiksmo žmogus. Jo veiksmingumas tačiau pagrįstas daugiau fiziniu judrumu. Ypač tai būdinga komercinio tipo utilitaristams. Pramoniniai ir administraciniai utilitaristai savo veiklumą apreiškia daugiau planavimų, svarstymų srityje. Tačiau ir jie mėgsta susitikti su žmonėmis, pavažiuoti, atlikti operacijas, reikalaujančias fizinio judrumo.

Vieni ir antri yra praktiško proto žmonės; gudrūs, gyvenimiški, prisitaiką prie įvairių aplinkybių, viską apskaičiuoją, savo srityje išradingi, gebą kombinuoti. Nestinga jiems ir psichologinio pajautimo, ypač žmonių silpnybei suvokti ir padėties diagnozei nustatyti. Šitie gabumai tačiau nieko dar nepasako apie jų inteligenciją. Ypač biznierių tarpe pasitaiko labai bukų žmonių, be didesnio išsilavinimo ir ryškesnių dvasinio sugebėjimo ženklų. Gabumas bizniui yra savyje siauras ir ribotas. Jis nieko bendro neturi su protiniu išsilavinimu ir asmenybės subrendimu. Tai yra specifiškai praktinis gabumas, įgimtas — ne išsilavinimu pasiektas.

Iš pasąmoninių utilitaristo savybių ryškiausios yra šios: drąsa ir rizika, pasisekimo ieškojimas ir noras būti galingu. Aistra pinigui verčia jį imtis drąsių operacijų bei kombinacijų. Instinktas ir apskaičiuojantis protas padeda jiems nugalėti kliūtis ir išveda iš pasitaikiusių painiavų. Šitos savybės utilitaristą padaro iš dalies fatalistu: jis tiki į savo laimę, kuri jį vedanti. Tačiau jis yra ir nemažas bailys. Kiekviena rizikingesnė operacija sukuria psichozę ir įtempia nervus. Bet triumfas, kurį jis išgyvena laimėjęs, vėl pastato jį ant kojų ir dar labiau magina leistis į naujas operacijas. Utilitaristo jausmai visą laiką svyruoja tarp drąsos ir baimės. Ruošdamasis naujam svarbesniam „žygiui“, jis pramato įvairius pavojus, pasiruošia jų išvengti, gerai užslepia visus siūlų galus, sumėto pėdas. Tačiau aistra, stipri ir akla, kartais sumaišo protą. Viskas gerai pramatyta, bet, žiūrėk, kokia smulkmena ima ir viską išduoda. Šito nebeatsitinka tokiam biznieriui, kuris yra pasiekęs tam tikro stažo ir išsilavinimo. Tada jis nebėra veikiamas nei rizikos,

nei baimės, nei tikėjimo į savo laimę. Jis vaduojasi tik grynu apskaičiavimu; rizikai ir nepasisekimams tuo atveju jis palieka vietos ne daugiau, kaip 10 procentų.

Žodis proga utilitaristui turi simbolinės reikšmės. Tų progų jis jieško ir jų pasiūlymui negali atsispirti. Proga jam atneša pasisekimą. Jis apskaičiuoja, kiek panaudota proga jam gali atnešti naudos, ir jis sako, būtų kvailys, jei tokios progos nepanaudotų. Viena pasisekusi proga veda jį jieškoti kitų. Pasisekimas jį svaigina: jis įeina pagaliau į azartą, naudodamas kiekvieną ir bet kokią progą. Blogoj „progoj" atsidūręs žmogus darosi sukalbamesnis ir pigesnis. Dėl duonos ar bėdos žmogus pusvelčiui atiduos turimas vertybes, kurios oficialioj rinkoj nekotiruojamos ar mažai apmokomos. Dėl to varge atsidūrusiam jis pasiūlys paskolą, padidindamas procentus ar paimdamas geras garantijas. Šitokios progos utilitaristui yra pačios dėkingiausios: juo kam nors blogiau, juo geriau yra jam.

Kiekvienas vertingas daiktas utilitaristui praverčia. Jei šiuo metu jo nereikia, gal reikės vėliau. Dėl to jis viską ima ir perka. Tačiau įdėtas kapitalas turi apsimokėti. Apsimokėjimas yra pagrindinis dalykas. Jei neapsimoka laikyti pinigų, jis pakeis juos į daiktus; jei nei pinigas nei daiktas neapsimoka, jis jieškos dar patvaresnių vertybių — aukso, perlų.

Turtas, ypač didesnis, virsta galybe. Utilitaristas patiria, kad su pinigu gali kiekvieną nuginkluoti ir kiekvieną reikalą pravesti. Pinigo galia jį ima svaiginti, ir jis eina tolyn ir tolyn. Jis tiki, kad šita galia yra vienintelė patvari ir reali. Šiuo atžvilgiu utilitaristas esmiškai skiriasi nuo šykštuolio. Šykštuolį svaigina pats pinigas, kaip toks; jis jį gaudo ir jį laiko savo rankose, jį dažnai liečia ir juo džiaugiasi. Seniau, kai pinigas buvo vertingo metalo, kai nesinaudota bankais, o krauta į skrynias, gal ir biznierius turėjo tiesioginio džiaugsmo iš paties pinigo. Šiandien pinigo jis nebelaiko savo rankose ar asmeniniuose seifuose. Viskas yra bankuose ir jis ne tik jo neprisiliečia, bet net nemato; jo rankose tik čekių ir einamų sąskaitų knygelė. Taigi ne pinigas, kaip toks, jį šiandie svaigina, bet ta galia, kurią jis jam teikia: galia naudos ir valdžios.

Galingumo jausmas tačiau neleidžia utilitaristui pamesti iš akių santykio su žmonėmis. Jis nori juos valdyti ir žmogišku būdu. Dėl to jis yra taktiškas, mandagus, pakantrus ir paslaugus. Jis pakenčia viską: tiek reikalų, tiek asmenų atžvilgiu, jeigu to reikalauja nauda. Tačiau jis yra jautrus savo garbei, ypač jei ji reikalinga padėčiai išlaikyti arba vedamiems reikalams nepakenkti. Jis vengia viešų skandalų; nešvaresnes operacijas atlieka per kitus. Nebūdamas tikras, kad iš jo gerai užslėptų operacijų kai kas neišeitų į paviršių, jis stengiasi visuomenės akyse susidaryti tam tikrų moralinių kreditų. Jis pašelpia labdaros įstaigas, paremia įtakingesnius ir moralinį svorį turinčius asmenis, padaro šiaip reikšmingesnių paslaugų. Pagalba ir paslaugumas yra jam būdingas bruožas, tačiau rafinuotai apskaičiuotas. Jis remia ir visai nereikšmingus bei menkaverčius asmenis. Mat, jie užima tam tikrą poziciją, kurios jis jokiu būdu nenorėtų matyti sumanesnėse ir sąžiningesnėse rankose. Jis remia, sakysim, silpnesnį valdininką, pakenčia šalia savęs silpną prekybininką ir net padeda, kad, jiems pasitraukus, neateitų stipresnis konkurentas.

Utilitaristas turi plačias pažintis, naudojasi įvairiais visuomeniniais kanalais, susiranda „neatskiriamų draugų" ir bendradarbių. Draugystės šios yra taip pat apskaičiuotos: kol žmonės naudingi, tol jie draugai. Kai atsiranda naudingesnių draugų, pirmųjų jis nebepažįsta. Širdies draugų utilitaristas neturi ir negali turėti. Jo socialumas yra pagrįstas ne širdim, bet šaltu protu, kuris sveria realybes.

Asmeninių palinkimų utilitaristas turi specialių ir tipiškų. Mėgsta jis konfortą ir patogumus. Geras butas, skanus ir sveikas valgis, gražus apdaras, patogi susisiekimo priemonė yra būtinos sąlygos asmeninei jo egzistencijai ir jo bizniui. Kur jis būtų — savame krašte ar svetur — pirmon eilėn stengsis susidaryti šias sąlygas. Šie dalykai jam tarnauja kaip priemonė „aukštesniam" tikslui — naudai. Jis žino, kad bizniui pradėti ar jį vykdyti reikalingas „pajėgaus" asmens įspūdis. Išorė kaip tik parodo jo turimą padėtį, atidaro jam duris į biznio partnerių namus: „clothes open the door". Stambaus rango utilitaristas, maišydamasis tokių pat tarpe, vartoja visus galimus savo materialinei vertybei pabrėžti ženklus: apsikarsto brangiais žiedais, apsistato patalpas marmuro vazomis, ąžuolo ar riešuto baldais, sidabrinį servizą padeda ant stalo. Gali jis tų dalykų asmenškai nemėgti ar net neapkęsti (kaip mūvėti žiedus), bet jis tai daro dėl reikalo.

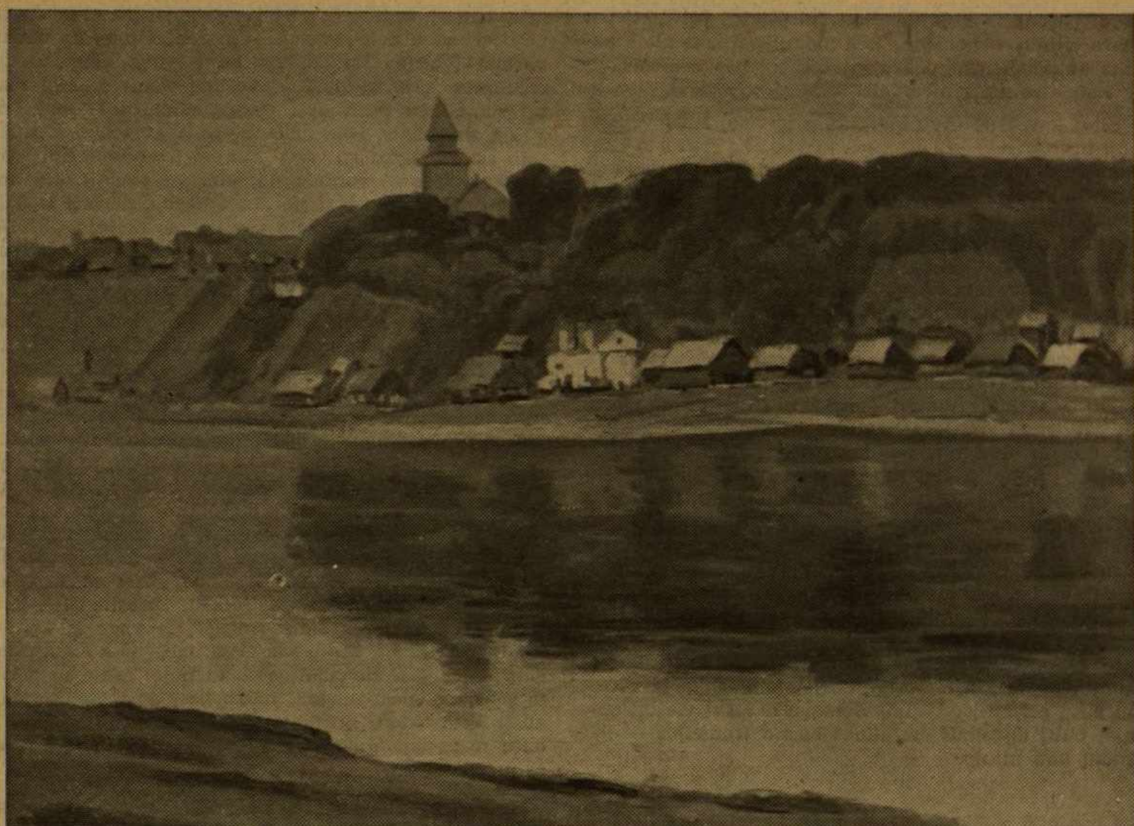
Save utilitaristas saugo, tausoja ir lepina. Tačiau ir tai įeina į apskaičiavimo sritį. Jis turi gerai išsimiegoti, gerai jaustis, kad būtų „produktingas" savo darbe. Tuo būdu jis save ir visą savo gyvenimo tvarką palenkia „vertybei", ne grynam egoistiniam malonumui. Šia prasme jo negalima vadinti bonvivanu. Geras ir patogus gyvenimas jam nėra aistra, kaip tipiškam bonvivanui. Šis pastarasis nieko kito ir nesiekia, kaip tik pagyventi: pinigas ir nauda bonvivanui nėra vertybė, bet priemonė — tik būtina priemonė. Dėl to tikrieji bonvivanai pasijungia tiems, kurie pinigo turi; patys negebėdami pinigo organizuoti, jie pasidaro žemi ir akli tų pačių utilitaristų vergai.

Utilitaristui artimiausias yra ekonominis visuomenės sektorius. Tačiau didesnių ar mažesnių ekonominių reikalų turi ir kiekviena kita gyvenimo sritis. Net politikoje ir kultūroje jis susiranda darbo, atitinkančio jo palinkimus. Prisitaikyti svetimam pasauliui jis moka ir gali sudaryti net labai neblogo politiko ar kultūrininko įspūdį. Šitai jam reikalinga, kad išsilaikytų padėtyje, turėtų kitus savo rankose ir siektų svarbiausio tikslo — pasinaudoti. Jis gali dirbti praktinį „naudingą" kultūros darbą, gaminti materialines kultūros vertybes, tačiau kiekvienu atveju iš tos pačios kultūros jam turi eiti pelnas.

Neradęs vietos „platesniuose vandenyse", utilitaristas gali tenkintis eilinio bankininko, buhalterio, advokato įstaigos vedėjo ar viršininko padėtimi. Tarp tų galimybių jis prasiverčia, panaudodamas padėtį ir galią „uždarbiams", kuriuos jam teikia jo galios reikalingieji. Ir tokiuose postuose būdamas, jis sugebės pasistatyti namus, įsigyti ūkį, einamąją sąskaitą turėti.

Pasirinkdamas veikimo priemones, utilitaristas turi prieš akis tą patį tikslą — naudą. Jos siekti esamoje sistemoje jis negali kitaip, kaip apeidamas asmenis, vartodamas kyšius, išnaudodamas tuos, kurie turi valdžią, nugirdydamas, panaudodamas seksualinę aistrą, į vargą kitus įstumdamas. Tikslas jam pateisina visas priemones, ir tai jis laiko natūraliu, leistinu, su sąžine suderinamu dalyku. Moralinės kategorijos jam yra absoliučiai reliatyvios. Praktiškas reikalas apsprendžia ir veiksmo morališkumą: kas naudinga — gera, kas nenaudinga — bloga. Tačiau jis turi du stabdžiu, kurie jį prilaiko — tai viešoji opinija ir baudžiamosios normos. Su jomis jis skaitosi, bent kiek jos gali būti pritaikytos in casu. Tačiau kur ir kiek jis gali jas apeiti, veikia nesivaržydamas.

Kiekvienas utilitaristas yra liberalas ir kitų asmenų moralės atžvilgiu. Jis naudojasi kiekvienu, kas jis ir koks jis būtų. Biznyje nėra nei žydo, nei graiko, doro ar nedoro bendradarbio. Kaip jie gyvena, kokį vardą turi jam nėra svarbu — tai jų „privatus" reikalas. Tik tada, kai biznio draugai viešai kompromituojasi savo gyvenimu ar darbais, jis bando juos

Ad. Varnas **Pavakarė prie Veliuonos (aliejus)**

„aptvarkyti" arba apginti prieš kitus. Jei žmonės jam vis dėlto neišvengiamai reikalingi, jis ras priemonių juos rehabilituoti. Tokie žemesnių palinkimų partneriai jam labiau praverčia už aukštos moralės žmones. Tokie ramsčiai visada būna naudingesni, nes, dangstomi galingos pinigo rankos, gali atlikti pačias nešvariausias operacijas.

Visai kitoks jis yra savo privataus ekonominių reikalų sektoriuje. Čia moralinę jėgą jis apskaičiuoja bizniškai. Jis ieško sąžiningo kasininko, buhalterio, darbininko. Jeigu ir jo tarnautojai elgsis su juo, kaip jis su kitais elgiasi, „apgalėdamas" (ne apstatydamas!) — jo reikalai gali pašlyti. Nešvaraus biznio partnerių jis neįsileidžia ir į savo namus, nepalaiko su jais šeimyniškų ryšių, nenori turėt su jais intymių reikalų. Geriau jis „perka" kitą šeimą, kurioje su jais gali susitikti — laisvų papročių šeimą, kur gali būt daug kas leista. Tai yra, vieno biznieriaus išsireiškimu, „kaip gera kava, kaip torto gabaliukas". Savą šeimą jis nori matyti laisvą nuo to viso moralinio purvo, kuriame maišosi jis ir jo „draugai".

Savo sprendimuose ir veikime utilitaristas išeina iš dabarties. Ateitis jam tiek reiškia, kiek atsiremia į dabartį ir jos apskaičiavimus. Dabartį jis laiko išeinamuoju tašku ir kiekvieną esamumą linkęs palaikyti. Konservatyvistas jis dėl to nėra — keisti padėties nesibijo, jeigu ji žada tam tikros naudos. Jis bijosi tik revoliucinio padėties pakeitimo. Šitai sumaišo visus jo apskaičiavimus, apverčia aukštyn kojomis esamą ir apspręstą padėtį. Kas kita pamažu vykstantys pasikeitimai; jie leidžia susidaryti perspektyvą, pritaikyti savo planus. Dėl to, jei reikia ką keisti, tai geriau keisti evoliucijos, bet ne revoliucijos keliu. Čia jis mato dar galimumą kai ko išvengti, prie kai ko prisitaikyti, kai ką dar savo įtaka pakeisti.

Utilitaristui palankiausia yra liberalinė ūkio sistema. Už ją jis kovoja visomis priemonėmis. Ne dėl jos pačios, ne dėl tų teisių, kurios gali būti brangios kiekvienam žmogui, bet iš asmeninio išskaičiavimo. Suvaržyta sistema jam sudaro esminę veiklos kliūtį, pro kurią sunkiau byra į jo rankas auksiniai. Tačiau jis neprapuola ir suvaržytoje ūkio sistemoje. Jeigu jam pavyksta prieiti prie valdžios, tada tuos pačius varžtus jis sugeba nemažiau sėkmingai panaudoti savam reikalui.

Kovoti, jei reikia, utilitaristas nebijo. Tačiau asmeninė kova jam neapsimoka. Į atvirą kovą jis pats nelinkęs eiti arba jei eina — reiškiasi santūriai ir atsargiai. Pagrindinį atakos svorį jis perkelia į svetimą sritį, sakysim, politinę.

Jis meisteris vesti kovą svetimais ginklais ir svetimomis rankomis, pats pasilikdamas kovos užkulisyje. Iškilus į viešumą skandalui, liečiančiam jo asmenį, utilitaristas stengiasi visomis priemonėmis jį nuslėpti. Iš viešųjų pozicijų ir tada jis nesitraukia, priešingai — stengiasi dar labiau dalyvauti. Tai jam reikalinga sudaryti įspūdžiui, kad jam daromi priekaištai neturi pagrindo. Tuo tarpu tuos, kurie jo klaidas kelia viešumon, jis bando pastatyti „keblioje padėtyje". Dėmesiui nukreipti nuo savęs, jis stengiasi savo priešus pulti visuomenės priešų vardu, ieškodamas juose net dogmatinių klaidų. Jo veikimas šiuo atžvilgiu labai plonas,

gerai parengtas ir pridengtas. Jei priešui priveikti per maža eilinių visuomenės talkininkų, jis panaudoja pačius aukščiausius, juos užinteresuodamas asmeniškais ir visuomeniškais motyvais.

Šitoj kovoj už savo būvį, kaip ir visoj savo veiksenoj, utilitaristas yra tipiškas **m a t e r i a l i s t a s**. Gindamas savo vardą, jis pirmoj eilėj gina savo „verslą". Atstovaudamas idealistinei pasaulėžiūrai, jis siekia pelno: idealistinis naivumas duodasi lengviau išnaudojamas. „Idealisto" firma jam pačiam praverčia kaip priedanga. Pagaliau ši pasaulėžiūra, jeigu jai atstovauja didžiausios masės, padeda jam susidaryti dėkingą užnugarį. Bet su pačiu idealizmu, juo labiau su religine dvasia, visa tai neturi nieko bendro. Utilitaristo religingumas būtų paradoksas, o dažnu atveju — veidmainystė. Subjektyviai jis gali save tokiu laikyti, net nejausti sąžinėje didesnių moralinių konfliktų, tačiau tai patvirtina ankstesnį teigimą, kad biznieriai pasižymi dideliu dvasiniu bukumu. Vienas jų pats prisipažįsta turėjęs padėti kryžių ant savo religinio praktikavimo; jis jautęs einąs nemoraliu keliu, bet atsispirti pagundai nebebuvę galima. Jeigu sekmadienį ir ateidavęs į bažnyčią, tai nepajėgdavęs „išsipagirioti" iš biznio reikalų. Tiek pasisiūlančių progų, tiek galimybių ir tiek darbo, kad apie kitką galvoti nebeįmanoma. Net mišių tyloj gimsta mintys, švysteli nauji galimi „pasisekimai". Esamoj sistemoj, jo žodžiais, nėra biznieriui kito kelio, kaip pačiam klampoti purvu ir kitus į jį stumti. Tokia yra materija, kuriai jam tenka tarnauti! Jei būtų griežti įstatymai, vieninga ir aiški viešoji opinija, būtų ugdomos moralinės biznio tradicijos — gal galėtų būti kitaip.

EGOTISTAS

Egotistą skiriame nuo egoisto. Egoistą suprantame kaip **s a v i n a u d į**, ieškantį ne tiek garbės, kiek naudos. Tuo tarpu egotistas nėra tipiškas savinaudis; jam ne nauda, bet **g a r b ė** yra aukščiausia asmeninė vertybė. Savasis **a š** (ego) pasidaro pirmaujantis reikalas visuose veiksmuose ir pastangose. Jis nori būti visų vertinamas, pirmuoju pripažįstamas. Savojo asmens iškėlimas sudaro pagrindinį visuomeninio reiškimosi motyvą.

Tiesiogine prasme egotistas siekia garbės **s a u**. Jis ješko progų, kuria situacijas, veda kalbą, pasirenka darbą, panaudoja priėmones ir draugystes vienam pagrindiniam tikslui — kad galėtų **s a v e** apreikšti. Garbės ješko ir pedagogai savo pasisekimu, ir rašytojai, ir teatralai visuomenės pripažinimu. Jų asmeninis vardas stovi dažnai pirmoje eilėje. Ir jie nori būti populiarūs, visų gerbiami, vertinami ir pripažįstami. Kunigas taip pat siekia **g a r b ė s**, tik jam pirmon eilėn rūpi Dievo garbė; tačiau dažnas kunigas yra labai jautrus ir asmeninei garbei, ypač jei antgamtinė garbė nėra jo pilnai apvaldžiusi.

Kaip utilitaristinis tipas stengiasi naudotis ir kiekvieną padėtį išnaudoti, taip egotistinis tipas savo garbės dėliai siekia **v a l d y t i**. Valdymo noras gali reikštis įvairiomis formomis. Grynasis egotistas paprastai siekia aukšto politinio ar valdinio posto, kuriame kiti jam būtų palenkti, jį pripažintų, jam lenktųsi ir jo klausytų. Pasiekęs valdžios, jis stengiasi per fas nefas joje **i š s i l a i k y t i**. Save jis laiko vienintėliu šiam uždaviniui pašauktu, nepakeičiamu, labiausiai apdovanotu gabumais, pasiruošimu. Kiti egotistinio tipo atstovai valdžios siekia kitomis formomis: jie nori būti įtakingi, turėti savo rankose dvasinio autoriteto aureolę, veikti kitus, juos apspręsti.

Noras valdyti ir turėti garbės, sukuria visą skirtingą egotistų psichologijos kompleksą. Jie kreipia į save kitų dėmesį, sudaro **į s p ū d į**, stengiasi **p a s i r o d y t i**, pozuoti, save demonstruoti. Jie renka įvairias žinias, vartoja įvairius faktus, įsideda į galvą daug vardų, techniškų terminų (net iš svetimų jiems sričių). Visa tai reikalinga pasirodyti **d a u g** žinančiais, jeigu ne **v i s a** žinančiais. Kas kalbėtų, ir iš kokios srities, jie tuoj skuba išlysti su savo „žinija" ir stebinančiu tonu iškloti faktus su vardais, datomis, vietovėmis. Jie turi kitus **s t e b i n t i** ! Kai jie imasi darbo, neriasi iš kailio, kad tik jis išeitų, kaip dar niekas neišėjo. „Žiūrėkit, kaip reikai daryti! Niekas taip nepadarė ir nepadarys!" — tarsi norėtų pastebėti. Bet jausdami, kad visą laiką taip dirbti netesės, jie pasistengia greitai supasuoti, palikdami kitiems vilkti praktišką darbo naštą. Jie tuo tarpu atlieka reprezentacinius vizitus, keliones, priima delegacijas, spaudos korespondentus.

Santykius su žmonėmis egotistas nustato pagal asmeninę simpatiją ar antipatiją. Kas jam pagarbą reiškia, jo pranašumą pripažįsta, jam komplimentų nešykšti, su tuo ir jis skaitosi. Bet kas jį įžeidžia, jo sumanymus kritikuoja, ar jį kuriuo nors būdu aplenkia, tas jam priešas. Su tokiais jis atsiskaito pašaipa, kritika, nesiskaitymu. Jeigu jis rašytojas, tokius savo priešus visu perdėjimu išvilks į savo herojų galeriją; jei jis bus viršininkas — tokius persekios, „išės" iš tarnybos arba bent neleis niekur pasireikšti, „prasimušti". Kritikuoja egotistas ir šiaip žmones, ir ypač ši kritika skaudi yra tiems, kurie yra eventualūs jo konkurentai, galį jo žvaigždę sumažinti visuomenėje. Tokie asmenys, jo žodžiais: nieko negali, nieko nesugeba, nesubrendę, netaktiški. Šitoje kritikoje slypi viena mintis, nors ji būtų ir nesąmoningą: tik aš vienas esu **v e r t a s**, aš galiu ir sugebu.

Draugų egotistas neturi, bent sau lygių ir nuoširdžių. Jeigu jis neturi jokios valdžios, lieka vienišas ir izoliuotas. Jei jam pavyksta pasiekti kokią nors valdžią, jo draugais tampa įvairūs pataikūnai, karjeristai, išnaudotojai. Egotistas, kaip toliau matysim, nesugeba skirti veidmainystės nuo tikro nuoširdumo. Psichologinio pajautimo atžvilgiu jis yra savotiškas nebylys: jis neskiria juoko nuo tikrovės, nuoširdumo nuo režisūros.

Kaip pas utilitaristą persveria veiksmas, taip pas egotistą — **ž o d i s**. Jis žodžio žmogus, gimęs kalbėti, pasakoti, piešti situacijas. Jis nerimsta, negalėdamas kalbėti ir, priešingai atgyja, turėdamas progos apsireikšti žodžiu. Kalbėjimo noras jam nėra išvidinis, kad save išsakytų kam nors; kad savo sielvartus, nerimą išpasakotų; kad kokius svarbius ir esminius klausimus išsiaiškintų. Ne! Jį kankina noras kalbėti tam, kad save apreikštų. Visų pasakojimų centre paprastai stovi jo paties asmuo: arba jis ką darė, arba buvo nepakeičiamas dalyvis. Pasakoja jis su poza, režisuodamas toną, gėrėdamasis savo žodžiais. Viskas vyksta romaniniu įdomumu — nepaprasti įvykiai, nepaprasti partneriai, nepaprasti jo paties pareikšti žodžiai! Jeigu tai nepasakoma, tai bent toks įspūdis turi susidaryti. Kartais jis mėgsta kalbėti apie planus, kuriuos turės realizuoti; įspūdis taip pat sudaromas stiprus, ir, jeigu to žmogaus nebūsi pažinęs iš arčiau, gali atrodyt, kad jis iš tikrųjų tiems planams realizuoti būtų nepakeičiamas. Tuo tarpu jo planai yra tušti, paradiniai žodžiai. Per ilgesnį laiką įsitikini, kad jo žodžiai neturi atramos veiksme.

Egotisto žodžiuose ir kalboje nėra problemų. Jis jų neturi. Jis ne problemų, bet **f a k t ų** — konkrečių faktų žmogus. Jo kalbos dėl to būna ne vientisos; jis greit nutraukia bet kokį dėstymą, padėties apibūdinimą, sintetišką jos apsprendimą. Padėtis jam paprastai „aiški"; sprendimus jis turi iš anksto formuluotus, tačiau jie ne asmenišku svarstymu pagrįsti, o iš kitų pasiskolinti, išgirsti ar išskaityti. Dėlto abipusiam klausimų sprendimui ir apskritai dialoginiam pašnekesiui jis nėra lin-

kęs. Kalba jis visuomet **vienas**, neleisdamas kitiems kalbėti arba greit kitus nutraukdamas. Jis turi „viešpatauti“ žodyje, į jį turi būt nukreiptas visų klausančiųjų dėmesys.

Dirbti egotistas nemėgsta. Ypač jis netinka patvariam darbui, ilgų pastangų reikalaujančiam. Padėti kitiems — dirbantiems jis gali, ypač techniškame darbe, bet ir tuo atveju, jei mato, kad jo pagalbą labai vertini ir jo sugebėjimus laikai šiame darbe nepakeičiamus. Dirbti iš savęs, iš asmeninio užsidegimo, egotistas negali. Jis neturi idėjų, kurios iš vidaus jį kaitintų, nepajėgia įsijausti į objektyvų, šalia jo stovintį visuomeninį reikalą. Į visus šalia jo stovinčius reikalus jis žiūri per savo asmens prizmę. Savo asmens jis neaukos dėl kitų reikalo. To, kas yra virš jo jėgų, kas jam gali būt perdaug, jis nesiims. Jis tinka atskiram, daliniam reikalui, atskiram darbui, bet ne sričiai, kur susibėga kompleksas reikalų. Iš to išeinant, jo visuomeninis pareigingumo jausmas yra negilus ir nepilnas. Visuomeninė **atsakomybė** pas jį rišasi su asmenine savisauga ir savigarba. Visuomenės bėdos, kaip tokios, jo nejaudina, nebent jos paliestų jo asmenį. Dėl jų jis nesisieloja. Pakalbėti, sudaryti ispūdį, kad jam tie reikalai rūpi, jis gali. Bet tai žodinis, o ne efektyvus rūpestis.

Egotistas save laiko gimusiu aukštesniems dalykams (ad maiora natus). Jis niekina „vidutinį“ žmogų, kuris eina į gyvenimo sūkurį, kuris bando atvirom rankom gydyti paprastas ir užsėtrytas žaizdas. Jis nenori būt tokiu visuomenininku. Visuomenė, žiūrint į ją iš artumos, jam atrodo atstumianti. Jei reikia į ją veikti, geriau veikti „iš aukštumos“, su ja pačia tiesiogiai nesusiliečiant, į jos tarpą neisimaišant, į jos žemumas nenusileidžiant. Egotisto meilė žmonėms, jeigu jis iš viso jos turi, atsiremia į protą, bet ne į širdį. Jis daro gera tam tikrų racionalumo ribų plotmėje, o ne iš širdies, kuri nežino ribų, kuri jas pereina, gal ne visur racionaliai pasirenka priemones, gal net save pirm laiko sunaikina. Jeigu egotistas yra kunigas, tai šitą jo meilę žmonėms galima apibudinti kaip **teologinę** — principo nustatytą, bet ne **evangelinę**.

Protiniai gabumai pas egotistą dažniausia būna mechaniški, **atminties** gabumai. Jis puikiai išmoksta tekstus (dainas, eilėraščius, įstatymų paragrafus, faktus, datas). Jis gabus kalboms, kurių pasisavinimas taip pat priklauso nuo mechaniškos atminties. Tačiau jam sunku, kaip sakyta, spręsti problemas, išvystyti idėją, atsekti psichologines visuomenės nuotaikas. Loginis ir psichologinis gabumas jam svetimas.

Kalbų gabumas, būdingas egotistams, yra gabumas **formai**, ne turiniui. Kalbų jis mokosi ne dėl to, kad jį domintų minčių pasaulis, kuris per svetimas kalbas atsiveria. Jam įdomus svetimų kalbų žinojimas, kaip nauja minčių reiškimosi **forma**. Jis ir jų mokydamasis daugiau kreipia dėmesį į kalbinius niuansus, į frazeologiją. Svetima kalba patenkina ir jo norą reikštis žodžiu, o kartu pasirodyti jų žinojimu, apreikšti savo pranašumą prieš tuos, kurie tų kalbų negali tinkamai pasisavinti. Ta proga tenka pastebėt psichologų teigimą, kad gabumas svetimoms kalboms nėra dvasios vientisumo ženklas; kalba jiems nėra suaugusi su visa jų dvasia, ji — kaip vargonų registras, kaip automobilio bėgis, mechanišku lengvumu perkeičiamas.

Būdamas formos žmogus, egotistas neskiria didesnės reikšmės ir savo žodžio turiniui. Jo žodis neturi objektyvinio atitikmens. Jį galima laikyti tam tikra prasme menišku, surežisuotu, perdėtu, įvairiom padėtim pritaikytu. Egotistas politikas savo žodį sudemagogina; pedagogas — per daug susugestyvina, rašytojas — subutaforina, susimbolina; artistas — surežisuoja, kunigas — padaro perdaug moralizuojančiu. Šitą žodžio pertempimo laipsnį sunku tiksliai nustatyti: jis įvairuoja net pas tą patį žmogų. Tikra tačiau, kad pas kiekvieną tipišką egotistą žodis neturi pilno realaus pagrindo. Jis lankstus, prisitaikantis ir pritaikomas pagal asmeninį reikalą. Dažnai todėl jis yra prieštaringas. Kontrastai jį iš viso domina. Jis mėgsta kontrastiškus įvykius, ypač anekdotus, kuriuose gyvenimas atsispindi išvirkščioj formoj. Ir kitus jis kritikuoja ne iš esmės, bet tik tai, kas jų pareiškimuose ar gyvenime jam užkliūva, kaip priešingumas. Kontrastais pagrįstas ir egotisto gyvenimas: vienoks jis yra, kitokiu rodosi. Jis niekad neatidengia savęs, net labai artimiems žmonėms. „Kas mano galvoj ir širdy, tu niekad nesužinosi“ (Kreivėno žodžiai žmonai iš „Kryžių“).

Ne tik žodyje, bet ir elgesyje egotistas pasilieka formos žmogus. Didelę reikšmę jis skiria savo išorei, laikymuisi, apdarui, priėmimo formai. Jis manieros, pasirodymo, etiketo žmogus. Prieiti prie jo galima ne per reikalo esmę, bet per jo išdėstymo formą. Jis nesigilina perdaug į turinį. Jį galima laimėti ir palenkti tik gera forma, geru žodžiu, nors jis būtų ir dirbtinis. Tavo intencijos, tavo slapta mintis jam nesvarbu (jis to nepajaučia). Jei mokėsi išeiti iš jo asmens, jį paglostysi, pagerbsi, jis darysis sukalbamas. Jei nori ką per jį pravesti, nedėstyk kaip savo ar kito sumanymą, bet kaip jo — tada praeis. Būdamas viršininkas, egotistas daugiau žiūri formalinės dalykų eigos ir tvarkos; retas egotistas nėra formalistas.

Formos žmonės nėra originalūs ir savarankiški. Originalumu nepasižymi ir mechaniškų gabumų žmonės. Jiems būdingas **pasisavinimas**. Kaip lengvai jie savinasi svetimas kalbas, taip jie daro ir su svetimomis idėjomis. Kitais jie seka, net patys nejausdami. Jie pasisavina kitų manieras, kalbos stilių, net apdaro, šukuosenos ir kitas formas. Jaunesni seka savo mokytojus, profesorius, vyresni — kitus autoritetingus ir įtakingus asmenis. Būdamas originalus, ir norėdamas negalėtų kitų pasekti. Originalumas nėra pakartojamas, dėl to originalūs žmonės sunkiai prisitaiko, keičia savo kalbos ir elgsenos stilių, sunkiai pasisavina svetimą kalbą. Tuo tarpu lengvas egotistų pasisavinimas to, ką turi kiti, rodo jo neturėjimą tai, kas yra **sava**. Gabumas pasisavinti rodo, kad egotistai turi stiprią regėjimo ir klausos atmintį (ir iš viso mechaniškus atminties gabumus). Jie puikiai įsidėmi kartą matytus žmones, vaizdus, filmas, girdėtus pokalbius. Jie gali apibrėžti susitikimo aplinkybes, vietą, laikymosi smulkmenas, gali pakartoti kitados išgirstas pašnekesio frazes, net patį kalbos toną. Jie turi gabumą imituoti kitų kalbą, eiseną, laikyseną.

Naturali neoriginalumo pasekmė yra dažnas egotisto kaitaliojimas savo išorės formų, net savo minčių ir pažiūrų. Stipriai sukritikuoti, jie lengvai atsisako savo minties ar plano, kaip lengvai jie ir buvo juos pasisavinę. Jie ypač neatsparūs tokiai kritikai, kuri paliečia jų garbę. Pasakyk, kad šis planas tau garbės neteiks, priešingai — jis tave pažemins, jis negalvodamas jo atsisakys. Atitraukta nuo jo asmens planų kritika — objektyvi kritika — jo taip greit neįtikins. Tokiu atveju jis ilgai ginčysis ir nesiduos nuginkluojamas. Galima jį įpainioti ir į nevykusius reikalus, jeigu tik jie bus išdėstyti asmeninės jo ambicijos plotmėj. „Būtų negarbė tau nusileisti, būtų pažeminimas perleisti iniciatyvą į priešų rankas!“ — šitas motyvas taip pat gali pakeisti jo turėtą nusistatymą.

Ilgesniame laiko būvyje egotistas patiria, kad neturėjimas savo aiškios ir pastovios nuomonės jam brangiai kainuoja. Tada jis išgyvena didelį netikrumą ir net baimę, ypač svarbesnių sprendimų atveju. Šitos baimės ir netikrumo nejaučia tik jauni, dar nepritvrę ir karšti egotistai. Būdami atsakingesnėse pareigose, jie šauna ne kartą pro šalį, susilaukia reakcijos, sukelia nesusipratimų, bando save teisinti, padarytus sprendimus taisyti — ir išeina prieštaravimas sau patiems. Stipriai užpulti, jie bando kalbėti ką kitą, nei buvo

pasakę; stengiasi savo pareiškimus patikslinti; kaltina kitus blogai supratus. Rezultatas būna tas, kad tuo pačiu reikalu jie pasako įvairiems žmonėms visai skirtingus dalykus. Kas egotisto tokiu atveju nesupranta, laiko jį melagiu, piktos valios žmogum, o iš tikrųjų jis yra tik nelaimingasis, patekęs vieton, kurioje jo nevientisumas ir nesavarankiškumas perdaug krinta visiems į akis.

Jausdamas nesąs savarankiškas, egotistas visuomet yra reikalingas patarimų. Nors jis pats nori vadovauti ir tariasi vadovaująs, tačiau jis visuomet yra kieno nors kito vadovaujamas. Kas nors kitas jam turi suplanuoti, paruošti, apspręsti — tada jis savo vardu vykdo. Nebūdamas pats išminties žmogus, jis ješko už save išmintingesnių. Tačiau jo nelaimei dažniausia pataiko ant gudrių, suktų ir klastingų patarėjų, kurie jo vardu ir jo firma stengiasi pravesti savo planus. Šita nelaimė lydi ne vieną aukščiau pastatytą egotistą. Sąžiningi ir teisingi patarėjai jam neįtinka, nemoka glostyti jo ambicijos, jam nepataikauja, priešingai — savo tiesumu stengiasi ambicinius veiklos prasiveržimus apvaldyti, nevientisinį galvojimą atvesti į logikos tvarką. Kaip tik dėl to egotistai paprastai pasirenka tokius savo bendradarbius, kurie nevengia pataikauti, pritarti nevykusiems jų planams, jų ambiciją pakurstyti, bet ir juos piktai, nesąžiningai ir negarbingai išnaudoti savo utilitaristiniams tikslams.

Egotistą galima iš dalies apibūdinti kaip valios žmogų. Jis nori veikti. Jam patinka valios žmonės, įvairūs herojai, ypač kariškiai (jeigu jis pats toks nėra). Kariškos būdo savybės, disciplina, poaukščiai, blizgesys jį svaigina. Magina jo valią ir kiekvienas valdinis veikimas; jis nori būti viršininkas, kurio beatodairiškai klausoma. Savo valią jis pabrėžia ir linkęs nesiskaityti su kitų valia, ypač žemesniųjų. Jo valia tačiau vedama ne proto, o ambicinio instinkto. Ji greit supasuoja, susidūrusi su kliūtimis jo garbei ar gyvybei. Jis nėra idealinis valios žmogus, kuriam dėl idėjos nebaisu paaukoti net gyvybę. Egotistas nori būti valios herojumi, be asmeninio herojizmo pastangų.

Prie gyvenimo egotistas prisirišęs visomis savo gyvybės šaknimis. Mirtis ar liga jam didžiausia nelaimė. Jis daro visa, kad gyventų sveikai ir ilgai. Dėl to jis pakankamai tvarkingas: nepersidirba, nepervargsta, išlaiko reguliarumą ir saiką. Pirmon eilėn jam stovi: „žiūrėk savęs!" Viskas gali griūti, tik ne aš! Dėl to jis stengiasi save aprūpinti. Jis reikalauja sau erdvės, gero valgio, atvangos, džiaugsmo, laisvės ir malonumo. Jis nesivaržo su laiku, pramogomis ir darbu. Mėgsta jis linksmą kompaniją, pobūvius, geras vaišes, malonius priėmimus, reprezentacines keliones. Netikrais laikais jis skiria daug reikšmės egzistencijos reikalui — „ką valgysi ir kuo apsirengsi". Jis nevengia daryti sau atsargų ir labai šykščiai jas kam nors skiria. Dovanas jis iš visur priima ir vaišinasi pas visus, bet pats negreit tuo pačiu atsiteisia. Tačiau jei ką jis vaišina ar dovanų teikia, — stengiasi išlaikyti fasoną, kad būtų patriūbyta visose kertėse.

Egotisto santykis su ekonominėm vertybėm, ypač su pinigu, yra skirtingas, negu utilitaristo. Pinigas jam nėra tikslas savyje. Tačiau kaip kiekvienai valdžiai pinigas yra būtina priemonė, taip egotisto valdžios geismui patenkinti jis reikalingas ir ieškomas. Per pinigą jis siekia turėti daugiau galios, palenkti žmones, susirasti talkininkų ir bičiulių. Kitu, išvidiniu būdu, negalėdamas jų susirasti, jis daro „papirkimus". Jis galvoja: kam pinigą duosiu, tas man tarnaus, jausis nuo manęs priklausomas. Jeigu savo kapitalų neturi, jis stengiasi bent kitų kapitalą šia prasme disponuoti arba prieiti prie sumų, kurios skirtos kitiems paskirstyti. Jis ir čia galvoja: nesvarbu, kad pinigas ne mano; jei aš paskirstau, vis dėlto nuo manęs priklauso. Tai jis mėgsta net pabrėžti, realiais veiksmais parodyti. Tiems, kurie jam nesilenkia, jis nelinkęs duoti pinigo, nors jie būtų ir labiau jo reikalingi, nei tie, kurie jam pataikauja.

Žmonių vertingumą jis suvokia labai asmeniškai. Vertingi yra tie, kurie jam atsidavę. Objektyvi žmonių vertybė jam sunku suvokti. Kaip visiems valdžios žmonėms, taip ir jam svarbiau žmonių kiekybė ir jų beatodairinis ištikimumas jam. Tai yra formalinis ir mechaninis žmonių vertinimo mastas. Formaliai jis suvokia ir autoritetą. Kas turi poaukštį, rangą, kas yra hierarchinėje viršūnėje, tas jam ir autoritetas. Tokį autoritetą ir jis pats siekia turėti. Asmenybiškumas jam neatrodo svarbus. Jis ir savo bendradarbius vertina ne pagal asmenybines savybes, bet pagal jų santykį su jo formaliniu rangu. Dėl to jis visuomet yra šališkas, partinis. Jam yra tik dvi žmonių kategorijos: ištikimieji ir priešai. Su „priešais" jis veda kovą ir šitai kovai ješko šalininkų bet kuriame fronte. Visi, kurie nemėgsta jo asmeniškų priešų, nesvarbu kas jie būtų, yra jo draugai. Kovoja jis ne su žmonių idėjomis, bet su jais pačiais. Asmens jis neskiria nuo jo klaidų ar pažiūrų. Kovoja jis ne per kitus, kaip utilitaristas, bet pats. Būdamas formalistas, jis siekia formalaus savo priešų pasmerkimo. Tam stengiasi surasti ir formalių kaltinimų. Kaip autoritetininkas, jis savo kovoje apeliuoja į aukščiausius autoritetus arba remiasi savuoju formaliniu autoritetu. Argumentų daug jis nejieško — gana, kad pasmerkia ar gali pasmerkti autoritetas. Priemones jis pasirenka daug nesivaržydamas. Tačiau jis mano, kad veikia objektyvios tiesos, o ne ambicijos vedamas. Kas objektyvu ir subjektyvu, ypač kovojant, jam sunku išskirti. Kas jam asmeniškai atrodo ar reikia, kad atrodytų kaip neteisybė, tas ir turi būti objektyvi neteisybė.

Kovoja egotistas už dabartį, už esamą padėtį. Jis yra dienos žmogus. Jis renka garbę, skina pergalės laurus iš to, ką jis šiuo metu randa galima. Ateitis jam ne taip svarbi. Jis dabartininkas pilna to žodžio prasme. Besivaikydamas dabarties laimėjimais, jis nepramato ateities ir ateičiai dažnai pralaimi. Jis palaiko tai, kas jau yra, gina esamas vertybes, tradicijas, turimą autoritetą. Jis konservatyvistas, saugotojas įprastinių, formalių rėmų. Jis pritartų pažangai ar pakeitimams tik tuo atveju, jeigu tie pakeitimai padidintų jo autoritetą, jei pašalintų jo konkurentus ir jį į aukštesnį postą pastatytų.

Egotistui galima pritaikyti Sigrid Undset žodžius, pasakytus apie vieną savo romano veikėją: „Žmonės sako, kad jis neprotingas; aš pasakyčiau priešingai — jis protingas, tačiau jo puikybė didesnė už jo protą". Puikybė yra pagrindinė egotisto savybė. Dėl jos jis gali sunaikinti kitą ir sugriauti visuomenės reikalus. Net būdamas dvasiškis, egotistas, puikybės ir garbės vedamas, eina ne kartą griauti pačios Bažnyčios reikalų. Blogiausia, kad jis to nejaučia — net gi tariasi juos ginąs. Jam tinka Kristaus mintis: ateis laikas, kada užmušinėdami Dievo pranašus, tarsitės tarnaują Dievui. Puikybė egotistą padaro perversišką ir veidmainišką. Jis tariasi kovojąs už tiesą ir teisybę, o iš tikrųjų jo kova yra asmeninės ambicijos reikalas. Visuomenė dėl jo kovos kenčia ir objektyvinis gėris yra pažeidžiamas. Tačiau jis pats subjektyviai gali būti nekaltas. Jis nejaučia tos objektyvinės žalos, kuri kyla iš jo elgsenos. Dėl to subjektyviai jį pasmerkti būtų neteisinga. Jeigu apskritai kovoje reikia skirti asmenį nuo jo klaidų, tai šita itin tinka kovoje su egotisto veiksena. Objektyvioj plotmėj dažnas jo žygis užsitarnauja nepritarimo ar net pasmerkimo, tačiau subjektyviai tenka jį suprasti ir bent asmeniškai nesmerkti. (b. d.)

LAUREATU AKIVAIZDOJ *)

J. BRZ.

I.

Šį vakarą mintis krypsta į du dalyku: į mūsų šios dienos laureatus ir į 30 metų praeitį. Laureatų atžvilgiu, tariu, nebus nemandagu susirinkusiųjų dėmesį nuo jų kreipti į praeitį, nes jie yra taip pat tos praeities aktyvūs dalyviai, kaip lygiai ir visi čia susirinkusieji.

Praeities kaleidoskope šiandien kaip tik noriu įžvelgti lietuvių rašytojų kūrybinį palikimą ir jo neištrinamus ženklus, įspaustus jų dygiame kelyje kartu su visa tauta nuo mielojo Nemuno iki šaltojo Reino ar rūsčios Pečoros.

Mintis natūraliai šiandien sustoja prie Lietuvos h e r o j i n i o laikotarpio: prie Lietuvos Tarybos aktų, savanorių žygių, prie kraujo lašų, kuriais buvo nužymėtos Lietuvos sienos; pagaliau ir prie politinių klastų, nukreiptų prieš Lietuvą jau anais laikais.

Ir tuos prisistačius, kyla pasididžiavimas tauta. Ji ne tik išdrįso pareikšti: „Esu gyva ir noriu būti laisva", bet savo žodį pavertė veiksmu ir kraujo aukomis atkurtą valstybę apgynė. Tada — ir tik tada — ją norom nenorom pripažino tarptautiniai areopagai ir kitos valstybės.

Ir naujai atgimusi valstybė ne tik save apgynė. Ji prisidėjo prie to, kad Europa būtų išgelbėta nuo bolševizmo pirmosios invazijos į Vakarus, kur jis turėjo virsti viską lemiančia galybe, susiliejęs su revoliucinama Vokietija. Lietuva su savo kaimynais iš šiaurės ir pietų vėl atliko misiją, kurią, senoji Lietuva buvo atlikusi Europai viduriniais amžiais, keliais atvejais apgindama ją nuo Azijos antplūdžio.

O rašytojas tuo metu? . . . Jei didesnio masto kūrybai rašytojas turi būti a u t o n o m i š k a s — turi turėti ir laiko kūrybai, turi būti įgalintas iš perspektyvos pažvelgti į gyvenimą, ypačiai į savo meto gyvenimą, tai anos, herojinės Lietuvos rašytojas tokių sąlygų neturėjo. Jis buvo pirmiausia tos k o v o j a n č i o s Lietuvos narys, o tik paskui rašytojas. Toli pavyzdžių nejieškant, štai ir šios dienos laureatų pirmasis — F. Kirša — anuo metu savo gyvenimą sujungė su Lietuvos herojine kryptimi — jis karo mokyklos lektorius, bene karo mokslo istorijos dėstytojas. Karo istorija lūpose Kiršos, to taikingiausio žmogaus! Bet to reikalavo ano meto, kovojančioji Lietuva.

Baigėsi herojinis laikas. Prasidėjo k ū r y b i n i s periodas, energingas ir audringas — su žemės reforma, iš pagrindu keičiančia visą Lietuvos socialinę struktūrą, su konstitucija, su ūkio šakų kaitaliojimu, su nauju pinigu, su visuotiniu mokymu, su universitetais, akademijom, institutais, konservatorija, operos, dramos, baleto teatrais, meno galerijom, muziejais . . . Bet ši ūkinio ir kultūrinio gyvenimo visuma organizavo vis dar tik s ą l y g a s meninei kūrybai; joje dar ruošėsi būsimasis kurėjas; jos sudarė materialinę atramą dvasinei kūrybai.

Rašytojas ir šiame laikotarpyje negalėjo būti atpalaiduotas nuo tiesioginės tarnybos visuomeniniam gyvenimui ir p i r m u o j u savo darbu laikyti literatūrinę kūrybą. Ir šios dienos laureatai Ramonas, Jankus, Bradūnas, Dovydėnas — buvo paversti švietėjais, Pulgis Andriušis — gyvąja laikraščių dvasia. Nedaug tokių kaip Kirša, kuriam pavyko tapti nepriklausomu žmogum pavirtus ūkininku.

Sąlygos dar neleido rašytojam savo akim pažvelgti anapus savo krašto sienų, kad naujais įspūdžiais, naujais išsamiais patyrimais, palyginimo keliu, praturtintų savo dvasią.

Sąlygos dar neleido sueiti mūsų rašytojams į tarptautinį bendravimą, jei neskaitysim mūsų baltiškųjų kaimynų. Lietuvis dar nebuvo suspėjęs ta prasme virsti europiniu žmogum, pasilikdamas t a u t i n i o gyvenimo ribose.

Dėl tų pačių sąlygų ir savo kūryba jis nebuvo suspėjęs įsijungti į pasaulinio ar bent europinio masto problemas ir jų sprendimą. O jei ir mėgino spręsti (Vydūnas, Šeinius, Ramonas), pasaulyje jis buvo dar nebylys.

Ir nenuostabu: literatūros kuriamos šimtmečiais, o lietuvių literatūra teturėjo laisvo gyvenimo vos pora dešimtmečių. Tačiau per šį laiką lietuvių kūrybos pažanga ėjo nepalyginti didesniu tempu, nei tose tautose, kurios jau seniai naudojosi visais kultūrinio gyvenimo laimėjimais ir savo rankose jau turėjo visuotinai pripažintus kūrybos laurus. Per tą laiką lietuvių rašytojai suspėjo:

1) i š d i r b t i l i t e r a t ū r i n ę t e c h n i k ą, y p a č i a i l y r i k o j e, i k i e u r o p i n i o l y g i o, 2) p e r t ą l a i k ą s a v o g y v e n a m o l a i k o t a r p i o v a i z d e p a j ė g ė a t s k l e i s t i ž e n k l u s t o s d v a s i o s, k u r i g l ū d i a p s k r i t a i l i e t u v i ų k ū r y b i n ė s e t r a d i c i j o s e i r k u r i l i e t u v i u s i š s k i r i a i š k i t ų t a u t ų.

II.

Savo t e m a t i k a nepriklausomybės laikų literatūra yra besikuriančios Lietuvos vaizduotoja. Kaip visas laikotarpis buvo dinamiškai sutelktas į d a b a r t į, į naujo gyvenimo organizavimą, nesidairant nei į erdvę, nei į laiką, nei į praeitį, nei į kitus kraštus, — taip ir literatūra fiksavo iš esmės d a b a r t i e s, lietuviškos dabarties gyvenimo, socialinio ir idėjinio gyvenimo raidą, jo tempą, pergyvenimus.

Socialiniu atžvilgiu atsikuriančioje Lietuvoje jau formavosi naujas luomas, senuoju terminu tariant, tas t r e č i a s i s - b u r ž u a z i n i s. arba tikriau pasakius, tik b u r ž u a z i n ė d v a s i a. Jis augo šalia tradicinio patriarchalinio valstiečių luomo, kuris buvo atkūręs ir apgynęs nepriklausomą valstybę.

Buržuazinio luomo reikšmė esti tik ta, kad jis išaugęs įgauna vadovaujamo vaidmens valstybės ir kultūros gyvenime. Svarbiau, kad jo dvasia pereina paprastai ir į kaimą, į valstiečių luomą, dezorganizuoja patriarchalines tradicijas, įskiepija ir jam miešČioniškuosius buržuazinius palinkimus. Jų įtakoj gali kaimas išlikti išviršiniu atžvilgiu kaip buvęs, bet jau be savo tradicinės patriarchalinės dvasios. Tas pats, bet naujas.

Kituose kraštuose buržuazinėje dvasioje reiškėsi labai stiprus polinkis į m a t e r i a l i z m ą, jieškojimą iš visako materialinės naudos. Toliau — joje esti išaugęs h e d o n i z m a s, malonumų jieškojimas. Visai naturali to viso išvada — o p o r t u n i z m a s, nesidomėjimas pilietinėmis teisėmis, prisitaikymas prie visų režimų, prie visų galingesniųjų, atsisakant nuo principų, nuo asmenybinio nugarkaulio. Šitie buržuazinės dvasios bruožai apsprendžia į ją linkusio asmens santykius su visomis būties ir gyvenimo sritimis. R e l i g i j o s atžvilgiu jis nei nuoširdus ateistas, nei nuoširdus tikintysis, jis priklauso prie tų drungnųjų. A r t i m o atžvilgiu jis dvejopas, pagal tai, ar jam iš artimo bus naudos ar ne. Pirmuoju atveju su juo bus palaikomi santykiai nuoširdūs; antruoju atveju jo stengiamasi nusikratyti ir jam bus padedama tik tiek, kad jis netrukdytų ramybės. Bet tei-

*) Pranešimas literatūrinėje Šventėje 1948. 2. 15. įteikiant premijas

singumo ar žmoniškumo principais santykių su artimu buržuazinės dvasios žmogum negrindžia. Meno atžvilgiu jis gerbėjas to meno, kuris jam duoda malonumo, o jo malonumo akstinų skalė labai neplati — ta, kuri neverčia įtempti intelektualinių bei emocinių galių, o tenkinasi tik pojučiais. Savaime suprantama, kad buržuazinėje dvasioje klesti taikomasis menas ir net vadinamas šunmenis. Valstybės atžvilgiu jis neturi didelių pretenzijų reikšti savo valią valstybėje. Ją mielai perleidžia nors ir diktatoriam, kuriems pataikauja, kol jie yra galybėje, o paskui ramia širdimi juos niekina, kai režimas pasikeičia. Jie paprastai patogūs valdančiajam režimui, nes jie visados yra pozicijoje.

Kiek šita buržuazinė dvasia Lietuvoj jau buvo laimėjusi pozicijų — kitas klausimas. Tik ji neabejotinai jau reiškėsi. Ji tiesiogiai jau reiškėsi mieste. O jeigu norim šitokio buržuazinės dvasios žmogaus paveikslo, jį rasime kad ir šios dienos laureato Ramono knygoje „Dulkės raudonam saulėleidy". Tačiau buržuazinės dvasios įtaka brovėsi ir į kaimą dėka to, kad ryšys tarp miesto ir kaimo vis augo, ir žmonių apykaita didėjo.

Mūsų beveik visoj beletristikoj figūruoja ši dvejopa dvasia, nelyginant smėlio laikrodis su dviem balonais, tarp kurių pakaitomis byra smėlio grūdeliai. Kaimo žmogaus kelias į miestą ir miesčionėjimą. Miesčionies pastangos pabėgti į kaimą ir susigrąžinti kaimo dvasią— šito proceso įvairiausios moduliacijos tai pagrindinė mūsų beletristikos tematika. Ta pati medžiaga buvo ir teatre; tuo pagrįsta visa gausioji Vaičiūno dramaturgija. Net ir lyrika — ji iš esmės kilus iš poeto santykiavimo su šituo faktu, pastebėtu pačiame savyje ar savo aplinkoje (Aistis, Miškinis).

Tačiau visiem mūsų rašytojam būdinga, kad šitai buržuazinei dvasiai jie atsistojo opozicijoje. Opozicijoj buržuaziniam materializmui, opozicijoj hedonizmui ir oportunizmui. Būtų perdaug nediskretu šioj vietoj kalbėti apie asmeninį atskirų rašytojų pasireiškimą. Tačiau apskritai galime teigti, kad savo asmenine veikla ir laikysena rašytojai, su labai mažom išimtim, pademonstravo savo laisvą apsisprendimą ir idėjingumą tiek savojo režimo metu, tiek ir užėjus nepalyginamam svetimajam.

Ir visai suprantama tokia mūsų rašytojų pozicija. Jie absoliuti dauguma buvo anos patriarchalinės kultūros vaikai savo dvasios pagrinde. Patriarchalinės Lietuvos dvasios jie negalėjo išsižadėti vardan buržuazinių idealų. Ir dėl to su elegija, skausmu, ironija,su pasipiktinimu ir protestu jie sutiko reiškinius, kur nauja buržuazinė kultūra slopino patriarchalinę. Nutylėsim čia šiandien Brazdžionį, nutylėsim Santvarą ir kitus, kurių poezijoje šita buržuazinė dvasia pavirto suvisuotinto blogio šaltiniu, o gamta, natūralusis gyvenimas idealine gėrio karalyste. Ši diena leidžia čia priminti bent F. Kiršos „Pelenus", deja, nepakankamai savo laiku pastebėtus. Kiršos „Pelenai" tai buvo lyg Jonos, pranašo, šauksmas niniviečiams; ne humoro, bet pasipiktinimo ir maldavimo šauksmas iš sugeltos širdies. Be susijaudinimo negalime prisiminti tų jo giesmių, kur poetas vaizduojasi Lietuvą, apvalytą nuo gyvenimo dulkių, idealizmo grožio papuoštą.

Sprendžiant iš idėjų ir personažų mūsų rašytojas kūrė ir naujos Lietuvos idealą. Jo pagrindas tai ta patriarchalinė Lietuva, kurios dvasia akivaizdžiausiai yra atsiskleidusi liaudies kūryboje. Lietuvių liaudies kūryboje, labiau nei jos kaimynų kūryboje,ryškėjo trejopi pagrindiniai bruožai kūrėjo charakteryje: idealizmas, moralinis taurumas, dvasios pusiausvyra, arba nuosaikumas.

Liaudies kūryboje glūdi tas pats idealizmas, vardan kurio anų laiku lietuvis pakėlė kazokų smūgius Kražiuose, vardan kurio išaugo nežinomasis knygnešys, vardan kurio krito nežinomasis savanoris, ir dabar krinta nežinomasis partizanas. Ne vardan materialinės naudos jie nelenkė galvos prieš svetimų režimų užmačias, nepažindami ne tik oportunizmo vardo, bet ir jo esmės.

Moralinis taurumas tokis ryškus lietuvių liaudies dainų ideologijoje, kai jas palygini su slaviškomis, — yra tas pats, kuris sukūrė Lietuvoje Marijos kultą, kuris paliko net ir rigoristiškai griežtas tradicijas atžvilgiu tokių būsimųjų „paskenduolių"; kuris parodė iš kitos pusės ir didelio atlaidumo nusikaltusiems.

Kalbama apie tą dvasios pusiausvirą ar nuosaikumą, kurio dėka liaudies audiniai išvengė rėkiančių spalvų, disharmonijos, kurios dėka liaudies dainos, kaip Čiurlionis pastebėjo, dažnai tenkinasi neplačia tonų skale savo pergyvenimams išdainuoti. Ta pati dvasios pusiausvira saugojo lietuvį ir nuo kraštutinumų naujų visuomeninių valstybinių režimų antplūdyje; nė į vieną lietuviai nesipuolė su visu kraštutinumu.

J. Girnius lietuvių charakterį yra pavadinęs karališku. Tepastebėsiu, kad anie trys bruožai, įžvelgti lietuvių liaudies kūryboje, visiškai derinasi su to karališkumo sąvokos turiniu.

Nukreipdami akis nuo liaudies kūrybos į mūsų individualinę literatūrą, ar ne tuos pačius charakterio bruožus randame ir mūsų rašytojų personažuose — tuose personažuose, kuriuos rašytojai vaizduoja su simpatija, į kuriuos sudeda savo idėjas ir nusiteikimus, nors tie personažai jau naujo laiko, jau intelektualinės kultūros atstovai? (Grušo „Karjeristų" Domantas, Paukštelio „Kaimynų" herojus. Putino „Krizės" herojus . . .). Juose reiškiama dvasia amžiais susiklosčiusi tautos tradicijose su naujo kultūrinio gyvenimo formom. Tai žmonės, kurie išeina iš kaimo ir atkyla į miestą,bet išvengia tos buržuazinės dvasios ir tampa nariu šviesuomenės, kurioje susijungia ir demokratizmas (santykių su kitais tautos nariais atžvilgiu) ir dvasinis aristokratizmas (dvasinių žmogaus interesų atžvilgiu).

Šitas mūsų rašytojų antiburžuazinis nusiteikimas ir konstruktyvi žmogaus dvasios kūryba, atsirėmus į tradicijas ir naujuosius kultūros laikus, sudarė mūsų nepriklausomos Lietuvos literatūrai idėjinius pagrindus.

III

Formaliniu atžvilgiu lietuvių rašytojai pasirodė jautrūs literatūriniam sąjūdžiam, ateinantiem iš vakarų tiesiai ar dažniau per rytus. Turėjome bandymų prigydyti lietuvių literatūroje ne tik juslinį impresionizmą, bet ir plakatinį futūrizmą, formalistinį simbolizmą ir štampinį socialistinį realizmą.

Pirmasis davė vertingo indėlio mūsų literaturai. Šalia mūsų impresionistų pionierių (Šeiniaus ir Savickio) turime galvoje ir mūsų šios dienos laureatus (Ramoną ir Jankų). Tačiau impresionizmo atstovai linkę pereiti į nuosaikų realistinį vaizdavimo būdą. Ir tai kūrybiniu atžvilgiu jiem, rodos, išeiną į naudą.

Futūrizmas sukėlė nemaža subruzdimo, bet greit išblėso, greičiausiai neatitikdamas lietuviškos dvasios, nemėgstančios reklamos, triukšmo, propagandos.

Simbolizmas neišblėso. Bet jis prisitaikė prie lietuviškų sąlygų. Jis atsipalaidavo vaizduose nuo beprasmių miglų, nusikratė tuščiu skambėjimu (muzika dėl muzikos) ir perėjo į realistinį simbolizmą; realistinį — vaizdų parinkimo atžvilgiu, simbolizmą, nujaučiamos aukštesnės prasmės ar nuotaikos atžvilgiu. Tai ypačiai aiškiai matyti Putino lyrikos raidoje. Visuomenei ši lyrika buvo priimtina, nes rodės sava. Jos vaizdas jai buvo lengvai suvokiamas ir asociavo simbolinę prasmę kaip ir anas dainos aukštas dangus ir šviesios žvaigždės, didelės ir mažos.—

Atsistojus ant lietuviško palinkimo pergyvenimus išsakyti simboliais, ant simbolių realistinio paprastumo formos ir idėjos pusiausviros, lietuvių lyrika davė geriausius savo lyrikos kūrinius, kuriais tik galima grožėtis nepriklausomoje Lietuvoje (Putinas, Sruoga, Kirša, Aleksandriškis, S. Neris, Brazdžionis, Miškinis, Bradūnas . . .). Ar tik ne to formalinio palinkimo — su lyriniu atspalviu, su lengva realistine simbolika — yra ir geriausi lietuvių pasakojimai (Altorių Šešėly, Kaimynai, Valentina, Aukštujų Šimonių Likimas). Jei kalbėsim apie čia esančius, tai tokis pat mum vaizduojas ir savo aprašomuose pasakojimuose laureatas Pulgis Andriušis.

Jeigu štampinis, arba standartinių formų, soc. realizmas pas mus turėjo keletą talentingų pasakotojų, tai greičiausiai dėl to, kad jis išryškino vieną lietuviui būdingų bruožų — idėjingumą. A. Maceina savo veikale „Kultūriniai laimėjimai nepriklausomoje Lietuvoje" teisingai pastebi, kad idėja lietuviui persveria prieš pavidalą. Idėja gali būti teigiama ar neigiama, bet ji patraukia jau dėl to, kad ji idėja. Paskui, kad ją pažįsti — kas kita. Ir turime faktus, kad ta idėja, einanti per soc. realizmą, apvylė ne vieną jos atstovą, kuris į ją buvo žiūrėjęs su nuoširdumu. Ir ne vienas nuo jos ir nuo soc. realizmo nusikreipė, gal pats nesuvokdamas tikrosios nusikreipimo priežasties. O iš esmės tai buvo nusikreipimas pačios lietuviškos prigimties, kurios tradicijoms ana idėja kategoriškai yra priešinga.

Sutraukiant pastebėjimus, — atsikuriančios Lietuvos literatūra nenutolo nuo tos dvasios, kurią buvo palikę kūryboje mūsų tėvai. Iš kitos pusės aną idėjingumą, moralinį taurumą, minties pusiausvirą, lyrinį simbolinį pergyvenimą, realistanį formos paprastumą, kurie liaudyje glūdėjo gaivališkai, rašytojas praturtino bei pagilino filosofiškai ir išreiškė naujo gyvenimo pavidalais. Jeigu tam patvirtinti dar sykį grįžtelsime į Kiršą — argi jo Piligrimų, Maldų ant akmens poezija nėra tos pačios dvasios kaip ir liaudinis Vienažindžio suposmuotas „Oi gi gražus gražus tolimasis dangus" tik atitinkamai pagilintas filosofiškai galvojančio ir jaučiančio intelektualo.

Literatūros faktai tikina, kad nepriklausomos Lietuvos literatūroj tikrai skleidėsi lietuviška tautinė dvasia, apie kurią dažnai pakalbam, nesistengdami įžiūrėti konkretesnio tos tautinės dvasios turinio . . .

Čia buvau pamėginęs konkrečiau paryškinti jos turinį, iškeldamas žymes, kurios įžvelgiamos tiek liaudies kūryboje, tiek ir individualinėje. Jas ryškinau atsargiai, suprasdamas, kad lengva suklysti apibendrinimuose. Ir pačiam ateina abejojimas: gal tai tik žymės, pakuždėtos sentimento žmogaus, nuo kurio anoji nepriklausomos Lietuvos kūrybos tikrovė jau slepiasi už nemažo erdvės ir laiko atstumo? O gal kaip tik šitame atstume jos ir tejmanomos įžvelgti, nes ir žvaigždės įžvelgiamos tik tamsiausioj naktyje.

Aišku, kad čia iškeltos mūsų tautinio charakterio literatūroje žymės yra ne visos ir nepilnos. Jas koreguoti, paneigti ir papildyti būtų konstruktyvus uždavinys mūsų meninės literatūros kritikos. Tada geriau pažintume ir lietuvišką savitumą, ir atkristų reikalas vienas kitam apivaras mindžioti dėl smulkmenų.

IV.

Tenka nutraukti kalbėjus apie nepriklausomos Lietuvos literatūrą nuo to momento, kada pati nepriklausomybė buvo pertraukta svetimos jėgos. Man vaidenas, lyg su šiuo momentu būtų atsistojęs prie lietuvių tautos kažkoks siaubingas gigantas, kuris su lietuvių tauta ir jos rašytojais įsigeidė daryti eksperimentus. Dvejopus eksperimentus. Lyg pagal Zola teoriją — palikti rašytoją savo žemėje ir apie jį sukurti naują aplinką, stebint, kas su juo darysis, arba išrauti rašytoją iš jo žemės ir nukelti į naują aplinką.

Pirmieji — kuriem sukurta nauja aplinka, yra tėvynėje likusieji rašytojai. Jiems sudarytos fizinės, materialinės sąlygos: jie geriau maitinami. Bet jie lyg uždaryti narve, kurio sienose įrašyti įsakymai: įsakymas kurti, kurti pagal ideologiją, diametraliai priešingą tom tradicijom, kuriose buvo išaugęs jų mentalitetas. Ir pats narvas nepaliekamas ramybėje. Jis kilnojamas su rašytoju į tas vietas, kuriose yra kuo daugiau politinio erzelio, kur rašytojas turi įsijungti į visų bendrą giesmę pagal partijos statutą. Menininkas net turi būti pirmasis tame politiniame vaidinime, ir dėl to K. Petrauskas dabar deputatas, Putinas Mykolaitis savivaldybininkas.

Rezultatas? Rezultatą nusako Vilniaus Universiteto istorijos-filologijos fakulteto dekanas Korsakas: „Iš pagrindų pasikeitė ir lietuviškos knygos turinys. Buržuazinio valdymo metais liaudžiai buvo daugumoje teikiama šlykštus dvasinis penas — bulvariniai romanai, literatūra, vaizduojanti atgyvenusias svajones. Šiandieną Lietuvos skaitytojui patiekiama knyga, kuri jį apšviečia, pakelia jo dvasią. Vietoj dekadentinės literatūros, kurią Lietuvos buržuazija vergiškai perteikė iš Vakarų, šiandieną lietuvis skaitytojas gali gėrėtis rusų ir kitų broliškų tautų didžiaisiais kūriniais" (Izvestija 1947. 12. 9, Nr. 288).

Kokia ta broliškų tautų literatūra ir kiek reiškiaisi originalinė lietuvių kūryba, patikslina pats aukščiausios tarybos prezidiume pirm. Paleckis: „Buržuazinėje Lietuvoje privatūs leidėjai, vaikydamiesi didesnio pelno, išleidinėdavo žemos vertės, pornografinę literatūrą. Buvo leidžiamos fašistinio ir klerikalinio religinio turinio knygos, kuros nuodijo tautos sąmonę, silpnino jos dvasines jėgas kovoj už išsilaisvinimą.

Sovietinėje Lietuvoje nėra ir negali būti vietos panašios rūšies literatūrai. Sovietinėje Lietuvoje, kur knyga yra ginklas kovoje už progresą, už kultūrinio idėjinio lygio pakėlimą tautoje, plačiausiai paplito marksizmo — leninizmo klasikų kūriniai. Lietuvių kalba pasirodė pirmas iš dviejų tomų Lenino kūrybos, Stalino knygos „Leninizmo klausimu" „Trumpas VKP (b) istorijos kursas" ir kitos knygos. Paruošta spaudai ir eilė tomų iš Lenino ir Stalino kūrybos. Išleista daugel veikalų Markso ir Engelso.

. . . „Silpnoji mūsų literatų darbo vieta yra didelė dailiosios literatūros kūrinių stoka šių dienų temomis. Daugiausia iš visų yra parašęs pokarinio periodo dienos temomis jaunas rašytojas J. Dovydaitis, išleistos dvi jo apysakų knygos. Šiuo metu literatūros žurnale „Pergalė" spausdinamas jo pirmas romanas „Po audros". Šių dienų temos dalinai yra paliestos kai kuriuose kūriniuose Marcinkevičiaus, Baltušio, Baužos, o taip pat kai kurių jaunųjų rašytojų. Bet tai tik pradžia mūsų literatų plataus kūrybinio darbo" (Pravda, 47. 12. 7, 47).

Taigi eksperimento rezultatai — rašytojai liko ištikimi sau ir — nutilo. Nutilo kaip išgąsdintas paukštis, kuriam šaukiama narvelyje Častuškas giedoti. Oficialiai skelbiami dideli knygų tiražai, bet originalinės kūrybos . . . dvi pradedančiojo apysakų knygos! Vadinas, kūryba sustojo, rašytojams nutilus. Kas nenutilo ir mėgino sava pasakyti, tie iškeliavo — Keliuotis, Boruta, Jakubėnas, Lukauskaitė. Keista, kad tyloje nuskendo ir tie, kurie buvo soc. realizmo pionieriai. Nei S. Neris, nei Cvirka, nei Gira nuo antros okupacijos nieko vertingesnio nebedavė. Ir jie visi, vienas paskui kitą, iš gyvųjų pasitraukė. Liko rašytojam ir jų draugijai vadovauti tėvynėje — enkavedistas.

Kai pasekam sovietinės Lietuvos spaudą, pasiklausom sovietinės Lietuvos muzikos, baugus jausmas kyla: tėvynėje ne tik kūryba sustoja; ten Lietuva norima palaidoti gyva po spaudos nuodais, pilamais dešimtimis tūkstančių tiražų po sovietinėm melodijom. O kai rašoma apie

pergalingus literatūrinius laimėjimus, kurie sudarysią nemirštamą paminklą liaudies kovai, man kyla atminime „Pravočių Šešėliuose" Vydūno sukurtas vaizdas, kuriame tėvynės plotuose materializmo apaštalas Kaulius stato paminklą — ne gyvybę skelbiantį, bet mirties paminklą.

Žiaurusis eksperimentatorius nubloškė 60% rašytojų į kitą aplinką — į visokio materialinio nepriteklaus sąlygas. Kaip šventraščio Jobą metė visokiem mėginimam. Rašytojas pusalkanis, svaidomas kaip daiktas, degraduotas į nepastovumo ir nežinios padėtį. Bet jam palikta laisvė galvoti, laisvė rašyti, laisvė rašyti, ką nori ir kaip nori.

Ir rezultatas — rašytojai tremtyje tikri Dievo paukšteliai: dainuoja ir pasakoja. Ne dvi, ne dešimtį originalinės kūrybos knygų išleido, bet kasmet dešimtimis! O jeigu įsižiūrim į jų dainas ir pasakojimus, tai juose byloja ta pati lietuviškoji dvasia kaip ir nepriklausomoje Lietuvoje ir meninis lygis jau vėl stiprėja. Jie išlaikė tą patį idealizmą ir idėjingumą. Jie pačiu kūrybos ir jos demonstravimo stovyklose faktu atsistojo opozicijoje pas tremtinius atsekusiam emigracijos vėžiui, kuriame visa kalba tik ir sukasi apie materialines gėrybes; kuriame reiškiasi stipri anarchija ir noras visiems prieš visus kovoti. Emigracinė nuotaika ilgesniame laiko tarpe ir didesnėje erdvėje išdėstyta tai pati nuotaika, kuri yra sukoncentruota į trumpą valandėlę skęstančiame laive. Ir jeigu kapitonas įsako groti orkestrui, kuris turi nelaimingųjų nervus raminamai veikti, tai raminimai veikia, optimistiškai ir dvasingai nuteikia tremtinius rašytojų ar kitokių meno kolektyvų kūryba šitame DP laive, taip atkakliai skandinamam to, kuris kraujuje paskandino tėvynę. Bet laivas, tikime, nuskęs tik tada, kai paskutinis DP bus išgelbėtas.

Vertinant tremties rašytojų literatūrą produkcijos kiekiu, jos įtaka visuomenei, jos pastangom įeiti į pasaulį, atrodo, kad čia atkelta ne 60% rašytojų, bet visa faktiškai kuriančioji Lietuva, o ten, tėvynėje, liko Lietuva rezistuojanti ir kenčianti.

Šita situacija lemia ypatingą paskirtį visiem lietuviam, esantiem svetimuose kraštuose, o taip pat ir rašytojam. Jiem tenka perimti lietuvių tautinės kultūros išlaikymą ir populiarinimą, kuris tėvynėje daros nebeįmanomas.

Šito uždavinio akivaizdoje ruošiamasi viso pasaulio lietuvius sutelkti, kad nedingtų nė viena lietuviška širdis. O esame naujame pasaulyje, kuriame tikrai lengva atitrūkti nuo tautos kamieno. Tik iš šalies stovis galėtų pastebėti, kiek mes visi keičiamės. Ne tik mūsų nervai, bet ir kalba ir charakteris yra išstatyti pavojun. Ypačiai jaunoji karta, kuri išėjusi iš savo tėvynės ribų virsta europiečiais ir savo vidum, ne tik UNO piliečiais tapatybės kortelėje.

Rašytojas, budėjęs tautinio charakterio ir tautinės kūrybos sargyboje ligi šiol, tautinio išlikimo misijoje gautų du uždaviniu: būti ir toliau tuo Krėvės vaidyla, kurio žodžiais teka tėvų dvasia; būti taip pat tuo pionierium, kuris įsiveržtų su savo kūryba į europinės bendruomenės šeimą ir laimėtų lietuvių literatūrai tinkamą vietą. O ten lietuvių kūrėjas bus ne paskutinėje vietoje, jei ... jei jau šiandien vienos garbingos tautos vienas garbingas profesorius randa reikalo vieno mūsų profesoriaus veikalą nusirašyti ir leisti savo vardu ...

Mūsų ateitis neaiški, bet kelias į ją aiškus. Tokį kaip mes jį žengiame, tokį jį vaizduojasi mum skirtą iš šalies stovėdami svetimieji. Vokiečių meno istorijos ir kultūros istorijos profesorius H. L., kuriam buvo pasiųstas „40 raižinių" rinkinys, atsiliepė:

„Kokia tamsi ateitis slypi prieš jus, dar tamsesnė nei prieš mus. Bet jūs ėmėtės su atkaklumu to, kas išgelbsti: reikšti meilę jūsų dvasios savitumui, duoti gyvą pavidalą tam, kas jūsų tautos gyvenimą padaro prasmingą."

Baigiau — ir susirinkusiųjų dėmesį grąžinu šios dienos laureatams ...

VL. PROSČIŪNAITĖ

Johann Sebastian Bach

Jo drausmingi garsų intervalai
nepaklysta kaip paukščiai erdvėj.
Nei kančios — be pradžios ir be galo —
įsigraužusios sielos gelmėj,
nei troškimų įkaitintos lavos,
nei karčių nevilties valandų
aš jo fūgų skaidriuos intervaluos
nerandu.

Tik ramybė — ramybė be galo
viršum žemiškų sielvartų sklaidos,
viršum nuotrupų džiaugsmo visų.
Ir girdžiu, tartum tolimą aidą,
taikiai grojančio angelo gaidą
anapus debesų.

Wolfgang Amadeus Mozart

Sidabrinė upė plaukia jo melodijoj,
sparnais iš pasakų atklydus paukštė moja
puošniai spalvinga,
ir spindi ašara sustingus
kalnų kristalo atlaužoj skaidriojoj.

Danguj žavigždynai dega ir liepsnoja,
o žemėj kregždės nusilipdė molio gūžtą.
Ir vakaro juodi sparnai kaip palaima sumoja,
Ir į nakties ramybę nerimas sudūžta.
Ir žiburiai trobelių užsimerkia klonyje,
o princui motina lopšinę užniūniuoja
apie nedorą mėnesį ir apie lėlę gyvą — — —

— — —

Kokia visatos nuostabi harmonija
jo amžinam rečitatyve!

PENKI ESKIZAI

Vlada Prosčiūnaitė

B. Gaidžiūno nuotr.

Ludwig van Beethoven

Baugiai šniokščia bangos vandenyno,
Ir audroj rūsti gelmė nasrus pražioja.
Tik pakrantėj švyturiai galingai rymo,
mūs šiesių vilčių negęstą žiburiai...
Begaliniam sielos gelmių vandenyne
šniokščia sielvartai ir ūkauja džiaugsmai,
ir pagundos kaip koralai susipynę...
O pakrantėj švyturiai galingai rymo
begaliniam sielos gelmių vandenyne...

Edvard Grieg

Į fijordus bangos plakas
tolimojoj šiaurėj.
Speigas. Vėjai. Paukščių Takas.
Į uolų krūtinę žiaurią
mėlynoj didingoj šiaurėj
bangos plakas.

Bangos, bangos, bangos plakas
Mėlynoj jo šiaurėj.
Speigas. Vėjai. Paukščių Takas.
Į Solveigos dalią žiaurią
tolimoj didingoj šiaurėj
skausmo bangos plakas.

Igor Stravinsky

Staiga visi saitai nutrūko su pasauliu
ir su savim — visi.
Ir maišaty baisioj nedrąsiai klausi:
ar dar esi?
Pakilo atlaužos uolų ir erdvėje siūbuoja,
o paukščiai krenta negyvi
ir sunkūs, kaip lašai švininiai.
Išėjo upės iš krantų, plačiai ištvinę,
išdžiūvusia vaga rėplioja šliužai...
Ir širdyje kažkas užlūžo
tokiais aštriais kampais,
kažkas brangaus sudužo...
Ir susipainiojo visi buities saitai —
kietais mazgais
užsiveržė visi — — —
Tik maišaty baisioj klausai:
ar dar esi?...

LIBERALIZMO KELIAS Į BOLŠEVIZMĄ

ANTANAS MACEINA

1. PAMIRŠTA TIESA

Bolševikiškų žiaurybių akivaizdoje kai kas pamiršo, kas yra tikrieji jų autoriai. Kai kam ėmė atrodyti, kad bolševizmas esąs grynai rusiškosios revoliucijos padaras, neturįs savo šaknų ankstesniuose sąjūdžiuose, pagrįstas tiktai rusiškojo žmogaus dvasine maišatimi, tąja karamazoviškąja jėga piktam, turinčia tokio pat žavesio, kaip ir Amžinasis Gėris. Kai kas pradėjo teigti, kad bolševizmą maitinanti versmė glūdinti tiktai Rytuose ir kad ją užtvenkus ši žmonijos rykštė pati pasvirtų žemyn. Todėl daugeliui buvo suprantamas Vinco Ramono „Kryžių" Giružis, tarnaująs NKVD, suiminėjąs savo tautiečius ir galop net išduodąs mirčiai savo paties tėvą. Tačiau nevienas kraipė galvą, patyręs, kad šitas Giružis, atkaklus bolševikas, yra Kreivėno, seno ir ištikimo liberalo, sūnus. Nevienas klausė: kas yra šitas personažas — jaunystės įkarščių vaisius ar giliausių tėvo polinkių išsivystymas ir įsikūnijimas? atsitikinė gyvenimo apraiška, pasitaikanti visur ir visados, ar simbolis kelio, savaime vedančio į bolševizmą? Ir atsakymai persiskyrė.

Lietuviškojo liberalizmo (kairiojo, nes liberalizmas, kaip netrukus matysime, yra daugiaprasmis) atstovai mėgino Giružį aiškinti kaip atsitiktinę apraišką, net kaip liberalinių idėjų išdaviką, primindami, kad tokių išdavikų yra turėję visi — net katalikai (Gira, Neris, Pakarklis ir k.). Giružis, jų pažiūra, esąs neteisėtas Kreivėno vaikas ne tik teisine, bet ir esmine prasme. Tėviškasis Kreivėno ryšys su Giružiu esąs visiškai atsitiktinis, negalįs būti taikomas visam liberalizmo santykiui su bolševizmu. Todėl mūsų kairieji beveik įsižeidė, skaitydami tokius V. Ramono posakius: „kelias po kairei — į bolševizmą" (147 p.), „kiekvieno kairiojo nuoseklus kelias eina į bolševizmą" (157 p.), „arba su bolševizmu arba su Dievu. Vidurio kelio nėra" (158 p.), teigdami, kad šitokia dilema esanti tik Ramono išgalvota ir kad jie patys esą anas tikrasis vidurio kelias, neinąs nei į Maskvą nei į Romą, bet pasilieką saugus šalia šių kraštutinių polių.

Tačiau gindamiesi nuo savo kūno ir kraujo giminystės su bolševizmu, mūsų kairieji pamiršo vidurinę jungtį, stovinčią tarp liberalizmo ir bolševizmo, būtent: socializmą. Iš tikro, paviršutiniškai akiai lyginant liberalizmą su komunizmu, atrodo, kad juodu nėra ir negali būti broliai. Taip, broliai jie nėra. Užtat jie yra senelis ir anūkas, tarp kurių stovi socializmas, kaip liberalizmo vaikas ir bolševizmo tėvas. Socializmas yra liberalizmo išvada, ir bolševizmas yra socializmo užbaiga. Comte-Marx-Lenin yra trys nareliai vienos ir tos pačios grandinės. Ir jeigu šiandien mūsų liaudininkai ir socialdemokratai liūdėdami žiūri į lietuviškųjų bolševikų darbus, tai jie čia apverkia ne savo išdavikus, kaip katalikai, bet tiktai savo vaikaičius ir sūnus, kurie turėjo drąsos įvykdyti savo senelių bei tėvų idėjas, reikalaujančias kartais prikryžiuoti ir pačius šių idėjų kūrėjus bei skleidėjus, nepaslankius žygiuoti su jaunąja karta.

Ir tai nėra V. Ramono vaizduotės padaras. „Kryžių" Giružis yra tik meninė konkretybė savaime vykstančio istorinio dėsnio: liberalizmo kelias per socializmą veda į bolševizmą. Juk argi ne tą patį turi galvoje ir popiežius Pijus XI, savo enciklikoje „Quadragesimo anno" įspėdamas katalikus saugotis vadinamojo kultūrsocializmo ir šia prasme pabrėždamas: „Tegul kiekvienam būna aišku, kad šio kultūrsocializmo pradžioje stovi kultūrliberalizmas, o jo pabaigoje — kultūrbolševizmas" (Rerum novarum und Quadragesimo anno, 70 p. 1947). Popiežius čia kalba apie kultūrinę sritį. Tačiau ar šitas dėsnis nevyksta ir visame gyvenimo plote? Bolševizmas šiandien yra visuotinė apraiška. Bet ar už šitą savo visuotinumą jis neturi būti dėkingas liberalizmui? Tas pats popiežius Pijus XI vėlesnėje savo enciklikoje „De communismo atheo", pavadinęs bolševizmą pavojumi „atkristi į dar žemesnę barbariją" (4 p.), šios barbarijos šaknų ir kaltės kaip tik jieško liberalizme: „Norint suprasti, sako Pijus XI, kaip komunizmas galėjo būti taip nekritiškai darbininkų masės priimtas, reikia turėti galvoje, kad kelią tai propagandai buvo paruošęs darbininkų religinio bei dorovinio gyvenimo apleidimas, į kurį buvo nuvedęs liberalistinis ūkis. Darbo paskirstymo sistema nebepaliko jiems laiko šventadieniais atlikti savo svarbiausių religinių pareigų. Nesirūpinta arti darbo vietų statyti bažnyčias arba palengvinti kunigo darbą. Priešingai, skatinta bei favorizuota laicizmas ir tęsta jo darbas" (14—15 p.). Ir kitoje vietoje: „Nebūtų nei socializmo nei komunizmo, jei tautų vadai nebūtų paniekinę jos (Bažnyčios. A. Mc.) pamokymus bei jos motiniškus įspėjimus. Bet jie norėjo, atsistoję ant liberalizmo bei laicizmo bazės pastatyti kitus socialinius pastatus; šie iš pradžių atrodė galingi bei didingi, tačiau greitai pasirodė neturį tvirtų pamatų, ir jie sugriuvo vienas paskui kitą negarbingai, kaip turi sugriūti visa, kas nėra pastatyta ant vieno vienintelio pamato — Jėzaus Kristaus" (31—32 p. — cit. liet. „Tiesos Kelio" vertimas). Tai yra viso krikščioniškojo pasaulio įsitikinimas. Kas yra nuoseklus ir logiškas, tas yra arba krikščionis arba bolševikas. Vad. vidurio kelias, kuriuo mano einą liberalai, yra pagrįstas nenuoseklumu ir nerangumu. Marksas yra žymiai nuoseklenis už Comte ir Leninas — už Marksą. Todėl ir Giružis yra nebe kurpalinė prietampa, nebe išdavikas, bet logiškas liberalistinių idėjų įkūnijimas. Giružis yra nuoseklus liberalas, o Kreivėnas yra nenuoseklus bolševikas — štai tiesa, kurią mes regime savo pačių akimis. Ją daug kas pamiršta, daug kas prieš ją užsimerkia. Tačiau iš gyvenimo ji yra neištrinama. „Bolševikai iš dangaus nenukrito. Išaugino juos toki kaip tu" (Kryžiai, 118 p.). Šitie Kreivėnienės žodžiai savo vyrui gali būti motto visai pastarųjų dviejų šimtmečių Europos istorijai.

2. LIBERALIZMO SAMPRATA

Norint tačiau tiksliai nubrėžti gaires, kurios vedė liberalizmą ligi bolševizmo, reikia visų pirma nustatyti tąją prasmę, kurią mes teikiame liberalizmo terminui. Liberalizmo žodyje glūdi laisvės sąvoka (liber, libertas). Žodine tad savo prasme liberalizmas turėtų būti tokia pasaulėžiūra ir tokia visuomeninė santvarka, kurioje laisvės gynimas ir jos vykdymas sudarytų pagrindinę jos žymę. Tokio liberalizmo pradžios reiktų jieškoti viduramžių pabaigoje, kai žmogui atbudo laisvės noras, noras išsivaduoti iš to didžiulio teisinių, socialinių, politinių, profesinių, religinių pareigų ir uždavinių tinklo, kurį buvo nuaudę

karaliai, kunigaikščiai, dvasininkai, korporacijos, luomai ir kuris buvo pradėjęs dusinti žmogiškąją asmenybę. Viduramžių sąranga buvo nuostabi. Kosmas tada buvo ne tik šalia žmogaus esąs gamtos pasaulis, bet ir pats žmogus su savo visuomeniniu gyvenimu. Kaip Amžinasis Dievas savus kūrinius, taip viduramžių žmogus savas institucijas mėgino tvarkyti pagal „pondus, mensuram et numerum" — pagal svorį, matą ir skaičių. Žmogiškoji sąranga turėjo būti dieviškosios tvarkos atspindys. Juk argi žmogus nėra Dievo paveikslas ir panašumas? Todėl nenuostabu, kad šioje išmatuotoje, išskaičiuotoje ir apskaičiuotoje sąrangoje atskiras individas pradėjo perdaug jaustis sukaustytas, perdaug ratelis, perdaug narys, o permaža laisva, savarankiška, nepakartojama, originali asmenybė. Dėl to ir laisvės šūkis, suskambėjęs viduramžių pabaigoje, rado stipraus atgarsio žmogaus dvasioje ir ilgainiui susiklostė į galingą bei platų sąjūdį apėmusį visą Europą ir naujai atrastąsias žemes. Tai ir buvo liberalizmas. Tačiau šitas vardas reiškia tik bendrą naujojo sąjūdžio linkmę: laikyti žmogų laisva būtybe ir jam šitą laisvę laiduoti. Jis dar nepasako, koks turinys yra dedamas į laisvės žodį. Jis nepasako, kam šita laisvė yra duodama. Liberalizmas, kaip laisvės sąjūdis, yra pati bendriausia samprata, kurią galima taikyti ir Krikščionybei, nes ir ji laiko žmogų laisvu Dievo padaru. Šia prasme ir katalikus galima vadinti liberalais. Kad tai nėra tik teorinė galimybė, rodo Digne vyskupo Sibour raštas (1848 m.), kuriame jis savo kunigams rašė: „Mes norime sau ir visiem laisvės, kulto laisvės, sąžinės ir mokymo laisvės, neatskiriamos nuo visų kitų... Visa tai, ko reikalaujama valstybėje ir Bažnyčioje, yra laisvė... Ar galima būtų ją paneigti Katalikų Bažnyčiai, kai jos garbingasis Vadas, nemirtingasis Pijus IX, parodė tokių puikių tendencijų, esmingai liberalinių tendencijų" (cit. Etudes, 147 p. 1948 m. vasario mėn.). Kova už Bažnyčios ir tikėjimo laisvę buvo anuo metu pagrindinis uždavinys, ir šiuo atžvilgiu katalikai patys save ne kartą vadino liberalais.

Jau kitokios prasmės liberalizmas gavo tada, kai laisvės principas buvo pritaikytas ir įvykdytas socialekonominėje srityje, sukurdamas vadinamąjį liberalistinį ūkį. Laisvės pasiilgęs žmogus manė, kad ūkis geriausiai gali tarpti tada, kai jis yra tvarkomas pagal „protingos asmeninės naudos" principą; kai valstybė į šią sritį taip lygiai nesikiša, kaip ir kitur; kai atskiro žmogaus sumanumas, energija ir gabumai čia yra pagrindinis veiksnys. Tuo būdu buvo atidarytas kelias nevaržomai konkurencijai; darbdavio ir darbininko santykis buvo pagrįstas grynai teisiškai; ūkis virto savarankiška gyvenimo sritimi, klausančia tiktai savos išvidinės logikos dėsnių. Šitaip suprastas liberalizmas sutampa su kapitalizmu ir savo šalininkų bei reiškėjų randa įvairiose pasaulėžiūrose, net, deja, katalikiškoje. Ūkine prasme liberalas yra kiekvienas, kuriam ekonominė sritis turi pirmenybę prieš socialinę sritį ir kuriam ekonominiame veikime individualinis principas nugali visuomeninį principą.

Vis dėlto nei laisvės gynimas nei individualistinė ekonomika nėra būdingi dalykai liberalizmui kaip pasaulėžiūrai, apie kurią sakome, kad ji per socializmą išsivystanti ligi bolševizmo. Šalia liberalizmo kaip visokeriopos laisvės gynimo ir šalia liberalizmo kaip individualistinės ekonominės santvarkos esama dar liberalizmo kaip filosofijos, iš esmės susijusios su pozityvizmu. Devynioliktojo šimtmečio liberalizmas nebuvo vienalypė apraiška. Jis išsivystė įvairiomis linkmėmis. Ir štai, viena iš jų kaip tik ir pasirinko pozityvizmą savo pagrindu bei šaltiniu. Vienos liberalizmo šakos ryšį su pozityvizmu jau pastebėjo savo metu ir pop. Leonas XIII, sakydamas, kad „to, kam natūralistai ir racionalistai atstovauja moksliškai, liberalizmas siekia dorovės ir politikos srityje" (cit. P. Tischleder, Die Staatslehre Leos XIII. 213 p. 1925.). Šia prasme liberalizmas yra ne kas kita, kaip pozityvizmo principų pritaikymas visuomeniniame žmogaus gyvenime.

Šitas tad pozityvistinis liberalizmas kaip tik ir yra toji ideologija, kuri per socializmą žygiuoja bolševizmo linkui. Ji yra atsakinga už vergiją, kurion pateko žmogus, pajungtas komunizmo. Ir turbūt iš jokios pasaulėžiūros gyvenimas nėra taip skaudžiai pasijuokęs, kaip iš liberalizmo. Pradėjęs visiškos laisvės skelbimu, jis baigė visuotiniu žmogaus pavergimu. Pradėjęs individualizmu, jis baigė kolektyvizmu arba tąja Dostojevskio minima „skruzdžių krūva", kurią šiandien matome Rusijoje. G. de Reynold vienoje savo „Tragiškosios Europos" vietoje sako, kad jeigu kuri nors kultūra pradiniame savo taške padaro klaidą, tai galiniame taške griūva visi jos laimėjimai. Liberalizmas kaip tik tokią klaidą buvo padaręs. Liberalinė kultūra jau pačioje savo pradžioje buvo pažymėta visomis tomis ydomis, kuriomis šiandien bolševizmas baugina žmoniją ir dėl kurių jis virsta niekados neregėta istorine pabaisa. Stalinas šiandien pjauna tik tai, ką sėjo Comte ir ką laistė Marksas. Jeigu Comte šalininkai (radikalai (Heriot), pozityvistai liberalai, liaudininkai) mano, kad pasėlis neturi išdygti ir kad jie galį gėrėtis žemėje tūnančiais aukso kviečiais; jeigu Markso šalininkai (socialistai, socialdemokratai) mano, kad želmuo neturi išplaukti, virsdamas varpomis, ir kad jie galį gėrėtis tiktai vešliais laiškais — tai jie visi skaudžiai apsirinka, nes gamtos įstatymas yra grūdui dygti, želti, žydėti ir nešti naujo vaisiaus. Comte šalininkai pasiliko sėdėti prie pasėlio. Markso šalininkai pasiliko sėdėti prie želmens. Tuo tarpu Lenino šalininkai nuėjo tolyn: jie subrandino grūdus. Tačiau ar liberalai ir socialistai dėl to pasidaro iš esmės skirtingi nuo komunistų? Anaiptol! Jie yra tik sustingusios, atsilikusios atžalos vieno ir to paties sąjūdžio. Jie yra tiktai trys šio sąjūdžio išsivystymo tarpsniai, kurių kiekvienas paliko suakmenėjusių šalininkų, kaip jų palieka kiekviena gyva pasaulėžiūra, net ir Krikščionybė. Tačiau juk ir sustingusioje atžaloje teka tos pačios sultys, kaip ir aukštai iškilusioje viršūnėje. O kad iš tikro šitos sultys yra tos pačios, kad liberalizmas, socializmas ir bolševizmas yra maitinamas tos pačios dvasios, paaiškės iš tolimesnių šio straipsnio skyrelių.

3. ANTIRELIGINIS NUSISTATYMAS

Šiandien bolševizmas visame pasaulyje yra pažįstamas kaip didžiausias religijos priešas, kurio niekas ligi šiol nėra pralenkęs. Krikščionių persekiojimai senovėje, inkvizicijos siautėjimas viduramžiais ir baroko metu, religiniai karai tarp protestantų ir katalikų turėjo visai kitos prasmės, negu šiandieninis ateistinis komunizmas. Anais laikais kovojo viena religija su kita, viena konfesija su kita, vienas Dievo garbinimo būdas su kitu. Tačiau anais laikais nebuvo kovos su pačia religija, kaip tokia, su pačiu Dievu. Tuo tarpu šis dalykas kaip tik yra įvykdytas bolševizme. Bolševizmas yra principinis religijos neigėjas. Todėl pop. Pijus XI ir sako, kad „pirmą kartą istorijoje mes esame liudytojai šaltai suplanuotos ir apgalvotai paruoštos žmogaus kovos prieš visa, kas yra dieviška. Komunizmas savo prigimtimi yra antireligiškas ir religiją laiko liaudies opiumu, nes religijos mokslas apie pomirtinį gyvenimą kliudo proletarams siekti sovietiškojo rojaus, kuris turįs būti šioje žemėje" (enc. De communismo atheo, liet. vert. 19p.). Šiai kovai komunizmas

naudoja ne tik ideologinėse grumtynėse leistinas priemones, kaip auklėjimą, spauda, organizacijos, bet ir prievartą, ir kankinimus, ir kalėjimą, ir galop mirtį. Bolševizme žmogus ne tik gali įsitikinti, kad Dievo nėra, bet jis turi įsitikinti, šitą savo įsitikinimą viešai pareikšti ir pagal jį gyventi.

Tačiau ar šita radikali žmogaus kova su Dievu yra tik bolševikų išradimas? Ar ji nebuvo kartais paruošta ir net vykdoma jau pačių liberalizmo tėvų? J. J. Rousseau žmona Teresė yra parašiusi: „Jei mano vyras nėra šventasis, tai kas juo bus?". Iš tikro, Maritainas vadina Rousseau šventuoju, „gamtos šventuoju", šventuoju be Dievo, kuris išpažįsta savo nuodėmes ir kaltina save tik tam, kad pats sau atleistų (plg. Trois réformateurs, 156 p. Paris). Kas pirmasis nukreipė žmogų į gamtą; kas „kaip pirštinę išvertė krikščioniškąjį nusižeminimą" (Maritain, ibd.); kas paneigė gimtosios nuodėmės buvimą žmogaus prigimtyje (amerikoniška nuotaika); kas sunatūralino dieviškąją žmogaus lygybės idėją; kas žmogaus meilę atpalaidavo nuo Dievo meilės; kas prarastojo rojaus ieškojo žemėje, jeigu ne Rousseau? Rousseau pasaulėžiūra yra sugamtinta krikščionybė. Tai gamtos evangelija, kurioje nebėra antgamtinio gyvenimo — nei Bažnyčios, nei Kristaus, nei Dievo. O Voltaire, tasai kovos su kunigų šeimininkėmis pirmatakas, tasai šmeižto ir melo naudotojas neva kovoje už tiesą, ar jisai nebuvo pirmasis, kuris savo sarkastinį žodį, tarsi aštrią strėlę, taikė į Bažnyčios širdį?

Argi tad nuostabu, kad prancūzų revoliucijos metu antireliginis nusiteikimas pavirto atviru ir kruvinu religijos persekiojimu? „Racionalizmas ir materializmas nusikreipė ne tik prieš tuometinę politinę bei socialinę santvarką. Juodu buvo stiprūs ginklai ir prieš krikščioniškąją religiją, pirmoje eilėje prieš Katalikų Bažnyčią. Priešais krikščioniškąjį Dievą buvo pastatytas ‚protas', o vėliau neapibrėžta, teatralinė ‚aukščiausioji būtybė' — l'Etre suprême. Aštuonioliktojo šimtmečio prancūziškosios filosofijos ir publicistikos ateizmas nerodė pagarbos jokiai tradicinei vertybei. Ir jo mokiniai — revoliucijos vykdytojai — buvo toki pat nežaboti savo veiksmuose, kaip jų mokytojai savo mintyse. Revoliucijos žygiai prieš krikščioniškąją religiją ir Bažnyčią yra žinomi. Ir šitie žygiai buvo darbas ne tik įpykusios minios (taip irgi buvo). Ne kuris nors nereikšmingas publicistas, bet pats Diderot kurstė šmones prieš kunigus. Jau pačioje savo pradžioje liberalizmas buvo ateistinis, antikrelikalinis, antikrikščioniškas" (Prof. Dr. Liubomirov Wladikin, Der Liberalismus ir Theorie und Rechtsanwendung, 8—9 p. Berlin 1944). Ar ne „assemblée constituante" akivaizdoje Paryžiaus arkivyskupas Gobelle buvo priverstas išsižadėti savos religijos ir užsidėti raudoną respublikonišką kepuraitę? Ar ne Paryžiaus miesto tarybos nutarimu 1790 metų lapkričio 10 dieną Notre-Dame katedroje buvo atlikta sataniškoji liturgija „proto" garbei? Ar ne atsimetėliai kunigai buvo aprūpinti pensijomis ir privilegijomis? Ar nebuvo uždaryti vienuolynai, išniekintos vienuolės, išžudyti šimtai kunigų? L. Wladikin sako, kad „visa tai... kaip tik lydi liberalinės demokratijos pradžią, kurios skleidėjai pasisavino piktažodžiaujančius Voltaire žodžius, o pamiršo pagrindinę, kad įsitikinimų ir religijos laisvė yra pilietinės laisvės pagrindas" (ibd.). Todėl labai prasmingai vienas šveicarų rašytojas yra pasakęs: „Je n'aime pas la tolérance quand elle m'est présenté par Voltaire" — „aš nemėgstu Voltaire siūlomos tolerancijos", nes šita tolerancija iš tikro yra tik tolerancija sau pačiam, bet ne kitiems. Ar visa ši antireliginio nusiteikimo pradžia, liberalizmo pagimdyta, neprimena dabartinio bolševikų elgesio ir jų skelbiamos tolerancijos? Ar visa nebuvo užuomazgos, kurios išsiskleidė dvidešimtojo šimtmečio pradžioje? Wladikin pastebi, kad „istoriškai žiūrint, liberalizmas susilpnino krikščioniškosios Bažnyčios įtaką inteligentijoje ir plačiosiose masėse" (op, cit. 10p.), nes jis buvo „materialistiškai utilitaristinis savo linkme ir morale" (op. cit. 8p.), nors ir pridengtas gražiais idealiniais šūkiais. „Šita materialistinė utilitaristinė pasaulėžiūra, sako toliau Wladikin, buvo stropiai įvyniota į poetines ir laisvę mylinčias Voltaire, o ypač Rousseau frazes. Ji pasislėpė už blizgančių žmogaus ir žmonijos kultu papuoštų politinio individualizmo kulisų" (op. cit. 8p.). Tačiau kai šitos kulisos ilgainiui suplyšo, pasirodė tikrasis liberalizmo veidas, visu ryškumu išreikštas bolševizmo elgesiuose ir jų atviroje kovoje.

Bet gal visi šitie antireliginiai žygiai — žodžiais ir darbais — buvo tik atsitiktinė ano meto apraiška? Gal jie kilo tik iš gyvenimo aplinkybių, nes juk ir religijos atstovai nebuvo be kaltės? Iš tikro, dvasininkų klaidų mes neslepiame ir nenorime slėpti. Priešingai, jų silpnybės, nuodėmės ir kaltės yra didelės; jie neša sunkią psichologinę ir moralinę atsakomybę už antireliginės nuotaikos paskldimą bei įsigalėjimą. Tačiau šitos klaidos ir kaltės būtų pasilikusios tik istorinės, jeigu antireliginis nusistatymas nebūtų perėjęs į metafiziką ir nebūtų susiklostęs ištisa antireligine-ateistine pasaulėžiūra, kurią mes randame pozityvizme. Rousseau, Voltaire, enciklopedistai, revoliucija ateistinę nuotaiką paskleidė, sudarydami psichologinę jai dirvą. Tuo tarpu Aug. Comte davė šiai nuotaikai filosofinę formą. 1842 metais Paryžiuje baigė eiti A. Comte „Cours de philosophie positive". Ir tais pačiais metais Berlyne pasirodė L. Feuerbacho „Das Wesen des Christentums". Nuostabus sutapimas, kuris E. Saisset pažadino žodžius: „Feuerbachas Berlyne, kaip ir Comte Paryžiuje siūlo krikščioniškajai Europai garbinti naują dievą, būtent: žmonių giminę". Iš tikro, atsiremdamas į savo tritarpsnę istorijos sampratą (teologinis arba fiktyvus tarpsnis, filosofinis arba abstraktus tarpsnis, mokslinis arba pozityvus tarpsnis), Comte skelbia, kad žmonija įžengusi jau į trečiąjį savo išsivystymo periodą, kuriame mokslas turįs pakeisti religiją. 1851 metais Comte rašo: „Aš esu įsitikinęs, kad dar prieš 1860 metus aš skelbsiu Notre-Dame katedroje pozityvizmą, kaip vienintelę realią ir pilnutinę religiją" (Comte citatos imamos iš H. de Lubac veikalo „Le drame de l'Humanisme athée" Paris 1944). Tai jau nėra kova su dvasininkų klaidomis ar ydomis. Tai taip pat jau nėra vienos konfesijos kova su kitomis. Tai jau kova su bet kokia religija, su bet kokiu tikėjimu į transcendenciją. „Be abejo, rašo Comte, niekas nėra logiškai įrodęs nebuvimo Apolono, Minervos, orientalinių fejų arba poetinių fantazijų. Ir vis dėlto tai nekliudė žmonijai neišvengiamai nusikratyti senovinėmis dogmomis, kai jos pradėjo nebetikti situacijos visumai" (168p.). Taip, Comte pažiūra, turi įvykti ir su Krikščionybe.

Tačiau kas užims Dievo vietą? Comte atsako labai aiškiai: „Žmonija galutinai atsistoja Dievo vietoje" (178p.), Ir jis svajoja, kaip vieną dieną Notre-Dame katedroje, toje „didžiojoje Vakarų šventovėje", „žmonijos statula savo piedestalu turės Dievo altorių" (ibd.); kaip „Dievo kulto vietoje bus moters ir didžiųjų vyrų kultas"; kaip „ankšto katalikiškojo misticizmo vietoje bus kilnus piliečių veiklumas ir respublikos entuziastų patriotizmas" (182p.). Ir šitoje vietoje mes pradedame suprasti kitą Comte teigimą, kad „religija yra visų pirma socialinė" (183p.) ir kad „šventas dalykas yra tiktai socialinis" (ibd.). Kitaip sakant, vietoje asmeninio Dievo Comte pastato kolektyvą ir liepia žmogui prieš šitą kolektyvą nusilenkti. Pozityvizmo uždavinys, teigia Comte, yra pergalėti asmeninius instinktus. Ir, palygindamas

pozityvistus su šventaisiais ir su pirmaisiais krikščionimis, jis pastebi: „anie buvo esmingai asmeniniai, mes būsime esmingai socialiniai“ (189p.). Todėl Comte ir kalba, kad pozityvizmas būsiąs savos rūšies sociokratija, vadinasi, visuomenės valdžia, ir sykiu sociolatrija, vadinasi visuomenės garbinimas. Žmogus visuomenę garbins kaip tik todėl, kad jis bus jos valdomas. Tuo būdu bus sukurta „visuotinė harmonija“ (266p.) ir bet kuri nesantaika bus išnaikinta.

Bet ženkime dar vieną žingsnį priekin, ir sutiksime jau Marksą. Comte buvo pozityvistas, vadinasi, jo metafizikoje būtis išsisėmė tuo, kas patiriama. Marksas nuėjo toliau: jis pasidarė materialistas, nes jis nuosekliai galvojo, kad tai, kas pirmiausiai ir ryškiausiai patiriama, yra medžiaga. Todėl marksizmas yra materializmas ne tik sociologine ir istorine, bet ir metafizine prasme. Tiesa, kai kas bando šiandien paneigti Markso metafiziką ir palikti marksizmą tiktai kaip metodą socialekonominiams visuomenės santykiams aiškinti. Tačiau Th. Steinbüchelis šiuo atžvilgiu teisingai pastebi, kad „kas neigia Marksą kaip filosofą, tas jo nepažįsta“, nes „tikrasis marksizmo pobūdis yra ekonomikos sujungimas su filosofija; tik tasai, kuris suvokia šitą ryšį, supranta, kas Marksas buvo ir ko jis norėjo“ (Zur sozialen Entscheidung, 10, 13p. Tübingen 1947). Todėl jau savo metu Leninas visiems dialektinio materializmo taisytojams yra pastebėjęs, kad jo uždavinys yra surasti visas tas nesąmones, kurias šie žmonės yra įsikalę į galvą, kad „jie po marksizmo priedanga mums siūlo tokį neįtikimai sujauktą, iškreiptą ir reakcionierinį ‚chlamą‘ (Materializmas und Empiriokritizmus, 3p. Berlin 1947). Marksizmas be materializmo nebėra marksizmas. Tai tik sujauktas ir iškreiptas nenuoseklių sąvokų mišinys.

Būdamas nuoseklus, Marksas teisingai suvokė, kad jeigu egzistuoja tik tai, kas yra patiriama, tai šitokia egzistencija gali džiaugtis tiktai medžiaga. Medžiaga todėl jam yra pirminis ir pagrindinis dalykas, o sąmonė tiktai išvestinis ir antrinis, tiktai medžiagos funkcija, jos vyksmo vaisius: „Ne medžiaga yra dvasios padaras, teigia Fr. Engelsas prieš hegeliškuosius idealistus, bet dvasia yra tiktai aukščiausias medžiagos produktas“ (Ludwig Feuerbach und der Ausgang der klassischen deutschen Philosophie, 20p.). Todėl ne dvasinis bendruomenės gyvenimas (mokslas, menas, religija) yra pirminis dalykas, bet materialinės sąlygos, kurios, Markso pažiūra, apsprendžiančios visą kultūrą, paversdamos ją tiktai šių sąlygų funkcija. O šitos medžiaginės sąlygos, pasak Markso, yra ne anas toli nuo žmogaus stovįs materialinis gamtos pasaulis, į kurį buvo ypatingo dėmesio atkreipę vad. kosmologinio materializmo atstovai, kaip Vogt, Moleschott, Büchneris (Markso ir Engelso vadinami „keliaujančiais materializmo pamokslininkais“), bet visa tai, kas žmogų išlaiko: maistas, drabužis, darbo priemonės, socialiniai santykiai. Kokios yra šitos sąlygos, toks yra ir pats žmogus. Grubus Feuerbacho posakis, kad žmogus yra tuo, ką jis valgo — „der Mensch ist was er isst“ — ištisa filosofinė sistema kaip tik buvo išreikštas Markso istoriniame materializme.

Religijai vietos šitoje sistemoje nėra ir negali būti. „Religija, teigia Marksas, yra iliuzinė saulė, kuri sukasi aplinkui žmogų tol, kol žmogus aplinkui save nesisuka“. Kitaip sakant, kol žmogus yra nesąmoningas, kol jis nesusivokia, kol jis yra mokslo neapšviestas apie tikrą pasaulio ir savęs paties sąrangą. Tačiau kai mokslas praplečia žmogaus akiratį, kai jis suvokia pasaulį nebe primityviu, bet moksliniu būdu, šita saulė išnyksta, nes ji buvo tiktai iliuzinė, Comte pasakytų fikcinė. „Religija, teigia Marksas, yra tikrovinio pasaulio refleksas“. Suvokus pasaulį kaip medžiaginę nekintamą, amžinais dėsniais sukaustytą sistemą, o žmogaus gyvenimą, kaip šios sistemos produktą, religinis refleksas pasiliauja, nes neturi jokios realios atramos.

Bet čia vėl kyla klausimas — nes jis kyla kiekvieną kartą — kas Markso sistemoje užima Dievo vietą? Comte'ui ją užėmė žmonija. Tačiau Marksas yra nuoseklesnis ir realesnis. Kaip medžiagą jis suprato esančią arčiau žmogaus ir besireiškiančią pragyvenimo sąlygomis, taip ir žmoniją jis pergyveno kaip tąjį visuomeninį sluogsnį, su kuriuo žmogus kasdien susiduria ir kuriame jis kasdien sukiojasi. Marksas Comte žmoniją pakeitė proletarų klase. Jis, kaip ir Comte, žiūri į tolimą ateitį ir joje regi pasaulio perkeitimą. Profetinis bruožas yra ryškus ir Markso ir Comte pažiūrose. Tačiau kiek Comte šitas perkeitimas ateina per sąmonę, per naujos filosofijos prisiėmimą, kitaip sakant per žodį, tiek Marksui jis turi ateiti per kovą, per revoliuciją, per senosios kapitalistinės santvarkos sužlugdymą, kitaip sakant, per veiksmą. Goethes formulė „Im Anfang war die Tat“ yra sykiu ir Markso formulė. Iš darbo, iš veiksmo, iš žygio jis laukia pasaulio išganymo. O šitą darbą padaryti, šitą veiksmą atlikti, šituo žygiu pasididžiuoti galinti tiktai proletariato klasė. „Proletariatas turi laimėti pasaulį“, teigia Marksas, supasaulindamas seną krikščioniškąją išganymo idėją. Kaip pozityvizmas, taip ir marksizmas virsta žmogaus religija, žmogaus, kuris pats savo rankomis kala savo laimę. Nenuostabu todėl, kad Markso proletariatas yra svetimas bet kokiai transcendentinei religijai, kad religija jam yra opiumas, apsvaiginąs jį jo proletariškoje sąmonėje ir tuo pačiu padarąs jį mažiau kovingą ir mažiau atkaklų. O kova ir atkaklumas yra pagrindiniai proletarų klasės bruožai, kurie vieninteliai galį pasaulį palenkti šios klasės diktatūrai. Todėl religija yra šalintina visais būdais, nes ji yra didžiausia kliūtis kelyje į proletariato įsigalėjimą bei viešpatavimą. Proletariato karalystė žemėje galinti ateiti, tiktai išveisus iš žmogaus širdies tikėjimą anuo pasauliu. Kiek žingsnių reikia padaryti, kad nuo šitokių pažiūrų pereitume prie atviros kovos su Dievu?

Toks tad yra antireliginio nusistatymo kelias, einąs iš liberalizmo per socializmą į bolševizmą. Liberalizmo pradininkai išjuokė religijos apraiškas ir jos atstovus. Pozityvizmas paneigė ją pačią mokslo vardu. Marksizmas ją išgujo iš socialinio gyvenimo. Bolševizmas ją paskelbė žmogaus priešininke, pradėdamas su ja istorijoje neregėtą, sistemingai organizuotą ir planingai vedamą kovą. Šitos kovos pradmenų, kaip matėme, buvo jau pačioje liberalizmo pradžioje. Bolševikai tik išvystė ir suorganizavo tai, ką liberalai buvo užbrėžę. Pradėję Romos niekinimu, jie nė nepasijuto, kaip atsidūrė Maskvoje. Tai yra logiškas ir būtinas kelias. Gali jo pabaigos nepasiekti atskiras žmogus. Bet šitą pabaigą būtinai pasieks objektyvinis gyvenimas. Liberalas, nuo Aventino kalvos pamosavęs Amžinajam Miestui, po kiek laiko išvys savo sūnų arba vaikaitį, iškilmingai sveikinantį Kremliaus bokštus.

4. ŽMOGAUS SUKOLEKTYVINIMAS

Šiandien mums yra visiškai aišku, kad bolševizmas įvykdė Dostojevskio inkvizitoriaus norą sukurti žmonių vienybę prievarta ir įjungti atskirą asmenį į „skruzdžių krūvą“ ligi visiško savęs nuasmeninimo ir pamiršimo. Bolševizmas yra kolektyvizmas aukščiausiame laipsnyje. Ortega y Gasset yra pasakęs, kad seniau masė „stovėjo socialinės scenos užpakalyje. Dabar ji pasistūmėjo prie

rampos. Ji pasidarė svarbiausia veikėja. Didvyrių nebėra, yra tiktai choras" (Der Aufstand der Massen, 6p. Stuttgart 1947). Bolševizmo šitas didvyrių pašalinimas yra įvykdytas visu plotu. Oficiali bolševikų doktrina aiškiai sako, kad „ne didvyriai kuria istoriją, bet istorija kuria didvyrius; ne didvyriai kuria tautą, bet tauta kuria didvyrius ir stumia istoriją priekin". (Geschichte der kommunistischen Partei der Sovjetunion Bolscheviki, 20 p. Berlin 1947). Jeigu didvyrių kultas Rusijoje yra išvystytas taip labai, kaip niekur kitur, tai jis turi visai kitos prasmės, negu Carlyle teorijoje ir apskritai visų romantikų praktikoje. Romantikams didvyris buvo aukščiausias žmogiškosios asmenybės laipsnis: tai žmogus sau. Tuo tarpu bolševizme didvyris yra tiktai kolektyvo išraiška, kolektyvo koncentracija viename egzemplioriuje, kuris tiek tereiškia, kiek kolektyvo valią vykdo. Kiekvienas pasipriešinimas kolektyvui čia yra nusikaltimas, ištrinąs iš gyvenimo ne tik didvyrio gyvybę, bet ir jo vardą ir jo darbus.

Tačiau ar šitas bolševikinis žmogaus sukolektyvinimas yra tiktai bolševikų padaras? Ar jis kartais nėra užbaiga darbo, pradėto prieš pora šimtų metų? Rousseau savo metu paskelbė: „Žmogus gema laisvas". Bet čia pat kilo klausimas: kaip šituos laisvus žmones suvesti į bendruomenę? Kaip „rasti bendruomenės formą — paties Rousseau žodžiai —, kurioje kiekvienas, susijungdamas su visais, klausytų tiktai savęs ir pasiliktų laisvas, kaip ir anksčiau?" Rousseau į šitą klausimą atsakė savo garsiuoju „contrat social", pagal kurį atskiri individai, sąmoningai ir laisvai apsisprendę, sudaro sutartį gyventi bendruomenėje, tuo būdu vienišą bei paskirą gyvenimo būdą pakeisdami visuomeniniu. Rousseau „contrat social" padaro, kad visuomenė tampa žmogaus valios padaru ir kad jos įstatymai išreiškia ne prigimties dėsnius, bet žmogaus norus bei reikalus. Kitaip sakant, prigimtoji teisė čia yra pakeičiama pozityvine teise. Kai individai palieka savo gamtinį gyvenimą, jie tuo pačiu palieka ir prigimtąją teisę. Visuomenėje veikia jau nebe prigimtis, bet „bendroji valia" (volonté générale), kuriai individas perleidžia visas savo teises ir pažada klusnumą. Bet kaip tai visa suderinti su laisve? Į tai Rousseau atsako: „Kiekvienas, paklusdamas visiems, nepaklūsta niekam". Kitaip sakant, kas klauso kolektyvo, tas neklauso nė vieno skyrium. Ir juo labiau žmogus kolektyvo klauso, juo jis darosi laisvesnis, nes juo labiau jis išsivaduoja iš klusnumo kuriam nors konkrečiam asmeniui. Gamtiniame gyvenime žmonės egzistavo, kaip asmenys. Visumeniniame gyvenime jie pradeda egzistuoti, kaip dalys. Todėl J. Maritainas ir pastebi, kad „grynasis individualizmas kaip tik tuo, kad jis nepastebėjo pačios prigimties individams uždėtų visuomeninių ryšių, fatališkai pereina, kurdamas bendruomenę, į grynąjį etatizmą" (op, cit. 192 p.). Kolektyvizmo daigas glūdi pačioje liberalizmo užuomazgoje. „Bendroji valia", tasai, Maritaino žodžiais tariant, „politinio panteizmo mitas" (ibd.), virsta įvadu į žmogaus sukolektyvinimą.

Nuostabu yra patirti, kad nors liberalizmas, ypač ūkinis, nepaprastai smarkiai gina privatinės nuosavybės teisę, vis dėlto savo pirmatakų teorijose jis turi ir kolektyvinės nuosavybės pradmenų, kuriuos paskui išvystė socializmas ir įvykdė bolševizmas. Štai Rousseau savo traktate apie lygybę rašo, kad „pirmasis, kuris aptvėrė žemės sklypą ir pasakė ,jis priklauso man', rasdamas neprotingų, jam tikinčių žmonių, — buvo tikrasis buržuazinės bendruomenės įkūrėjas. Ir kiek nusikaltimų, karų, žudynių, kiek vargo ir baimės žmonijai būtų pašalinęs tasai, kuris būtų išvertęs stulpus, užvertęs griovius ir savo kaimynams pasakęs: ,neklausykite šito apgaviko. Jūs žūsite, jei pamiršite, kad vaisiai priklauso kam nors, bet kad žemė niekam nepriklauso" (cit. Wladikin, op. cit. 27). Šitokiais žmonijos gelbėtojais pasiskelbė socialistai. Tačiau jų darbas buvo daugiau teorinis. Vėliau atėjo komunistai, kurie iš tikro išvertė stulpus, užkasė nuosavybę skiriančius griovius ir išbraukė iš visuomeninės kalbos žodį „mano". Bet ar tai buvo žmonijos išgelbėjimas iš vargo ir baimės, tegul atsako tie, kurie šio „rojaus" yra patyrę.

Tačiau tai, kas Rousseau poetiniuose vaizduose buvo dar tik užuominos, Comte išvystė ligi teorijos ir kolektyvizmą įjungė į savo pozityvinę filosofiją. Jis aiškiai teigia, kad „socialinė tvarka visados pasiliks nesuderinama su nuolatine laisve kasdien ginčytis dėl pačių bendruomenės pagrindų" ir kad „sisteminė tolerancija visados egzistavo tiktai indiferentiškų arba abejotinų nuomonių atžvilgiu" (Lubac, op. cit. 250). Kitaip sakant, negalima leisti žmonėms ginčytis dėl to, kas yra visų priimta. Todėl Comte ir numato tam tikrus išminčius arba „dvasinius tėvus", kaip jis sako, kurie turėtų prižiūrėti skelbiamas pažiūras. Jo supratimu „kiekvieną elgesį reikia palenkti neiškrypstančiai kunigijai" (252), kad ji nesiliautų demaskavusi klaidingus pozityvizmo šalininkus (ibd.). Comte net kalba apie visuotinį popiežių, tąjį „aukščiausią žmonijos organą" (253), kuriam visi turėtų absoliučiai paklusti savo veiksmais ir mintimis. Net „pozityvistinės diktatūros" terminą randame Comte testamente, kuriame jis numato, kad ši diktatūra turėtų tęstis „vienos kartos gyvenimą" (269). Galimas daiktas kaip tik dėl to Comte ir buvo susižavėjęs jakobinais, anais tikraisiais bolševikų pirmatakais. Pozityvistai, sako jis, „yra tikrieji jakobinų įpėdiniai", nes „jakobinų bendruomenė, būdama šalia tikrosios valdžios, kaip tik sudarė savotišką dvasinę valdžią" (262 p.). Pats Comte 1848 metų 8 kovo aplinkraštyje žada įkurti „politinę bendruomenę" ir jai pavesti pareigas „panašas į tas, kurias taip naudingai ėjo jakobinų bendruomenė" (ibd.). O tos pareigos, kaip žinome iš istorijos, buvo: išleisti įtariamųjų įstatymą, pagal kurį kiekvienas įtariamasis buvo atiduodamas revoliucijos tribunolui; pasmerkti mirtin ir nužudyti karalių Liudviką XVI; likviduoti žirondistus, kurie gynė karaliaus nekaltumą; suorganizuoti revoliucinę armiją, kuri gaudė revoliucijos priešininkus ir juos žudė, kuri Nanto gyventojus skandino Loire upėje kuri masiškai šaudė žmones Lyone, Vendėjoje ir kitur. Argi tai nepanašu į bolševikų politbiurus, kurie taip pat stovi „šalia tikrosios valdžios", sudarydami „savotišką dvasinę valdžią" ir eidami per NKVD „taip naudingas pareigas" bendruomenėje? Ar bolševikai neįvykdė Comte testamento, įvesdami „pozityvistinę diktatūrą, sukurdami „neiškrypstančią kunigiją" (komunistų partija ir jos vadovai) ir net turėdami „universalinį popiežių", kuriam visi turi paklusti savo mintimis ir savo veiksmais? Kolektyvistinės liberalizmo užuomazgos išsiskleidė bolševizme visu vešlumu. Todėl H. de Lubac, vienu sakiniu apibūdindamas liberalizmą ir sako: „pozityvistinė formulė yra pilnutinė tiranija. Praktikoje ji pasibaigia partijos arba, dar tiksliau, sektos diktatūra" (op. cit. 275 p.).

Marksas buvo Comte įpėdinis ir šiuo atžvilgiu. Tik kaip visur, taip ir čia, jo praktiškesnis protas surado konkretesnių priemonių šiam sukolektyvinimui įvykdyti. Vietoje abstrakčios žmonijos jis pastatė proletarų klasę ir jai pavedė valdyti pasaulį. Vietoje diktatūros per vienos kartos amžių jis paskelbė amžiną proletariato diktatūrą, nes jis netikėjo, kad kada nors žmonės pasidarys toki išauklėti ir tobuli, jog nustos marksizmo ir pozityvizmo pagrindus kritikavę. Tačiau kiekvienu atveju asmuo buvo pajungtas kolektyvui. Savos vertės jis neteko. Jis pasidarė tik bendruome-

nės išraiška. Mechanistinis visuomenės supratimas, paveldėtas iš Rousseau ir suteoretintas Comte, padarė marksizmą nuosekliu liberalizmo tęsėju ir jo pagrindinių idėjų vykdytoju. Kolektyvistinis marksizmo pobūdis yra visiems žinomas. Apie jį daug kalbėti nebereikia. Padėjęs į socialinių santykių pagrindą pragyvenimo sąlygas ir nuo jų padaręs priklausomą žmogų, Marksas savaime pasisakė už kolektyvistinį principą, nes medžiaga egzistuoja tiktai kaip kolektyvas, neturėdama jokios asmeninės vertės. Šita nevertė Markso buvo nuosekliai perkelta žmogui ir virto visos jo sociologijos pagrindu. Žmogus yra nebe savarankiška, originali, laisva ir apsisprendžianti būtybė, bet bendruomenės narelis, bendruomenės produktas, bendruomenei palenktas ir jos apsprendžiamas.

Dar praktiškesnis buvo Leninas, kuris visą savo gyvenimą kovojo už revoliucijos įvykdymą be kompromisų, nes jis suprato, kad sykį stojus į kolektyvizmo kelią reikia juo eiti ligi galo. Jau antrajame socialdemokratų kongrese 1903 metais (Briuselyje ir Londone) Leninas susikirto su Martovu, Axelrode, Trockiu ir kitais kaip tik dėl partijos statuto, kuriame buvo norima išvengti griežtos organizacinės formos, paliekant inteligentijai teisę pripažinti socializmo principus, bet nebūtinai priklausyti pačiai organizacijai ir sykiu būti tikraisiais socialistinio sąjūdžio nariais. Leninas kaip tik smarkiai pasisakė prieš šitokį Martovo projektą rašydamas:„ Mes esame klasės partija ir todėl beveik visa klasė turi veikti mūsų partijos vadovaujama; ji turi, kiek galėdama ankštai, prisišlieti prie mūsų partijos" (cit. Geschichte der kom. Partei, 63 p.). Ir kitoje vietoje: „Proletariatas kovoje už valdžią neturi jokio kito ginklo kaip tik organizaciją. Proletariatas... virs nenugalima jėga tik tuo, kad ideologinė jo vienybė, paremta marksizmo principais, bus sustiprinta materialine organizacijos vienybe, kuri milijonus dirbančiųjų sujungs į vieną darbininkų klasės armiją" (cit. ibd. 69—70 p.). Čia Leninas buvo visiškai teisus bei nuoseklus. Jeigu visuomenė yra atomistinis padaras, tuomet ji turi būti kuo labiausiai organizuota. Kitaip ji neturės jokios ypatingesnės reikšmės. Todėl organizacinio principo pabrėžimas virto pagrindiniu bolševikiškosios santvarkos veiksniu. Bolševikai viską suorganizavo ir suplanavo. Partija pasiėmė vadovauti visoms žmogaus gyvenimo sritims. Čia nieko nebeliko privatiška, nes juk ir pats žmogus yra nebe asmenybė, bet tiktai kolektyvo dalelė ir ano didžiulio socialinio mechanizmo ratelis. Todėl s a v o gyvenimo jis turėti negali. Šiandien mums darosi baisi šita organizacinė mašina. Tačiau ji yra tiktai logiška išvada iš kolektyvistinio prado, kuris prasideda liberalizme ir išryškėja socializme. Rousseau „volonté générale" bolševikų praktikose yra įvykdoma visu pilnumu.

Štai tasai žmogaus sukolektyvinimo kelias, kuriuo ėjo pastarasis Europos gyvenimo šimtmetis. Liberalizmas šitą kelią pradėjo tuo, kad jis atpalaidavo žmogų nuo bet kurio autoriteto, paskelbdamas, jog reikią klausyti visų, bet neklausyti nieko atskirai. Pozityvizmas šitą visumą perkėlė į žmoniją, marksizmas ją susiaurino ligi proletariato, bolševizmas-ligi komunistų partijos. Bolševizme žmogus iš tikro neklauso nieko skyrium, ir tačiau nepaprastai klauso v i s ų, klauso anos anoniminės jėgos, kuriai visi atstovauja ir visi žiūri, kad jos reikalavimai būtų įvykdyti ir kad niekas neprieštarautų jos valiai. Visuotinio špionažo sistema pasidaro nuosekli išvada iš „volonté généeale" principo. Čia vėl pastebime nepaprastą gyvenimo ironiją:liberalizmas, pradėjęs individo neliečiamybe, baigė visuotinio špionažo tinklu.

5. SKIRTYBĖS

Anai pradžioje minėtai pamirštai tiesai pavaizduoti paėmėme tik dvi pagrindines idėjas: antireliginį nusistatymą ir žmogaus sukolektyvinimą. Tačiau ir jos pakankamai ryškiai galėjo parodyti, kad liberalizmo kelias į bolševizmą iš tikro yra pakankamai tiesus ir lygus; kad jokių esminių pertraukų jis čia neturi; kad liberalizmas, socializmas ir bolševizmas yra ne trys keliai, bėgą šalia vienas kito, bet vienas ir tas pats kelias. Tačiau ar tarp šių trijų sąjūdžių jau nėra j o k i o skirtumo? Ar liberalas, socialistas ir bolševikas skiriasi tik vardais? Skirtybių esama. Tačiau jos yra ne tokios, kokias paprastai iškelia publicistai.

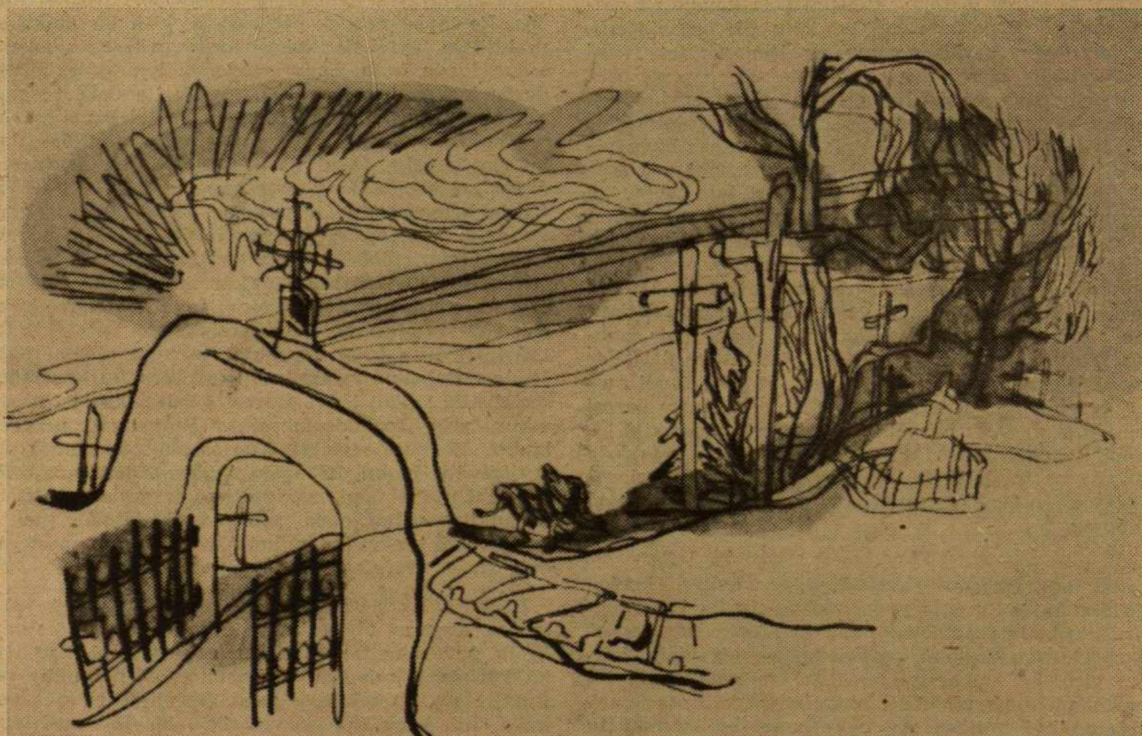
Visų pirma tarp liberalizmo, socializmo ir bolševizmo esama p s i c h o l o g i n i ų skirtybių. Kitaip sakant, skirtingi yra žmonių charakteriai, kurie šiuos tris sąjūdžius gimdo ir veda. Liberalizmo kūrėjai ir jo šalininkai ligi pat šių dienų yra d a u g u m o j e (pabrėžiu d a u g u m o j e, nes išimčių pasitaiko visur) netiesaus ir nelogiško charakterio žmonės. Jie skelbia naujas idėjas, tačiau nedrįsta jų išvystyti ligi galo ir nepajėgia atsisakyti nuo to, kas yra sena. Jie nuolatos svyruoja tarp revoliucijos ir tradicijos. Tai yra tipiškai b u r ž u a z i n i o — oportunistinio nusiteikimo asmens. Religijoje jie kovoja su jos vieta bei įtaka viešąjame gyvenime, bet nedrįsta paneigti jos pačios. Socialinėje srityje jie norėtų pabrėžti bendruomeninį reikalą, bet nepajėgia atsispirti kapitalizmo vilionėms. Filosofijoje jie pripažįsta tik tai, kas yra patiriama, bet nedrįsta šitą patirtį aprėžti medžiaga. Nepaprastai garsiai kalbėdami apie toleranciją ir demokratiją, jie neturi nei tolerantiškos nei demokratinės dvasios.

Socialistai yra daugumoje realistinės dvasios žmonės. Jie žavisi ne tiek pačia idėja, kiek jos įkūnijimu praktikoje. Todėl jie renkasi tokias priemones bei metodus, kurie, kaip jiems atrodo, būtų praktiškiausi ir duotų kuo geriausių vaisių. Todėl jie dažnai eina į kompromisus net ir su tais, kurie idėjiškai yra jų priešininkai. Tai k o m p r o m i s o žmonės. Jie daro tai, ką jie sako. Užtat jie sako negriežtai. Apsisprendimas už evoliuciją vietoje revoliucijos kaip tik išduoda kompromisinį ir praktinį socialistų charakterį. Bet sykiu šitas apsisprendimas reiškia ir socialistų tragediją. Pagrindinė jų idėja perkeisti socialinius santykius ir įkurti žemėje „rojų" reikalauja v e i k t i. Veiksmas yra pagrindinis šios idėjos įvykdymo principas. Tuo tarpu evoliucija reikalauja l a u k t i. Čia tad ir įvyksta tasai konfliktas tarp socialistinės idėjos ir socialistinės praktikos; konfliktas, kuris perskėlė socialistinį sąjūdį į dvi sroves: į bolševikus ir menševikus, arba socialdemokratus. Bolševikai nenorėjo laukti. Jie norėjo veikti. Tuo tarpu socialdemokratai apsisprendė laukti. Be abejo, laukimas nevisada dirba laukiančiųjų naudai. Atrodo, kad ir socialdemokratai iš laukimo nebus nieko ypatingesnio laimėję, nes jų veiklesnieji broliai bolševikai užėmė visas tas pozicijas, apie kurias svajojo socialdemokratai.

Bolševikai yra veiklos ir kovos žmonės. Idėja jiems yra vertingesnė už bet kurią praktiką. Todėl jie konkretų gyvenimą lenkia idėjai; nepaisydami, kad tenka kartais jį sulaužyti ir paaukoti — net milijonus. Bet jie yra nuoseklūs ir savo galvojime ir savo veikime. Juk jeigu žmogus yra tik aukštesnis medžiagos susidėstymas, kodėl šito medžiagos gabalėlio nepaaukoti bendram reikalui arba net ir įdomesniam eksperimentui? Kodėl dar laikytis kažkokių atavistinių moralės polinkių, jeigu viskas yra valdoma griežto mechaninio priežastingumo? Kodėl laukti, kada žmonės patys susipras, jeigu juos galima priversti būti „laimingais"? Todėl bolševikai veikia: veikia intensyviai, sistemingai, planingai ir organizuotai. Sistemos, plano, logikos ir organizacijos atžvilgiu vargiai

kas gali juos pralenkti. Ir turbūt pasaulis dar nėra matęs tokių idėjos fanatikų, koki yra bolševikai. Jie yra išmąstę marksistinius principus ligi galo. Jie labai pagrįstai atmetė bet kokias siūlomas marksizmo reformas. Jie pasiliko ištikimi materializmui ligi galo ir ligi galo vykdo jį kolektyvo gyvenime. Bolševikai kuria perkeistąjį pasaulį: be Dievo, be asmens ir — be kompromiso. Jie yra materializmo vienuoliai.

Liberalas yra buržujus, socialistas — realistas, bolševikas — idėjininkas. Štai tos psichologinės skirtybės, kurios vienos srovės žmones perskiria, neleisdamos jiems pasiekti to paties taško, nors ir einant vienu keliu. Kaip tik todėl tarp liberalizmo, socializmo ir bolševizmo atsiranda išsivystymo arba genetinių skirtybių. Šie trys vardai reiškia sykiu ir tris tos pačios ideologijos išsiskleidimo bei subrendimo tarpsnius. Liberalizmas stovi pačioje pradžioje. Jis yra dar tik užuomazga, tik pumpuras, kuriam buržuazinės dvasios žmonės daugelyje sričių ir daugelyje kraštų neleido išsiskleisti. Socializmas jau yra pažengęs priekin. Jis yra želmuo, kuris tačiau praktikos dėliai yra sulaikytas, kad nevestų vaisių. Tuo tarpu bolševizmas yra pats vaisius, pats sunokęs grūdas, pats paskutinis anos pirminės ideologijos išsiskleidimo tarpsnis. Tačiau, kaip jau buvo ir anksčiau minėta, nei psichologinės nei genetinės skirtybės nepadaro šių trijų srovių skirtingomis iš esmės. Pačia savo esme liberalizmas, socializmas ir bolševizmas yra tas pats dalykas. Kas yra savo psichikoje nerangus ir nenuoseklus, tas pasiliks liberalas. Kas savo polinkiais yra daugiau praktiškas ir apdairus, tas nueis ligi socializmo. Kas yra logiškas ir ištikimas idėjai, tas pavirs bolševiku. Tačiau kiekvienu atveju jis atstovaus tai pačiai pasaulėžiūrai, tai pačiai gyvenimo sampratai, tik išreikštai skirtingomis psichologinėmis formomis ir vykdomai skirtingomis visuomeninėmis priemonėmis. Štai kodėl neklydo Leninas, prikišdamas socialdemokratams, kad jie daro vieną žingsnį priekin, o du atgal. Štai kodėl neklydo popiežius Pijus XI, sujungdamas į vieną grandinę kultūrliberalizmą, kultūrsocializmą ir kultūrbolševizmą. Štai kodėl galop neklydo nė Ramonas, meniškai išreikšdamas Giružio ne tik kūninę, bet ir dvasinę kilmę iš Kreivėno. Nudievinto žmogaus kelias yra vienas: į bolševizmą. Kaip toli šiuo keliu kas nueis, tai priklausys nuo jo dvasinės sąrangos. Tačiau pats kelias yra aiškus ir tikras. „Dievo įsakymai, kaip laikrodžio ratukai. Išimk vieną, ir visas mechanizmas sustos“ (Kryžiai, 158 p.). Priešais mus dabar kaip tik ir tiesiasi šito sustojusio, nebegyvo pasaulio plotai.

A. Vaičaitis **Iliustracija**

VLADAS ŠLAITAS

LAZDYNŲ KRŪMAI

Kas yra mano žodžiai?
arba eilėraščiai?
Lazdynų krūmai lankstesni, nei mano žodžiai
mano eilėraščiuose.

Kas yra tariamas mano eilėraščių saldumas?
ir tariama poezija?
Ach, aš mąstau apie lanksčius ir vėjuj skambančius
lazdynų krūmus!
Kokia saldi yra pernykščių metų riešuto širdis!

IŠRIŠIMO RANKOS

Po kiekvienos nuodėmės
aš ieškau intymaus ir suraminančio išpažinimo.
Aš išpažįstu savo nuodėmę laukams ir krūmams,
kurie lyg rankos glamonėja mano smilkinius.

Anksčiau, nei nuodėmę aš išpažįstu kunigui,
ak! mano nuodėmę jau žino krūmai,
ir švelnios šakos glamonėja mano smilkinius,
lyg išrišimo rankos.

PĖDOS SNIEGE

Tu eini. Tavo žingsniai gula į sniegą.
Tavo žingsniai palieka pėdsakus.
Balandžio mėnesį sniegas ištirps, ir ištirps tavo pėdos.
Argi dar reikia rašyt,
kad gyvenimas primena sniegą?

VIENIŠI MEDŽIAI

Pasodink vieną medį
tuščioj kaip delnas lygumoj,
ir jis užaugs neišmatuojamoj vienatvėj.

Lyrikai myli vienišus medžius: eilėraščiuose
jų medžiai būna užsidarę ir išdidūs;
eilėraščiuose jų medžiai myli begalinį vienišumą.

Ak, netikėk: jų vienišumas būna dirbtinas!
Ak, netikėk: jų išdidumas būna dirbtinas, nes medžiai
kaip žmonės ieško atramos ir ilgisi
saulėlydyje medžių.

AŠ JIEŠKAU PALYGINIMO

Jėzau Kristau,
Tu kalbėjai palyginimais.
Aš imu pavyzdį iš Tavęs,
aš kalbėsiu palyginimais.
Aš mąstau apie nuotolį,
kuris yra tarp Tavęs ir manęs,
ir aš jieškau palyginimo — — —

ištieskit geležinkelius ir šunkelius,
gatves ir skersgatvius į vieną ilgą liniją,
ir išmatuokit vaiko pėdą coliais
ir palyginkit.

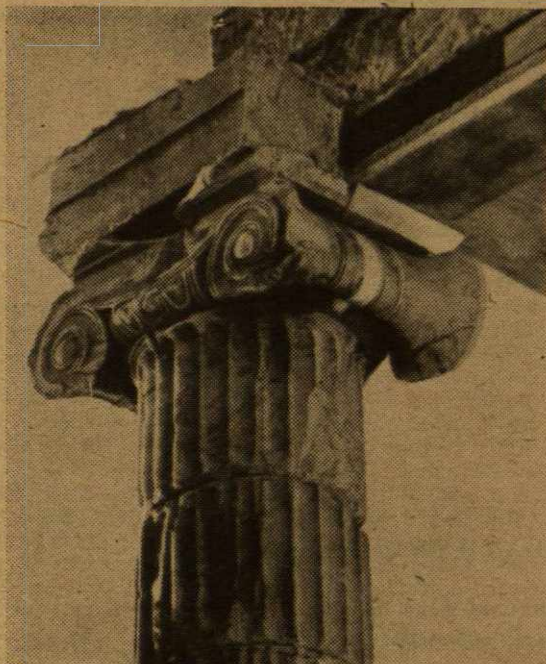
Jėzau Kristau,
aš mąstau apie savo nuosavas ašaras,
kurios smaugia mane ir ėda,
ir aš jieškau palyginimo — — —

aš vis jieškau palyginimo.

ANTANAS VAIČIULAITIS

TERRACINA

(Iš „Italijos Vaizdų")

Kada tu išsiilgsi saulės ir minkšto vėjo, žydros padangės ir mėlynų jūros vilnių, bent atsiminimuose pasikelk su manim į mažą italų miestelį, kurio vardas Terracina, ir, užkopęs ant kalno prie Jupiterio šventyklos griuvėsių, žvelk plačiai ir giedriai į tuos didelius vandenis, o paskui nurimęs klausykis marių ošimo žemai po tavo kojų.

Aš noriu, kad tau varge, liūdesy, atsiskyrime padvelktų anie gaivūs pavasario vėjai, sklaistytų plaukus ir bent tai valandai primintų anas dienas, kuriose buvo pilna giedrių padangių, nepalaužiamų vilčių ir malonaus ilgesio savo žemei ir žmonėms, — bent vienai akimirkai sugrįžk į tuos laikus, kada mes buvome laisvės ir džiaugsmo vaikai.

Vieną sekmadienio rytą, dar saulei neprakopus pro Koliziejaus mūrus, išvažiavom iš Romos ir Apijos keliu išklydome į amžinojo miesto apylinkes. Už mūsų pasiliko ir senųjų romėnų kapai ir krikščionių katakombos, pinijos ir žilos senovės griuvėsiai. Artėjome į tas vietas, kur prieš keliolika metų buvo neišbrendamos pelkės, kur veisėsi drugys ir kur dabar augo derlingiausi visos Italijos kviečiai. Tų kviečių jūroje skendo balti, mūriniai namai su raudonais stogais. Vienoj kitoj vietoje dar užtikome ir senuosius šių liūnų namelius arba, geriau tarus, būdas: tų gūžtų stogas ir sienos buvo iš lendrių ir švendrų, o vietoj durų ir langų žiopsojo skylės. Nuo neatmenamų laikų tose švendrų būdelėse gyveno žmonės, ištisos jų šeimos, su vaikų pulkais, ir kentė drugį, žiemos šaltį, uodų spiečius ir alkį, — gal nuo tada, kai pasibaigė Cezario ir Augusto gadynės, kuriose šios Pontinijos pelkės buvo skersai ir išilgai išraižytos kanalais, ir tarp jų derėjo gražiausias javas, kolei amžiai kanalus užnešė žeme, o trąšią dirvą pavertė neišbrendama klampyne.

Littorijos ir Sabaudijos miestuose pasižiūrėjome naujų namų ir naujų žmonių. Sabaudija yra mažėlesnis, bet poniškas, su gražiai išplanuota aikšte miesteliukas, švarus, malonus ir tylus, o Littorija atrodo labiau prekybos, administracijos ir žmonių susitelkimo vieta. Netoli bažnyčios pirkliai buvo susinešę savo turtus, ir kaimietiškos apylinkių gražuolės ėjo žiūrėdamos į margas skaras, raudonus karolius, žėrinčius žiedus, arba į pyragą ir aguonomis apibertą riestainį.

Atsisveikinę su šia Italija, kaip dūmas kylančia javų jūromis ir baltais namais iš tų liūnų, mes riedėjome į kalną, kuris vienų vienas, atsiskyręs nuo kitų kalnų, kaip koksai milžiniškas piliakalnis, slūksojo ant Viduržemio kranto. Homero laikais tasai kalnas, kuris dabar stovi ant sausžemio, buvo gražiausioje saloje, ir joje, tarp miškų, puikiame rūme, saugojamam liūtų ir vilkų, gyveno dievaitė Kirkė, kuri meiliu balsu dainavo ir staklėmis audė „gražiausiąjį audeklą, platų ir minkštą, tokį, koks gali išeiti iš rankų vienų tik dievaičių." Dievaitė, kuriai tarnaitėmis buvo keturios upių ir šaltinių dukterys, priėmė Odisėjo jūreivius aname kalne, pavaišino juos sūriu ir medumi, kuris buvo sumaišytas su miežiniais miltais ir vynu, o paskui juos apgirdė ir pavertė paršais, šeriuotais ir kriuksinčiais, „kad savo tėvynę užmirštų."

„Kad savo tėvynę užmirštų"! Aklojo dainiaus Homero akyse tėra vien šeriais apžėlę paršai visi tie, kurie savo gimtą žemę pamiršta, parduoda ją už medų, maišytą su vynu, ir kriuksėdami vartosi kiaulininke, paniekinę tą kraštą, kurio vėsią žemę kadaise pirmu kartu palytėjo maža kojyte, kur išmoko pirmą žodį tarti ir kur girdėjo mamą dainuojant apie mėlynąsias marias.

Netoliese Kirkės kalno sustojome pietų. Restorano savininkas, neilgas, pilku švarku ir pertrumpomis kelnėmis vyras, buvo mokslo mėgėjas ir atradėjas. Jisai Kirkės kalno urvuose surado senovės žmogaus kiaušą, apie kurį studijas rašė viso pasaulio antropologijos žurnalai. Ir man dingojos, kad mano tautietis, užsidegęs visa tuo, kas buvo senoviška, tyčiomis užsuko pasišnekėti su šiuo žymiu vyru, kuris netgi patenkintas ir pasididžiuodamas dėstė atradimo istoriją. Lietuvos ir mudviejų bičiulis italas Kirkės kalno papėdėje taip pat atsiminė Homerą pasakojus, kad gražiaplaukė dievaitė Odisėjui davusi „vyną, saldesnį už medų," ir juodu panūdo ištirti, ar tų senovinių gėrimo dorybių bent lašas išsiliko ligi mūsų dienų. Jie paragavo, vaišindami ir mane. Vieną butelį išragavo ir kitą, ir sidabriniais burbuliukais sprogínėjančio, giedraus vyno juodu nenupeikė. Taip pat reikia pagirti ir žmogaus ištvermę, jei po tokių pietų mes į mėlyną kalną dar galėjome žvelgti skaidriomis akimis ir net pakilesne dvasia.

Nuo šio kalno su jo slaptais urvais, su Saulės šventyklos griuvėsiais ir su senų senovės žmogaus kaukuole, su graikų jūreiviais ir Kirkės skambėjusia, bet jau prieš tūkstančius metų nutilusia daina, mes leidomės į Terraciną.

Stovi sau tasai miestelis ant marių kranto ir ilsisi sekmadienio popietėje, išsiskyręs į dvi dalis: naujasis miestas, susibūręs apačioje, o senasis, su viduramžių liekanomis, pasilypėjo aukščiau į kalno šlaitus. Šiandien tai ramus kampas, užliūliuotas marių ošimo, su gražiomis bažnyčiomis ir bokštais, o senųjų romėnų laikais buvo tai prabangos vieta, kur turtingieji suvažiuodavo ilsėtis, kur klestėjo elegancija ir puošnumas.

Senovės Romos palikimo išvysti užkopiame ant aukšto kalno. Pakeliui mus pasitiko būrys moterų su puokštėmis rankose. Jos ėjo susiglaudusios ir visos sykiu kalbėjo Sveika Mariją. Ant pat kalno riogso tenai milžiniška Jupiterio šventykla. Šen ten sienos apgriuvusios, vienur kitur didžiulis akmuo jau nuskilęs, bet visas pastatas yra nuostabiai tvirtai išlaikęs amžių audras. Galingi mūrai stūkso neįveikiami, su ištisa eile arkų ir angų, su koridoriais, menėmis ir požemiais. O šalia savo liekanas rodo dar žilesnės gadynės: ten išsilaikę griuvėsiai Anksūro miesto, pastatyto žmonių, valdžiusių šį kraštą prieš romėnus.

Aš landžiojau po Jupiterio šventyklos angas, kur aplinkui auga mirtų krūmai ir kvepia gėlės, ir ne nepasijutau, kaip mano bičiuliai atsiliko nuo manęs. Laipiojau ant akmenų, žiūrėjau į jūrą ir kėliau iš amžių gilumos dievus, kurie kadaise galingi sėdėjo ant šių uolų viršum miesto ir vandenų.

Paskui grįžau prie savo kelionės bičiulių. Jie jau buvo visa apžiūrėję ir atsigrožėję — ir griuvėsiais, ir jūra, ir imperatoriaus Trajano per uolą stebuklingai pravestu Apijos keliu. Jiems jau niekas nerūpėjo: užvirtę ant vejos prie akmenų krūvos, rankas ant pilvų sunėrę, abu jie miegojo šalia galingos Jupiterio šventyklos ir knarkė, taip sveikai ir stipriai, kaip tie senovės dievai milžinai. Juodu ilsėjosi, užmigdyti vėjo ir vyno ir tartum atmindami šiuos Homero žodžius: „Sugulėm miego ant kranto banguojančios ūžiančios jūros."

Likęs vienas, grįžau atgal ir atsisėdau už Jupiterio šventyklos mūrų, ant kalno briaunos. Mūro akmenys buvo apžėlę mirtomis, kurios gailiai kvepėjo. Žemai po kojų mačiau tylų ir tuščią Terracinos miestelį. Pajūriu vaikščiojo žmonės, ir nuo aukštumos jie buvo mažyčiai, kaip vos bepakrutančios skruzdėlės.

Ilgai sėdėjau ir mąsčiau. Toli, antai, marių vandenys susilieja su dangumi, — ir į jų susibėgimo vietą bežiūrint, gimsta begalybės jausmas tavyje, kai neišmatuojamos marios ir neišmatuojamas dangus susitinka toli, toli tenai.

Jei dabar žvelgsi į dešinę, tenai regėsi Kirkės kalną. Jis vienišas, atsiskyręs nuo kitų kalnų, lyg pasitraukęs apdūmoti senų laikų, kada ten dievaitės daina skambėjo ir kada juodas Odisėjo laivas, išskėtęs baltas bures, plaukė šia saulės spinduliuose ribuliuojančia įlanka.

Pajūriu pralekia žuvėdra ir vėl mane atitraukia į tas vilnis, kurios putodamos ir tykšdamos bėga į krantą. Ant tų vilnių supasi valtis, bet iš mano aukštumos ji tokia mažytė kaip riešuto lukštas: tikras laivelis pasakų nykštukui! Aš žiūriu iš savo kalno į tas mažas valtis, į tuos mažus žmones, ir į tą miestelį, kuris prisiglaudęs prie kalnų baltuoja, kaip žirnių paberta saujelė. Žiūriu ir jaučiuosiu, lyg būčiau pakopęs nuo žemės, nuo šių uolų ir griuvėsių, ir lyg tą jūrą, miestą ir kalnus regėčiau iš sosto, iškelto prie mėlyno dangaus, saulės ir švelnaus pavasario vėjo.

Ir man šiandien rodosi, kad aš savo gyvenime niekados nemačiau ir nematysiu tiek daug mėlynumo iš dangaus ir iš marių, kaip aną valandą prie Jupiterio šventyklos akmenų viršum Terracinos miestelio, nė nejausiu tokio giedraus ir šviesaus vėjo, kaip tasai, kuris, su visu džiaugsmu atlėkdamas nuo jūros, susiliejo į vieną gaidą ir į vieną spalvą su dangaus aukštumų ir marių vandenų mėlynumu: mėlyna padangė, mėlyni vandenys, mėlynas vėjas, — ir visa tai buvo tik viena: tai negali grįžti ir kartotis.

ŽMOGUS IR KULTŪRA

P. GAUČYS

Žmogus, sako Aristotelis, yra savo darbų pradžia ir išpildytojas, kaip kad sūnaus tėvas. Nuo mūsų valios pareina padaryti ir nepadaryti, taip ir ne; taigi tiek gerumas, tiek blogumas yra savanoriški. Kiekvienas pobūdis veiksmų, kuriuos žmogus pakartotinai atlieka, sudaro jame įprotį, pastovų papratimą, atveria jo būde srovę, kuria lengvai teka vėlybesni veiksmai. Šitų įpročių visuma suformuoja mūsų asmenybę, jai uždeda galutinį antspaudą. Pavyzdžiui, mes galime įvykdyti ar neįvykdyti neteisėtą veiksmą, geisti netiesos ar jos vengti, tačiau kai neteisėti veiksmai buvo geidžiami ir įvykdyti, kai jie jau sudarė įpratimą, mes tampame neteisingais, ir nors vėliau ir bandytume pasitaisyti, sunkiai to bepasiektume. Galbūt Aristotelis, kaip graikas, pripratęs matyti mankštos aikštę, turėjo galvoje tuos, kurie savanoriškai mankštinasi, norėdami patapti stipriais ir vikriais. Jų pasiektas stiprumas bei vikrumas pavirsta pas juos antrąja prigimtimi. Aplamai imant, žmogus yra savo darbų tėvas, betgi taip pat didele dalimi jų sūnus.

Savo suderinta nuovoka, mokančia kiekvienu atveju atsiremti principais ir patirtimi, Aristotelis kelia plataus masto problemą. Jo samprotavimai etinėje plotmėje sudaro didelių sunkumų kiekvienai temai, kurioje bet kokiu būdu yra paliečiama laisvės ir būtinumo problema, tačiau to sunkaus klausimo mes dabar neliesime. Mūsų samprotavimai siejasi su žmogum ne kaip moralinio akto vykdytoju, bet kaip su kultūros veiksniu bendrai, kaip su būtybe, kuriančia kultūrą, ja gyvenančia ir įvairiais būdais ja besinaudojančia. Šioje plotmėje galioja dėsnis, kad žmogus yra savo darbų tėvas, o taip pat ir jų sūnus.

Kultūra, kaip žinoma, yra esmiškai žmogiškos veiklos ir kūrybos visuma. Objektyvinė kultūra susideda iš ypatingo daiktų pasaulio, visumos tikrovių, kurios, žmogaus sukurtos, sudaro aplinką, atsakančią jo prigimčiai, polinkiams ir būtinumams. Bendruomenė, teisė, valstybė, religija, kalba, mokslas, filosofija, menas, papročiai, technika yra labai apibrėžtų ir stiprių kontūrų objektai, kuriuos kiekvienas mūsų randa kaip jau esančius, kaip ypatingą santvarką „daiktų", su kurių buvimu ir sąlygomis turi skaitytis labai skirtingose būklėse su tomis tikrovėmis ir vairuoti mūsų veiklą tarp jų, juo labiau, kad netgi mūsų santykiavimas su tuo, kas nėra kultūra, — kaip pvz. kiti žmonės, gamta ir tt., — savaime vyksta per kultūrinį tarpininkavimą.

Svarbiausias dalykas objektyvinės kultūros genezėje yra, be abejo, žmogaus kūrybos bei perkeitimo veiksmai; jie gali būti individualūs ar kolektyvūs, sąmoningi ar nesąmoningi. Kultūrinės vertybės yra padariniai turį tolydžio keistis ar tai dėl kiekvieno jų savaimingumų, kaip pvz. visuomenė ir kalba, esančios nuolatinėje kitimo būklėje, kur kiekviena ypatinga apraiška, savyje aprėžta ir uždara, įtraukiama į perkeitimų ar sukaupimų lobyną, kaip meno kūriniai ar mokslo doktrinos, vieni kitus pakeičią ir susipiną tam tikros kultūros estetinių ir teorinių patyrimų lauke, išeiną iš jos ribų ir apimą visą žmoniją. Taigi kultūra yra istorinė tikrovė.

Žmogus kuria kultūrą ir jos viską apimančiam kūne rikiuoja savo gyvenimą. Kaikuriems kultūriniams sektoriams — visuomenei, teisei ir valstybei, kalbai, papročiams ir tt., — kūryba ir perkeitimas esti griežtai kolektyvus, nors niekados negali būti iš viso išjungtas asmenybių ar grupių daugiau ar mažiau reformatorinio pobūdžio, įnašas. Tačiau jų bendrybinis jausmas turi būti persisotinęs, kad reformos suklestėtų ir netgi išsilaikytų. Šiaip gi kolektyvinė kūryba pasireiškia labai įvairiom formom ir atspalviais, pradedant tikra daugialype kūryba ir baigiant priėmimu individualinių laimėjimų, kuriuose bendruomenė jaučia plazdant jos pačios dvasią ir randa tai, ką ji pati norėtų išreikšti. Panašia prasme nebus kolektytinė kūryba semantinis ar fonetinis kalbos pakitimas, patarlė ar liaudies daina. Asmeninė kūryba yra būtina daugelyje kultūros sričių, tačiau retai kada nepasireiškia kolektyvus spaudimas ar įtaka, ypačiai žymūs kai į išdavas žiūrima iš didesnio laiko nuotolio; vienais atvejais pastebime lyg vos įžiūrimą prisilietimą, kitais — lemiamą, lyg kad autorius tebūtų buvęs tik kolektyvinio jausmo ar intuicijos išreiškėjas. Senojo Egipto meno kūriniai, nežiūrint jų autorių ypatingumo, mum atrodo vienalytiški ir priima „egiptiečių meno" vardą. Galbūt joks filosofas nesiekė didesnės autonomijos, nei stengėsi užsidaryti nuožmesnėje vientulybėje kaip kad Descartes, o tačiau maža tėra filosofinių sistemų tiksliau atvaizduojančių istorinę būklę ir labiau atsakančių tų laikų reikalavimams, kaip kad kartezinė.

Kiekvienam yra aiškus žmogaus veiklos pobūdis kultūrinėje kūryboje. Priešingai, labai ilgai nebuvo pastebėta, kad kultūra tarpsta ir konkretizuojasi žmogų apsupančių formų ir objektų begaliniam pasikeitime. Pažymėtina, kad filosofinė mintis gamtos ir kultūros atžvilgiu ėjo įvairiais keliais ir kryptimis ir netgi galima teigti, kad kiek tai liečia vieną ir kitą, yra padariusi dvi prieštaringas klaidas. Graikai, mūsų filosofijos pagrindėjai, gamtos apraiškų daugialypumo akivaizdoje, nuo pat pradžios tvirtino jų vieningumą, arba tikriau, jų pagrindinį vieningumą; juos tedomino vienintelė esmė, kurią spėjo slypint gamtos daugeriopume. Tolydžio bejieškodami esmės ir esybės jie sukūrė garsią vakarų metafiziką, tačiau apleido gamtos daiktų ir apraiškų atidų ir griežtą klasifikavimą bei aptarimą, gamtos pasaulio fenomenologiją, kurios nesenai dar tebebuvo pasigendama. Sužavėti miško monais, nesugebėjo pamatyti medžių. Kultūros atžvilgiu įvyko priešingai. Buvo matomi medžiai — įvairios kultūros sritys — tačiau nebuvo įžiūrimas miškas, — kultūra kaip organizuota visuma, kaip supintas ir solidarus pasaulis. Ligi labai artimų mum laikų nebuvo pastebėtas faktas, galįs sumesti į vieną krūvą kultūrinį daugeriopumą, nebuvo įžiūrėtas vienumas visų kultūros padarinių, kiek jie yra vientiso proceso išdava: sudaiktinimo ir nustatymo kažko psichiniai dvasinio, atsieto ir atpalaiduoto nuo kūrėjo, vaizdžiai, nors ir nevisai tiksliai, tariant: dvasios perdirbimo į daiktą.

Tokia pažiūra į kultūrą, — be abejo, esminė, — mum ją parodanti organizuotą plačiame, objektyviniame pasaulyje, kuris mus apjuosia ir supa, yra svarbiausia suprasti kultūros veikimui į žmogų. Pasakyti, kad kultūra įtakoja žmogų, neužtenka, nes galima įsivaizduoti veikimo pasekmes daugiau ar mažiau atsitiktinas ir siauras. Iš tikrųjų, kultūra prisideda milžiniškam ir nieku nepakeičiamam laipsny sudaryti, išlaikyti ir padidinti žmogaus jaukumui, iškelti aikštėn tai, kas yra žmoguje žmoniška. Jeigu, bendrai imant, yra tikra, kad esame mūsų darbų tėvai ir taip pat vaikai, tai juo labiau tikra tuo atveju, kai mūsų darbai nėra menkaverčiai, bet objektyvūs įkūnijimai, ir kai pabojame ne asmenį, ugdantį savo būdą pagal įpročius, įgytus jam veikiant, bet esamą visuomenę, kuri kiekvienoje pakopoje palieka savo duoklę daugiaamžiai kultūrai ir kartu asimiliuoja ir panaudoja buvusių kartų bendrą palikimą.

Užgimusį žmogų apsupa ištisas pasaulis formų, institucijų, papročių, bei taisyklių, ir nuo pirmųjų metų lyg kokia mokykla jį apmoko ir ligi pat mirties nepaliauja mokiusi ir formavusi. Antroji mokykla, pedagogų, tam tikru atžvilgiu, yra kultūrinio pasaulio santrauką ir suprastinimas, mažas, dirbtinas pasaulėlis, aprūpintas atatinkamais ištekliais ir įrankiais palengvinti ir paskubinti naujoko įsijungimui į didįjį galiojančios kultūros pasaulį. Bandymas parodyti koks būtų žmogus visiškai svetimas bet kokiai objektyvinei kultūrai dar nėra padarytas ir, deja, yra moralinių kliūčių tam išbandyti. Tikriausia tokios būtybės, labiau panašios anam absoliutiniam Robinzonui, turėtų būti ieškoma zoologijos soduose. Prisiminkime, kad netgi tautelės, beesančios žemiausiam žmonijos raidos laipsnyje, tos būtybės, kurias tik su dideliu vargu tegalima laikyti mum panašiomis, — turi kultūrą, be abejo, labai žemą, tačiau kurios šakotumas mus stebina. Laukinis žmogus be jokios kulūros yra mitas, jau senokai užmirštas.

Mintis ir kalba nėra tas pats, tačiau tai yra vienas kito reikalingi ir vienas kitą atatinką procesai. Pirminiai intelektualiniai patyrimai, tariant atskirų dalykų suvedimas į grupes ir sąvokas, fiksuojami žodžiais ir tik tokiu būdu tėra panaudojami tų, kurie juos vykdo ir kitų, vienlaikių ir jų įpėdinių. Mūsų dabarties mintijimas remiasi nepaprastai gausia mase sąvokų, kurias paveldėtoji kalba patiekia mūsų nudojimuisi. Panašiai, nors ir nevisai taip pat, vyksta ir kitose srityse. Kiekvienas asmuo turi prigimtą gabumą ar galią abipusiai veikti kiekvieną kultūrinę sritį; jie yra skatinami, vairuojami ir palaikomi atatinkamos srities faktorių ir socialinių veiksnių, tarpusavy susirišusių. Būtų klaida objektyvią kultūrą laikyti paprasta aplinkuma, mus supančia tikrove, kurioje pagal mūsų norą galime ar ne panerti mūsų sielą. Mūsų intymiausias aš, mūsų vidinis giliausias sielos gyvenimas visas yra suderintas ir persunktas šitos kultūros ir ja maitinasi. Jeigu mes esame apdovanoti skirtingu vidiniu branduoliu, begaliniai aukštesniu už snaudžiančią augalo sielą ir tamsų gyvulio psichiškumą, tai dėl to, kad naudojamės privilegija suteikti formas vidiniams įvykiams, ir tos formos, išėjusios išorėn, paskelbtos ir užfiksuotos, patapo nuolatiniu mūsų lobiu ir bendru gėriu. Be abejo, mūsų siela nėra ankstybesnė už kultūrą ir negali nusišalinti nuo jos, kaip kad višta nėra pirmesnė už kiaušinį, nei gali be jo egzistuoti. Ji vystėsi beugdydama kultūrą, ir jeigu kiekvienu metu yra ar privalo būti kažkas daugiau negu kad buvo anksčiau, tai esti dėl to, kad kultūrinis palikimas auga ir naujoji siela iškyla aukščiau pasiekto lygio, stiepiasi virš pagrindo, sudaryto iš sielų nuosėdų. Tam tikru požiūriu pasiektoji kultūra yra priverčiančių jėgų visuma, plati prievarta veikianti dvejopu būdu: teigiama ir palaiminga prievarta, nes ji skatina ir palaiko mūsų dvasinį pradą su visu žmonių giminės įnašu ir neigiama bei žalinga, kai esamos formos bando įsigalėti kaip nepakeičiamos, kaip nepaliečiami pavyzdžiai bet kokiai ateities kūrybai ir veiklai. Kai kurie sociologai labiausia yra pabrėžę tą antrą pusę. Jos neneigiant reikia pripažinti josios tikrą reikšmę, gan žymią savyje, tačiau tikrumoje labai menką, palyginus su teigiama kultūros įtaka žmogui. Juo labiau, kad esamosios kultūros galia ir atsparumas, josios neabejotinas priešinimasis naujovėms ir pažangai mažai tereiškia pagalvojus, kad kiekviena naujovė ir pažanga leidžia spręsti apie pasiektą lygį ir netgi, kad patsai pakaitos ir pažangos veiksnys yra pats save sukūręs kultūriniam apsikeitime, ir kad be jo turėtume jį palyginti tolimai ir beveik neįsivaizduojamai būtybei, nukalusiai pirmąsias sąvokas ir suteikusiai pirmuosius pavadinimus. Kitas įrodymas galingos, nors ir nematomos pagalbos, kurią teikia objektyvioji kultūra kiekvienai sielai, yra intymus nusmukimas — ypatingais atvejais kažkas panašu į ištirpimą, kurį kenčia kultūrinės bendruomenės narys persikeldamas į kitą žemesniojo lygio ir joje įsišaknydamas; arba vėl žiauraus primityvizmo atgijimas veiksmuose paprastai laikomuose kriminaliniais, tam tikrų teorijų ir sistemų vardan paneigus dorovinius ir žmoniško sugyvenimo dėsnius.

Anksčiau žmogaus tyrimas būdavo vykdomas išimtinai psichologiniais būdais, nes jame buvo įžiūrimas uždaras vienetas, kompaktinė ir griežtai apibrėžta būtybė. Tokių pažiūrų laikėsi senoji žmogaus metafizika, vadinamoji „racionalinė psichologija", o taip pat ir empyrinė psichologija. Vėliau, priešingai klasiškam žmogaus būsenos supratimui, buvo iškelta žmogaus psichės evoliuciniai biologinio proceso tezė ir dar vėliau — esminio žmogaus istoriškumo tezė, jo būsenos ir reiškimosi tezė istorinio kultūros žygio ir jos funkcionavimo metu. Kraštutiniausias šios pažiūros reiškėjas, manau, bus ispanų filosofas Ortega y Gasset. Anot jo, žmogus neturįs būsenos ir tepasireiškiąs tik paprastais tapsmais, kurie iš kalno neigią būsenos žymes, galinčias atsipalaiduoti nuo to paties tapsmo, nes jis nėra grynas pripuolamumas. Jis taip pat apleidžia ypatingo žmogaus tapsmo šaltinio ar pradžios klausimą. Psichologija, sociologija, kultūros teorija savo atatinkamas ribas apréžia gana laisvai. Tačiau tai neturi versti mus užmiršti, kad būtent žmogus reiškiasi sociologiškai ir kultūriškai ir kad toks žmogus negali būti kultūriniai ir socialiniai paneigtas. Įsitikinimas, kad žmogaus esybė susidaro ir susirikiuoja per jo kultūrinį gyvenimą, neprieštarauja buvimui jame prado, kuris įgalina patį kultūrinį gyvenimą; tas pradas yra išimtinai jo, kaip kad išimtinai tokia yra kultūra. Tas pradas įsikūnija tik kultūriniam gyvenime.

Belgija – ŪKINIO ATSISTATYMO PAVYZDYS

P. JUOZAITIS

Belgija, teapimdama 30.440 km² ploto ir vis dėlto turėdama 8,4 mil. gyv., prieš šį karą buvo didžiai aukštos ūkinės gerovės kraštas. Ji veik neturėjo bedarbių. Europos kontinente savo gyvenimo standartu ją pralenkdavo tik Šveicarija ir Švedija. Tačiau reikia prisiminti, kad pastarosios jau kelintas šimtmetis nebuvo įpainiotos į ginkluotus konfliktus, o Belgijos žemes neaplenkdavo veik nė vienas Europos karas (net Napoleono galutinis žlugimas buvo nulemtas jos žemėj, ties Waterloo 1815 m.) Tokia jau jos geografinė padėtis, jog ji neišvengiamai pasidarydavo tarptautinių kovų arena. Iš antros pusės, toji padėtis žymia dalimi lėmė ir Belgijos ūkinį išsivystymą. Pati turėdama puikias pramonės augimo galimybes bei kaimynystėj intensyviausias pasaulio rinkas, drauge sudarė su savais uostais galingajai Rūro pramonei tiltą į pasaulį, tuo būdu tapdama didžiu tranzitinės prekybos kraštu. Prisimintina, kad apie 50% jos dirbančiųjų gyv. vertėsi pramone, 20% dirbo prekyboj bei susisiekime ir tik 17% žemės ūky bei žvejyboj. Tai labiausiai po D. Britanijos industrializuotas pasaulio kraštas. Ji turėjo reliatyviai didžiausią iš visų valstybių užsienio prekybos apyvartą ir tankiausią susisiekimo kelių tinklą. Belgija-tirščiausiai apgyventas industrinis kraštas: 276 žm. viename km²., o net s i a u r a i paimtoj Anglijoj su Wales tesiekia 271 gyv. km² (visoj D. Britanijoj ir Š. Airijoj — 195 gyv. km²)

Jau vien šių rodiklių pakanka, kad įsivaizduotume, kokio ūkinio intensyvumo buvo pasiekęs šis Vakarų Europos valstybės žmonių skruzdėlynas.

Belgija turi vieną iš turtingiausių, nors dar mažai išnaudojamą, pasaulio žaliavomis kolonialinę imperiją (2,4 mil. km² su 15 mil. gyv. Nenuostabu, kad šio palyginti labai mažo krašto tautos turtas prieš karą buvo vertinamas 15 mrd. dol. su 2,2 mrd. dol. metinių pajamų ir 1,5 mrd. dol. užsieninių investicijų.

Šis karas ir vokiečių okupacija Belgiją vėl gana skaudžiai palietė. Tiesa, 1940 m. vokiečių invazija, būdama staigi ir trumpa, fizinių sunaikinimų nedaug padarė (apie 10.000 namų sugriauta etc.) Žymiai didesnių aukų pareikalavo krašto išlaisvinimo akcija, pradėta aliantų naikinamais bombardavimais iš oro, vykdyta Ardėnų kautynėmis ir baigta vokiečių „V" bombomis. Daugiausia nukentėjo, žinoma, įvairūs pastatai (per 0,5 mil. vienetų, iš kurių apie 10% visai sunaikinti). Belgų laimei karas žymiau nepalietė jų reikšmingiausio ir savo apyvarta Europos kontinente didžiausio uosto — Antwerpeno (tik New Yorko ir Londono uostai jį pranešą). Palyginti su Olandija ir Prancūzija, mažiau nukentėjo pramonės įrengimai. O vis dėlto bendroji karo nuostolių suma siekia apie 200 mrd. dabartinių belgų frankų, arba 4,6 mrd. pokarinių dol. Skaičiuojant prieškarinėm kainom, buvo sunaikinta ne mažiau, kaip 15% tautos turto (olandai jo prarado apie 23%).

Nusikračiusi vokiečių okupacijos 1944 m. rugsėjo mėn., Belgija tapo anglo-saksų kariuomenių prietilčiu invazijai į patį Vokietijos ūkinės galybės centrą — Rūro sritį. Jos Antwerpeno uostas virto pirmaeile aliantinių kariuomenių tiekimo baze. Tarnaudama artimos užfrontės uždaviniams, Belgija tuojau negalėjo imtis bent kiek platesnio masto ūkio atstatymo. Sunkenybės, su kuriomis susidūrė iš Londono grįžusi į kraštą vyriausybė, buvo didžiulės, ir niekas negalėjo pramatyti jos greito ūkinio atsigavimo. Vyravo visuotinė ūkio stagnacija ir finansinė suirutė. Tiesa, jau spalio mėn. (1944 m.) pravedama gana radikali p i n i g i n ė r e f o r m a. Ja norėta suredukuoti infliacijos išpūstą pinigų apyvartą bei bankų depozitus. Jų bendroji suma buvo išaugusi trigubai (186 mrd. Fr.), palygint su prieškariniu lygiu. Esant tokiai pakilusiai perkamajai galiai, o krašte viešpataujant visuotiniam prekių badui, nebuvo įmanoma bet kuri kainų kontrolė. Tokios padėties akivaizdoj ūkio min. C. Gutt drastišku dekretu anuliavo veik visus senuosius banknotus, įvesdamas naujus frankus. Kiekybiškai operacija aiškiai pavyko: notų apyvarta krito iš 101 mrd. į 27 mrd. fr., atseit, prisiartino prie prieškarinio kiekio (22 mrd. fr.). Žinoma, smarkiai sumažjo ir iš viso bendroji mokėjimo priemonių suma, t. y. faktiškoji pinigų apyvarta ir bankuose bei paštuose turimos depozitų sąskaitos (iki 75 mrd. fr.). Atitinkamai manyta paveikt ilgainiui ir kainų kritimą ir tuo atstatyti visų krašto ūkio santykių pusiausvyrą. Pasiremiant tokia planuojamąja franko perkamąja galia, buvo nustatytas ir naujasis valiutos paritetas su doleriu: 43,8 fr. už dolerį, atsieit 1 belgų fr. = 2,28 USA cent. Tai reiškia senojo franko nuvertinimą 32%.

Pati ši reforma, būdama reikalinga, vien mechaniniu perkamosios galios suredukavimu negalėjo duoti visų lauktų rezultatų. Po jos turėjo sekti realūs ūkinės gamybos atgaivinimo žygiai ir būtiniausių gėrybių paklausų patenkinimas.

Deja, karas tebeėjo visu smarkumu, todėl negalėjo būti kalbos, kad anglosaksai būtų ėmęsi plačiau tenkinti grynai civilinio ūkio sektoriaus paklausas. Be žaliavų negalėjo pajudėti veik nė iš vietos krašto ūkinės gamybos bazė—pramonė. Daugelio jos sektorių produkcija nesiekė nė 5% prieškarinio lygio. Anglių iškasimas buvo taip žemai kritęs, jo šiame anglių gamybos krašte ūkis buvo paraližuojamas ir dėl jų trūkumo, o civiliai gyventojai veik visai neturėjo kuro. Nors dar daug belgų darbo jėgos buvo užblokuota Vokietijoj ir nemaža žmonių (apie 300.000) susirado uždarbio prie aliantų kariuomenės bei grynai karo įmonėse, bedarbių skaičius pasiekė 320.000. Maisto normos buvo sumažintos, palyginti su okupaciniu laiku, bet nė šių dažniausiai gyventojai negalėjo realizuoti. Dauguma turėjo mestis į plačias juodosios rinkos operacijas didžiai sunkiomis ir demoralizuojančiomis sąlygomis. — Nesant ūkinės veiklos, vis augančioms valstybės išlaidoms toli gražu nepakako mokestinių pajamų. Grynai savo vidaus išlaidoms ir aliantų kariuomenės vietos mokėjimų avansavimui vyriausybė turėjo griebtis infliacinio finansavimo šaltinio, būtent gausių notų banko kreditų. Dėl to vėl auganti notų apyvarta nerado jokios atramos gyvesnėje ūkio

veikloje. Įsivyravo visuotinis nepasitikėjimas franko ateitimi.

Tuo būdu 1945 m. pradžioj, praėjus pirminiam išlaisvinimo entuziazmui, Belgija teikė visiškai dezorganizuoto ūkio ir demoralizuotų gyventojų krašto vaizdą. Prancūzų žurnalo „Politique Etrangere" bendradarbis Ed. SILZ tuometinę padėtį taip reziumuoja:

„Nei Vokietija prieš Hitlerio atėjimą, nei Austrija prieš prijungimą, nei Prancūzija blogiausiais vokiečių okupacijos momentais man nepaliko taip savo esama vyriausybe nepatenkintų bei nusivylusių gyventojų vaizdo." Tuomet belgams atrodė, kad Prancūzija stovi žymiai geresniam kely, nekalbant jau apie Olandiją.

Padėtis aiškiai gerojon pusėn pakrypo po pusmečio, t. y. į. 1945 m. rudenį bei galą. Prie jos pasikeitimo nemaža dalimi prisidėjo ir vasario mėn. naujai sudarytos von Acker vyriausybės pastangos. Paliaubos, atpalaidavusios kraštą nuo tiesioginių karo uždavinių, leido imtis platesnių ūkio sanacijos žygių. Dabar realizuojamos dvi preliminarinės karo bei okupacijos sunaikinto krašto ūkio reorganizacijos reformos: patenkinamai atstatomas t r a n s p o r t a s ir suorganizuojamas reguliarus m a i t i n i m a s. Žinoma, maisto racionavimas paliekamas, bet jo normos žymiai padidinamos ir visados laiku galimos gauti pirkti. Tuo būdu buvo garantuotas miestų gyventojams nustatytomis kainomis pagrindinis maitinimas. Atsigauna ir gamybinė pramonės veikla bei anglių iškasimas. Nors iš Vokietijos grįžta šimtai tūkstančių buvusių karo belaisvių ir deportųjų, bedarbių skaičius sumažėja ⅔. Tai reiškia, kad ūkio apyvartų ratas pradėjo vėl suktis ir teikti darbo galimybių.

Įvyksta ryškus posūkis ir kainų srityje. Tiesa, oficialinės kainos, ypač žemės ūkio gaminių, negali dar stabilizuotis, bet jos labai žymiai pradėjo muštl juodosios rinkos reikšmę. Pragyvenimo kaštai neginčijamai krinta. Nominalinės darbininkų algos tebuvo iškilę dvigubai, palyginti jas su prieškarinėmis, bet pagerėjusi jų perkamoji galia leido dirbantiesiems apsirūpinti bent pakenčiamu maistu. Žodžiu, susidaro išorinis įspūdis, kad Belgija į 1945 m. galą jau yra atgavusi nemažą savo prieškarinės ūkinės gerovės dalį. Pažiūrėjus giliau, buvo galima matyti, kad Belgija tebuvo įėjusi tuo laiku į ryškų savo ūkio sanacijos kelią bei susikūrusi tinkamas išeities sąlygas tolimesnei ūkio pažangai. Dar negalėjo būti kalbos apie prieškarinės ūkio gerovės atgavimą. Juk jos industrinė gamyba spalio mėn. tesiekė vos 55% (jos metinis vidurkis — tik 36%), o anglių iškasimas tik į pat metų galą pašoko iki 75% prieškarinio lygio. Reikiamo tempo neįgavo dar nė Belgijos užsienio prekyba, kuria paremtas visas jos ūkis. Tiesa, maisto dalykų importas jau 1945 m. antram pusmety pasiekė 70%, o gatavų produktų įvežimas tik paskutiniame ketvirty prisiartino prie 60% prieškarinio lygio. Šių gaminių įvežimo dėka pagerėjo gyventojų aprūpinimas, bet tik ž a l i a v ų importas galėjo pakelti pačią krašto pramonę. O jų įvežimas į minimų metų galą tesiekė 50% prieškarinio kiekio. Gi eksportas nesudarė nė ⅓ įvežamų prekių vertės. Sunki paliko ir krašto finansinė padėtis, nes valstybės biudžetas rodė didelį pajamų nepriteklių. Tas deficitas ir aliantinių kariuomenių vietos mokėjimų avansavimas vėl veik trigubai iškelia notų apyvartą krašte (70 mrd. fr.). Dėl to jos prekių kainų lygis, palaikant visą laiką tvirtai nustatytą franko kursą, darėsi gerokai aukštesnis už kitų kraštų, ypač anglų, kainolygį. Ši pasireiškusi vidaus ir užsienio kainų dispusiausvira kraštui, kurio ūkis išesmės bazuojasi užsienio prekyba, sudarys vieną iš svarbiausių Belgijos vyriausybės ateities rūpesčių. Aplamai, 1945 m. Belgija dar niekuo negalėjo prasikišti savo ūkinių atsistatymu iš kitų išlaisvintų valstybių. Ne vienu aspektu Prancūzija ją pralenkdavo.

Tačiau su 1946 m. prasideda labai aiškus Belgijos ūkinio atsistatymo periodas ir neginčijamas pralenkimas kitų buvusių okupuotų Vakarų Europos kraštų. Pirmiausia pažymėtina galutinis pramoninės gamybos atsigavimas, jau nuo pat metų pradžios pralenkęs Prancūziją. Jei pramonės gamybos indeksas sausio mėn. iškilo iki 77 (dar 1945 m. spalio mėn. tesiekė 55), liepos — 96, tai rudenį jau p a s i e k ė p r i e š k a r i n į l y g į. Žinoma, b e n d r a s i s m e t i n i s industrinės gamybos rodiklis negalėjo dar siekti prieškarinio, nes jį žemyn spaudė pirmojo pusmečio nepritekliai. O vis dėlto 1946 m. jau ir vidutinis šios svarbiausios tautos ūkio šakos gamybos kiekis pasiekė 84% prieškarinio lygio.

Atsigavo beveik visiškai ir ž e m ė s ū k i s. Žymiai pagerėjo krašto valiutos padėtis. Notų apyvarta stabilizuojasi maždaug praeitų metų lygy (72 mrd. fr.). Vis labiau atsigaunant ūkiui, lengviau sprendžiama ir sunki kainų problema. Reikia atsiminti, kad 1946 m. pradžioj detalės prekybos kainos buvo pasiekę aukščiausio laipsnio, — jos sudarė 375% prieškarinio kainų lygio. Pirmon eilėn vyriausybė daugeliui prekių nustato maksimalines kainas. Urmo kainų indeksą fiksuoja prie 300% prieškarinio aukščio. Į jį turėjo artintis ir detalės prekybos kainos. Kad pagreitintų jų smukimą, tuo laiku išleidžiamas žinomas kainų 10% sumažinimo dekretas (vėliau šiuo belgų pavyzdžiu norėjo pasekti Bliumo vyriausybė Prancūzijoj). Įsigali plataus masto ir visuomeninė propaganda už žemesnes kainas bei prieš juodąją rinką. Tų priemonių dėka detalės kainos metų vidury krito iki 317% jų prieškarinio aukščio. Kainų mušimu svarbiausia buvo norima pakelti dirbančiųjų perkamąją galią ir tuo pačiu užkirsti kelią algų pakėlimo reikalavimams. — Antra vertus, tuo būdu norėta sumažinti Belgų prekių palyginamą brangumą užsienio rinkose ir tuo atidaryti vis platesnes perspektyvas savai užsienio prekybai tuo metu, kai tarptautiniuose mainuose vėl lemiamą vaidmenį įgis varžytynės dėl pirkėjų. Trečia, belgai savo pokarinėj ekonominėj politikoj pasiliko gana liberalūs realistai. Jie puikiai juto, kad vien dekretais konkrečių ūkio dėsnių negalėsi pakeisti, tuo pačiu, žinoma, efektingai kovoti ir su kainų kilimu. Turi būti atstatyta tam tikra prekių paklausų bei pasiūlų pusiausvyra. Štai dėl ko Belgija tiesiog f o r s a v o įvairių gėrybių importą 1946 m. Masinis importas turėjo ne tik gaivinti ūkio atsigavimą, bet privesti ir prie reikiamo kainų stabilizavimo. Todėl nenuostabu, kad jos įvežamų maisto produktų kiekis, nežiūrint jų pasaulinio trūkumo, į 1946 m. galą prisiartino prie prieškarinių kiekių, o pramonės gaminių — net 40% pralenkė tąjį lygį. Nedaug kuo beatsiliko ir pramoninių žaliavų importas (80%), skirtas industrijos gamybai plėsti. Tuo būdu, skatinant vidaus gamybą, vis labiau, žinoma, ėmė atsigauti ir patsai belgų eksportas. Vesdama tokią politiką, Belgija jau 1946 m. pasiekė 50% savo prieškarinio eksporto ir 84% importo voliumo. Nuo jos žymiai jau atsiliko Olandija (pasiekė tik 28% prieškarinio eksp. ir 55% imp.) ir Prancūzija (35% prieškarinio eksp. ir 61% imp.).

Nežiūrint visų šių pasiektų rezultatų dar negalima buvo tvirtinti, kad Belgijos ūkis būtų jau 1946 m. atgavęs savo pusiausvirą. Visų pirma paliko galutinai neišspręstas kainų ir algų santykio klausimas, nes algų lygį aiškiai buvo prašokę daugiau iškilę kainos. Pačios įvairių gėrybių kainos tarpusavy rodė didelių nukrypimų. Valstybės biudžetą didžiai slėgė nepaprastosios krašto atstatymo išlaidos, iššaukdamos jo deficitą. Šis savo keliu vėl ardė kainų stabilizacijos procesą. Ilgainiui negalėjo palikti nė toks stambus užsienio prekybos deficitas. (34 mrd. fr.)

Dauguma šių ūkinio gyvenimo nesklandumų perėjo dar ir į 1947 metus. Rimčiausias iš jų, be abejo, pasiliko palyginamas kainų aukštumas. Jų b e n d r a s i s indeksas pasilieka veik tris su puse karto (332) aukštesnis už prieškarinį. Blogiau dar, kad a t s k i r ų tą indeksą su-

darančių gėrybių kainos žymiai tarpusavy skiriasi. Jei maisto produktai veikia žemyn bendrąjį kainolygį, tai drabužių kainos yra apie 4 kart, o namų apyvokos daiktų per penkiskart aukštesnės už prieškarines. Tai rėkiančiai didina pragyvenimo kaštus ir iššaukia algų priderinimo klausimą. Tiesa, bendrasis algų indeksas taip pat yra per triskart aukštesnis už prieškarinį (320). Vadinasi, bendroji kainų ir algų dispusiausvyra nėra taip ryški, kaip Prancūzijoj ar Italijoj. Tačiau daugelio gėrybių kainos smarkiai prašoka net aukštesnių algų lygį. O reikia priminti, kad tarnautojų bei valdininkų ir apskritai intelektualų uždarbiai toli gražu nesiekia šio bendrojo algų aukščio vidurkio.

Norėdama išlyginti šias kainų ir uždarbių spragas, vyriausybė ir po šiai dienai kiek įmanydama laikosi defliacinės politikos priemonių, t. y. spausti kainas, o ne kelti algas. Tam tikslui ji naudojo, kaip žinom, teisines priemones (nustatinėjo maksimalines kainas, dekretais įsakinėjo numušti tam tikru procentu kainas). Šios teisinės priemonės taikomos tuo metu, kai krašto gamyba nuolatos kyla, o įvairių prekių importas sąmoningai lengvinamas, turėjo gerų, nors ir nelygių rezultatų. Tam tikra apimtimi buvo atstatytas paklausų ir pasiūlų dėsnio veikimas.

Tai matydama, vyriausybė 1947 m. pradžioj padaro naują posūkį savo kainų politikoj. Dabar visa eilė produktų leidžiama pardavinėti laisvai jų normalinėmis kainomis. Tokiomis kainomis laikomos tos, kurios nusistato pagal gamybos ir prekybos kaštus bei bendrąją rinkos būklę, o ne įstatymu fiksuojamos. Šis pradėtas pusiau liberalinis kainų politikos kelias slepė savy tam tikrą rizikos elementą, kai dar rinkoj dėl prekių trūkumo pilnai negali pasireikšti konkurencijos veiksnys ir neatstatyta algų bei kainų tarpusavio pusiausvyra. Užtat šalia to krašte buvo išvystyta dvigubo pobūdžio akcija: 1.) norima atitinkamai apšviesti vartotojus ir kovoti prieš aukštus pragyvenimo kaštus bei apeliuoti į pramoninkų — prekybininkų gerą valią, kad būtų padarytas galas kainų sauvalei. Tam reikalui sudaromas tautinis komitetas iš įvairių valdžios įstaigų, darbininkų, gamintojų ir prekybininkų profesinių organizacijų atstovų. 2.) Vyriausybė sudaro kainų komitetus. Jų uždavinys — nustatyti ir reguliariai skelbti plataus vartojimo, vidutinio gerumo, aiškiai pažymėtos kokybės ir pakankamų pasiūlų prekių normalines kainas. Šioj akcijoj komitetams talkininkauja didieji prekybos magazinai. Jie išstato aiškioj vietoj prekes su tų komitetų išskaičiuotomis normalinėmis kainomis. Vadinasi, vartotojai visokiais būdais informuojami apie norimų įsigyti prekių tikras kainas ir raginami brangiau nemokėti. Šiai propagandai nesigailima lėšų.

Šalia tiesioginės akcijos už kainų numušimą, vyriausybė tebetęsia savo pastangas mažinti biudžeto deficitą, imdamasi stambių taupumo priemonių. Į šį vyksmą derinasi ir, palyginti, stabilizuotos notų apyvartos išlaikymas (75 mrd. fr.). Viso to rezultatas kolkas nėra perdaug sėkmingas: 1947 m. pragyvenimas pabrango apie 20%.

Tačiau didžiausių laimėjimų Belgija pasiekusi pramoninės gamybos srity. Jau nuo pat 1947 m. pradžios ji žymiai prašoko prieškarinį lygį ir išsilaiko maždaug 110% prieškarinio aukščio. Iš atskirų jos šakų, ypač dirbančių eksportui, pažymėtina tekstilės, metalo gaminių ir plieno pramonė. Jų tarpe tekstilės pramonė labiausiai pralenkė prieškarinį lygį. Nedaug beatsilieka ir statyba su cemento produkcija. Tik anglių iškasimas dėl darbo jėgos trūkumo vis dar tesiekia apie 85% normalaus lygio. O elektros produkcija prašoka net apie 40% prieškarinį kiekį.

Belgijos ūkio atsistatymo prasikišimą iš kitų Europos valstybių labiausiai rodo jos 1) užsienio prekybos raida, 2) mokėjimų balansas ir 3) belgų franko tarptautinė padėtis.

1) Jei 1945 m. jos eksportas dar nesudarė nė ⅓ importo sumos, o 1946 m. tik 55% importo, tai 1947 m. pirmojo pusmečio eksportas jau padengė 80% įvežtų prekių vertės. Antrame tų metų pusmety Belgijos užsienio prekyba pradėjo tarpusavy balansuotis.

2) Belgija jau be didelių sunkumų atstato savo mokėjimu balanso pusiausvyrą. Užsieniui mokėjimų prievolės svarbiausia išlyginamos savo gamybos pertekliaus išvežimu, o likusį nepriteklių padengia prasidėjęs pačių belgų kapitalų grįžimas ir svetimų investicijos (ypač Konge). Dėl to jai nereikia liesti savo aukso rezervų nei šauktis stambesnių užsieninių kreditų.

3) Pagaliau belgų frankas paskutiniu laiku taip atgavo savo tarptautinę vertę, jog šalia dolerio ir Šveicarų franko jis tapo tvirčiausia pasaulio valiuta. Dar prieš pusantrų metų už šveicarų franką reikėjo mokėti tris kart, o už dolerį dukart brangiau, kaip rodė belgų franko paritetas. O šiemet belgų valiutos tarptautinis kursas stovi tik apie 15% žemiau savo oficialinės vertės. Tuo tarpu anglų svaras, švedų krona ir net po visų nuvertinimų prancūzų frankas kotiruojami apie 40% žemiau jų oficialinio kurso, o olandų guldenas vis dar tebėra praradęs 55% savo tarptautinės vertės. Vadinas, belgų frankas pralenkė ne tik buvusių okupuotų kraštų, bet ir neutralios, iš karo pasipelniusios Švedijos bei nugalėtojos D. Britanijos valiutas.

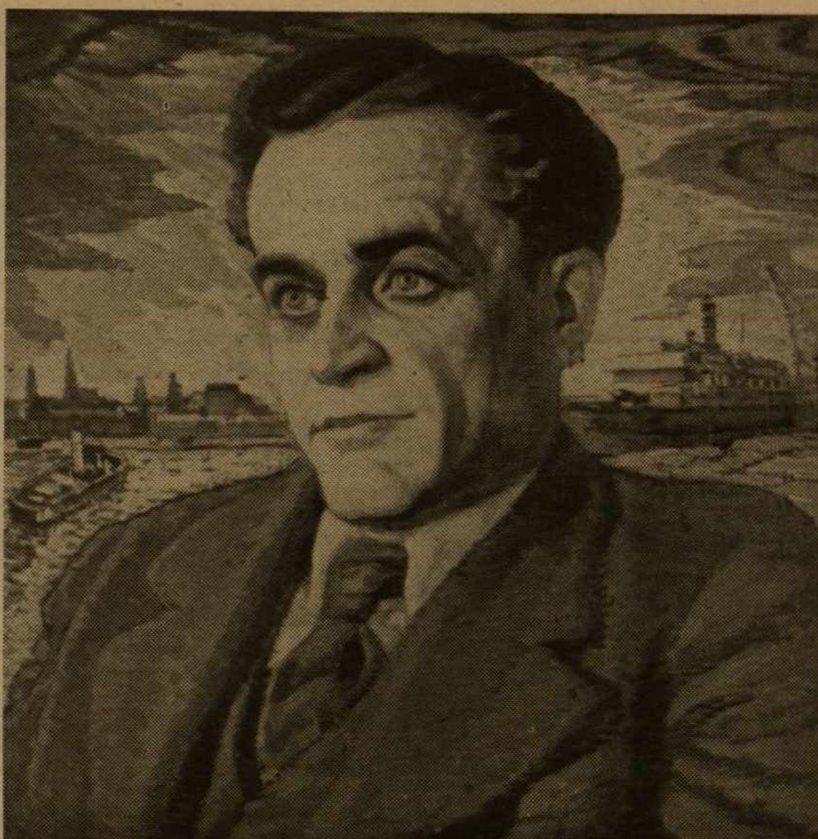
Visa Europa dabar grumiasi su neišnarpliojamais ūkiniais sunkumais, kuriuos iššaukia jos užsienių mokėjimų balansų pašlijimas ir visuotinis dolerių trūkumas. Nuostabu, kad tų pačių sunkumų neišvengia nė Lotynų Amerikos valstybės, per karą praturtėjusios ir susikrovusios nemažus devizų resursus.

Veik visuotinis pasaulio valiutų palaidumas yra neišlygintų tarptautinių, ūkinių santykių išdava. Ir atvirkščiai, Belgijos franko staigus atsigavimas ir jo atsistojimas šalia vienintelių tvirtų šveicarų franko bei JAV dolerio valiutų tiesiog prikišamai apibūdina išimtinę šio krašto ūkio konjunktūrą.

Pagaliau, kada veik visi Europos ir P. Amerikos kraštai neįstengia pašalinti karo meto ūkinių suvaržymų, o kartais net naujų įsiveda (importo kontrolė, kainų ir vartojimo reglamentavimas, devizų operacijų varžymas), tai Belgija sparčiai eina į ūkinės laisvės visuotinį atstatymą. Jau nuo 1946 m. vidurio apie 50% jos importuojamų prekių įleidžiamos be jokių licencijų. Visose tarptautinėse ūkio konferencijose Belgijos atstovai atviriausiai stovi už pasaulinės prekybos laisvės atstatymą. Svarbiausi vartojimo ir reikšmingiausi pramonės gamybai produktai jau atpalaiduoti nuo kainų bei paskirstymo kontrolės. Faktiškai veik visai einama prie devizų operacijų laisvės. Visa tai rodo, kad Belgija yra didžiumoj atgavusi tiek vidaus ūkio, tiek tarptautinių jo santykių pusiausvirą.

Savaime kyla klausimas, koki veiksniai lėmė, kad Belgija savo ūkio atstatymo laipsniu taip prašoko kitus Vakarų Europos kraštus ir susikūrė, palyginti, išimtinę ekonominę gerovę. Bejieškant atsakymo, galima nurodyti tris svarbiausias šio atsistatymo priežasčių kategorijas:

1. Belgų ūkio padėtis po išlaisvinimo. Jau prieš šį karą Belgijos pramonė savo organizacija bei įrengimais, apskritai, buvo pranašesnė, pvz., už Prancūzijos pramonę. Karo ir okupacijos metu jos ūkis buvo reliatyviai mažau sunaikintas bei apiplėštas, kaip daugelio kitų okupuotų Europos kraštų. Jis naudojosi didesniu okupanto palankumu: pramonė gaudavo daugiau žaliavų, mažiau buvo deportuota darbo jėgos. Pramatydama karą, Belgija buvo apsirūpinusi gana stambiomis visokių gėrybių atsargomis, todėl didesniais jų rezervais dar disponavo ir vokiečiams pasitraukus. Vien metalų pramonės tuometinės (1944 m. rudens) atsargos buvo vertinamos apie milijoną tonų plieno. Geresnis žaliavomis apsirūpinimas įgalino greitesnį pramonės atsigavimą ir iš viso prekybinės apyvartos normalizaciją. Antra

A d o m a s V a r n a s — **Leonardo Dargio portretas (aliejus)**

vertus, prieš karą Belgijai užtekdavo savo anglies. Išsilaisvinusi greitai atstatė veik normalią jos produkciją. O juk kuro trūkumas ir yra viena iš esminių dabartinio Europos ūkio lėto atsigavimo priežasčių. Pagaliau, Belgijai normaliais laikais niekados netrūkdavo savos darbo jėgos. Pokarinį angliakasių trūkumą stengėsi iš karto išlyginti belaisvių panaudojimu, o toliau įsiveždama užsieninių darbininkų.

2. V y r i a u s y b ė s e k o n o m i n ė i r f i n a n s i n ė p o l i t i k a. Belgijos vyriausybė savo sprendimais ir veiksmais buvo didžiai praktiška bei realistinė. Juos lėmė ne apriorinės programos, o laiko reikalavimai ir iškilę problemos. Pradiniam ūkio atstatymo tarpsny, kada pagrindinės reikšmės galėjo turėti tik vyriausybės iniciatyva, ji be svyravimų taikė diriguojamo ūkio metodus. Toliau vis daugiau buvo duodama laisvės privačiai iniciatyvai, o šiandie Belgija yra jau liberaliausias kraštas Europoj. Nors vyriausybės keitėsi, bet visados buvo išlaikomas ūkinių užsimojimų tęstinumas ir iškylančioms problemoms drąsių techninių sprendimų pritaikymas. Prie tokių sprendimų tenka priskirti ir pirmos išlaisvintos Belgijos vyriausybės pravestą valiutos reformą. Jei staigus pinigų apyvartos suredukavimas pats savimi nepašalino juodosios rinkos galimybių, tai bent psichologiškai parengė dirvą vyriausybės priemonėms kovoje su nominalinių algų ir kainų kilimu. Stabilizavus valiutą ir vis labiau išlyginant krašto finansus, susidarė palankios sąlygos išbėgusių kapitalų savanoriškai repatriacijai ir tuo pačiu krašto mokėjimų balanso pusiausviros atsigavimui.

Norėdama sukurti reikiamas sąlygas krašto gamybos atstatymui, vyriausybė nesigailėjo stambių devizų rezervų masiniam ne tik maisto, bet ir plataus masto pramoninių gaminių importui. Iš pradžių nebuvo forsuojamas nė gaminių eksportas. Tuo būdu buvo pasotintas didžiausias vidaus rinkos prekių badas ir atstatyta bent apytikriai paklausų bei pasiūlų lygsvara. O pačios importuojamos ir vidaus žaliavos bei anglys buvo taip skirstomos vietos įmonėms, kad ko greičiausiai būtų pasiektas pramoninės gamybos atsigavimas.

Apskritai, pokarinė Belgija atsidėjo grynai ekonominiams klausimams ir savo ūkio atstatymui, o ne jo struktūrinėms reformoms. Eidama tuo keliu, ji išvengė papildomų problemų ir sunkumų, kuriuos iššaukia jau pats tų reformų įgyvendinimas (nacionalizacijos, suvalstybintų įmonių deficitai etc.). Tuo tarpu, pvz. Prancūzija šalia ekonominio atsistatymo griebėsi krašto konstitucinių ir ūkio struktūros reformų.

3. P a l a n k ū s i š o r i n i a i v e i k s n i a i. Iš jų pirmiausia tenka pažymėti a n g l o s a k s ų o k u p a c i j ą, nors iš pažiūros atrodo tai paradoksaliai. Iš tikro ši okupacija ir karo veiksmai sumažino valiutos reformos efektingumą ir sulėtino krašto finansų sanaciją. Tačiau nežiūrint į tai, tenka priminti, kad Antwerpeno uostas ir pati Belgija tapo didžiausia lijantų tiekimo baze. Per čia ėjo ne tik tiesioginiai kariniai transportai, bet ir didžiai efektingi tiekimai pačiam tranzitinio krašto ūkiui (mašinos, žaliavos etc.) Belgų pramonė tuojau gavo visą eilę karinių užsakymų. Jie palengvino pramonės atsistatymą ir nedarbo sumažinimą. Visa tai savo keliu didino belgų tiekimus alijantams. Dėl to karo pabaigoj pasirodė, kad belgai pagal lend-lease (paskolos ir nuomos) sutartį buvo pateikę anglosaksams daugiau, nekaip patys iš jų gavę. Šis perteklius siekė apie 60.- mil. dol., padaryda-

mas Belgiją vieninteliu amerikiečių kreditoriumi iš lend-lease operacijų.

Be to, belgai buvo avansavę savąja valiuta alijantų kariuomenės vietiniams mokėjimams (algoms, belgų patarnavimams) apie 33 mrd. fr. Veik visos šios sumos ekvivalentą anglosaksai jiems grąžino doleriais (apie dol. 700.— mil.) Šie nepaprasti devizų šaltiniai leido Belgijai varyti aukščiau minėtą importo politiką, taip sprendžiamai prisidėjusią prie jos ūko atsigavimo (vien per 1944. 9. I. — I. 3. 1947 m. laikotarpį ji importavo už dol. 2.— mrd. prekių, o eksportavo tik už dol. 1.— mrd.!)

Antra, prie išorinių belgų ūkio atkūrimo veiksnių reikia priskaityti ir jų koloniją Kongo. Jau karo metu šis gausingas žaliavomis kraštas suvaidino reliatyviai didžiulį vaidmenį alijantinių valstybių karo pramonės aprūpinime. Neveltui buvęs JAV užsienio reikalų ministeris James F. Byrnes kartą prasitarės, kad be Belgų Kongo vario alijantai nebūtų pajėgę laimėti karo. Po karo, kada D. Britanija, Olandija ir Prancūzija turėjo ir iš dalies tebeturi visą eilę politinių bei ekonominių sunkumų su savomis kolonijomis, pareikalavusiomis iš jų metropolijų pacifikacijos žygiams net nemenkų karinių išlaidų, tai Belgija sugebėjo veik padvigubinti importą iš jokių neramumų nepažinusio savojo Kongo. Nemažesnės reikšmės Kongo turi ir anglosaksams, ypač JAV. Juk ši kolonija buvo karo metu ir dabar tebėra didžiausia uranijaus-atominės energijos žaliavos — gamintoja pasauly. Visa jo produkcija eksportuojama į JAV. Neveltui ši belgų kolonija tapo nemažu anglosaksų kapitalo atrakcijos punktu. Jau dabar jo investicijos vertinamos ten netoli milijardo dolerių.

Tuo būdu, tiek savo teikiamomis žaliavomis metropolijai, tiek jų eksportu svetur ir kapitalo importu pas save, Kongo yra tapęs gana svarbiu Belgijos mokamojo balanso veiksniu.

Pagaliau Belgija reliatyviai yra daugiau gavusi tiesioginės ar netiesioginės užsienio paramos. Ji, susikūrusi jau ir šiaip gausesnius devizų resursus, galėjo lengviau apsirūpinti pasaulio gėrybėmis. Šalia to, Belgija nuo pat išvadavimo buvo anglosaksų ir jų kontroliuojamų tarptautinių organizacijų privilegijuotai traktuojama, paskirstant kontingentuojamas tarptautines žaliavas, maisto dalykus ir gamybos priemones. Čia ypač nurodoma į anglies importo leidimą Belgijon, nors šis kraštas, palyginti su bendru Europos ūkio kuro trūkumu, jau vien iš savų resursų gana patenkinamai apsirūpinęs.— Prie užsieninės paramos tenka priskaityti ir abi stambesnes Belgijos gautas paskolas: Iš JAV ir Kanados po 100.— mil. dol. (viso 200.— mil. dol.). Taip pat Belgija pirko kreditan už 300.— mil. dol. amerikiečių kariuomenės palikto Europoje turto.

Šiais visais būdais įgyti devizų šaltiniai dalimi lėmė tai, kad Belgija, nedaug paliesdama notų banko aukso rezervus, atkūrė savo gamybos ir vartojimo pusiausvirą bei tapo ekonominio atsistatymo pavyzdžiu visai Europai.

Tolimesnę jos ūkio raidą lems tiek ekonominė pasaulio sanacija, tiek ir bendroji tarptautinė padėtis. Belgija, pasotinusi vidaus rinką, vis labiau ims priklausyti kitų kraštų pajėgumo dalyvauti tautų ūkio mainuose. Jau šių metų pradžioj ėmė reikštis jos tekstilės bei aprangos gaminiams užsienio rinkų stoka, nors, aplamai, dar vyrauja visur šių prekių trūkumas. Devizų nepriteklius verčia įvairius kraštus riboti vartojimo tikslams skirtą importą. Štai dėl ko Belgija labiausiai laukia Marshallio plano įsigaliojimo. Jis parūpintų Europos kraštams dolerių, už kuriuos būtų parduodami ir didžiumoj prieškarinę gamybą peržengusios belgų pramonės gaminiai.

Tačiau be politinės pasaulio pacifikacijos neduos reikiamo efekto nė užsimotas Europos ūkio atstatymo planas. Kol nėra politinio tikrumo, tol neįmanomas nė didžiai susiaurinto, geležinės uždangos perskrosto pasaulinio ūkio patvaresnis atsigavimas. Be šito atsigavimo negalės išsilaikyti ne tik Belgijos prosperitetas, bet ilgainiui prieis didžiulės krizės punktą ir JV ūkis. JV nori pastatyti ant kojų likusią pasaulinę rinką, tam nesigailėdamos milžiniškų aukų. Tai Amerikos investicija ateičiai. Bet tik radikalus tarptautinių politinių problemų išsprendimas tegali atnešti pasaulinio ūkio pusiausvirą, pagrįstą, žmonių, idėjų, kapitalo ir ekonominių gėrybių laisvu judėjimu.

PABUDIMAS IŠ VIENO SAPNO

HANS CAROSSA

Kur gatvę du krūmai mairūno apsiaučia,
Tu šventiškuos rūbuos mane sutikai.
Neši tuščią indą, ten — gėlės sausos...
Vanduo išdžiūvo laukuos, man sakai.

Mes einam ir einam ir ieškom, kur dingo
Vanduo ir negalim pagirdyt žolių.
Mes jaučiame — slypi čia versmės gausingos,
Mes girdim jų balsą, nerandam tik jų.

O gal paklaust man burtų lazdelę?
Gera ji mums buvo jaunystės laikais.
Sakai: gyvenam mirties dienų dalią.
Pradingo vanduo, brendam aukso takais.

Mes stovim abu prie uolos nusiminę,
O auksu mūs rūbai puošti, garbiniai...
Tu pakeli burtų lazdelę auksinę,
Šypsais ir man galvą užgauni švelniai.

Vėl vienas einu aš — kur tu, mylimoji?
Kur, žolės, žaliuojat? Kur jūs; nematau.
Mus saugo dangus, kai mes mylim — svajojam, —
Klausyk, naktį perplėšia liūtys lietaus.

Vertė Bern. Brazdžionis

MOTERYS PO ISTORIJOS DULKĖMIS

S. SUŽIEDĖLIS

Kas istorijos ir nemėgsta, kas apdulkėjusių jos lapų ir nesklaisto, negali išsivaduoti iš suspausto jos glėbio, nes istorija šiandien mažiau pasakojama ir rašoma, o daugiau išgyvenama. Pro mūsų akis ir širdis srūva stambūs įvykiai, o bręsta, rasit, dar didesni. Kada nors ir kas nors rašys ir stebėsis, kaip mūsų amžiaus žmonės ir išlaikė tokį stiprų istorijos pulsą, kurį sudaro labai aukšta gyvenimo įtampa. Istorija yra šiandien pati prieš mus atsiskleidusi, kaip siela prieš išpažintį; ir kiek mes josios raidoj išskaitome moteriškų vardų?

Dairomės po šiurpią dabartį, kurią gražiausiai matome, ir nedaug pastebime iškilesnių moterų. Kartais paskaitome laikraščiuos, kaip premiero žmona įkaitusi triūsė, kad vyrai nenusviltų nuo kaitrių žodžių, kol dar neįsiliepsnojo nuo jų visas pasaulis. Deja, laikraščiai nerašo, kad iš premiero žmonos, konferencijos šeimininkės, būtų priimtas ne tiktai kavos puodukas, bet ir pataisos į taikos sutartis. Moterys yra visur šalia vyrų, net pačiuose reikšmingiausiuose įvykiuose, kuriais plazda mūsų gyvenimas, bet kai jis susemiamas į istorijos knygas, moteriški vardai pranyksta. Ar daug jų esame girdėję per istorijos pamokas arba skaitę istorijos studijose?

Moterys yra labiausiai istorijos dulkių užnešamos, kaip tos gėlės prie viešo kelio, kuriuo dumia vyriški automobiliai. Tas didžiulis vyrų masyvas plaukia istorijos paviršumi toks nežavus, pilkas ir vienodas, kad sunku net iš jo atskirus pavidalus išskirti. Tik vienas antras išnyra savo ryškesniu vaidmeniu, kaip upės vagoje stambūs akmenys. Bet kas suauga su istorija, kas pro ją prasikiša kaip akmens atplaiša iš po vandens, dažnai turi jau plyną veidą, nuskalautą ir apmirusį. Tai daugiau vyriškas veidas — šalta valdoviška fizionomija. Ak, tie cezarių ir kaizerių, karalių ir imperatorių, carų ir šeikų granitiniai veidai! Kiek besistengia istorikai įpūsti jiems šilimos, jie visada į mus dvelkia šalčiu — tais išdidumo išpūstais Bismarcko žandais. Istorijos rietime taip apstu yra šito plieninio vyriškumo, kuris nevisada mus žavi — dažnai atgraso ir sukrečia: įžiebia karų ir revoliucijų, įneša sąmyšių ir netaikos, paskleidžia kreivų doktrinų ir žudančių ideologijų. Visa tai liejasi ir srūva per istoriją žmonių ašaromis ir krauju. O ant to paraudonijusio žmonių kelio žvilgsi akmeniniai sarkofagai ir biustai, stiepiasi kūginės piramidės ir aukšti milžinkapiai, styro obeliskai ir triumfo arkos su įrašydintais vyrų vardais. Vis daugiausia vyrų! O kur moterys? Kokią jos turi vietą toje istorijos karalystėje?

Vieną ankstyvą rytmetį trys moterys buvo priekaištu paklaustos: „Kam ieškote gyvojo tarp mirusių? Jo nėra čia." Tikrai, Jo jau nebebuvo iškaltame uolos kape, ir Jis nepaliko pasaulyje kaip žmogus valdovas. Jis nevaldo jokios valstybės, nevadovauja jokiai konferencijai, nėra karo vadas, nei politikas, nei išradėjas. Bet ir nebūdamas žmonių raizgomoje istorijoje kaip vienas iš dalyvių, jis yra pačioje istorijos vyksmo esmėje ir glūdi mintyse žmonių: ir tų, kurie Jį paneigia, ir tų, kurie Jam nusilenkia.

Moterys istorijoje yra labai artimos dieviškam esimui žmonių keliuose — tam užslėptam nuo mūsų akių tvyrojimui istoriniame likime. Nevisada tai pastebima ir pajaučiama. Nevisada grubūs istorikų pirštai apčiumpa, kaip giliai moterys yra įsismelkusios į istorijos gelmes. Praeitis yra į jas daugiau įaugusi negu jos į tą praeitį, kurią iš knygų sužinome. Praeitis moteryse yra sugyveniminta ir tarytum jų pačių gyvybe patapusi. Jos labiau iš savęs negu iš knygų perteikia kartų kartoms gyvą praeities dvasią, tautos tradicijas ir siekimus, jos charakterį ir polinkius — tą gyvą tautos pulsą, kuris švytuoja kartu su jų širdies plakimu. Ar tai neprimena mums lietuvės moters, kuri baudžiavos metu supstė savo kūdikį prie supjautų lauke gubų ir laisvą Lietuvos praeitį jam niūniavo — liejo į vaiko širdį kaip savo gyvą kraują. Užaugęs jis, greičiausia, buvo sukilėlis arba katorgininkas Sibire už motinos įliūliuotą šalies laisvę. Tai primena mums taip pat lietuvę moterį, kuri spaudos draudimo metu sodino šalia savęs prie verpstės ūgtelėjusį vaiką ir lietuviško rašto jį mokė — kvėpė į jo sielą gimtos kalbos meilę. Galimas daiktas, kad jis buvo Aušros sūnus arba savanoris — kūrėjas, iš kurio kapo pakilo Nepriklausoma Lietuva, kaip rožių keras iš krauju persunktos žemės. Ar šios lietuvės moterys mažiau reiškėsi ir lėmė mūsų istoriniame kelyje už tuos vyrus, kurie Maironio giesmėmis žarstė praeities dulkes nuo Vytauto milžinkapių?

Moterys iš tikrųjų ne mažiau už vyrus lemia istorijoje, tačiau netiek matomu būdu, kuris įkrinta į akis, virsta istoriniu dokumentu ir sustabarėja. Moterys pasireiškia daugiau savo nepastebima įtaka — savo širdimi ir jausmais, savo veikimu iš šono. Rašytinė istorija niekada mums to pilnai neparodo. Net tos moterys, kurios savo viešа veikla iš kitų išsiskiria, istorijos dažnai lieka nepastebėtos. Gi dauguma moterų — nuo paprastos vienišo darbininko ar ūkininko mergaitės ligi premiero žmonos ar karalienės — užslenka už vyrų pečių. Moteriškos dvasios sunokintos idėjos išsilieja vyrų darbais bei žygiais, meno ir mokslo kūriniais, karų aidais ir net politiniais aktais. Tai yra ne vienų vyrų, bet ir moterų dvasios apraiškos. Bet jei kas prisimintų čia Beatričės, Lauras ir Mariles, tai nebūtų dar tikri pavyzdžiai: juose yra tikrovės, bet nestoksta ir lakios fantazijos, kaip Servantes Dulcinejoje. Istorikas dažniau užkliūva už Periklio žmonos Aspazijos, brolių Grachų motinos Kornelijos, Konstantino D. motinos Elenos, vengrų kunigaikštienės Giselos ir kt. Mahometą, sakoma, pirmoji įdrąsinusi būti pranašu jo pati Hadidžė, o Martynas Liuteris rūstų Dievo paveikslą, motinos sukurtą, nešiojosi visą amžių ir bažnytinėmis reformomis ieškojo atlaidesnio Dievo. Kartais vyrai tiktai išvysto ir sukonkretina moterų mintis. Savo veikloje jie dažnai atspindi moteris, bet savo iškilusiu vardu ir asmeniu jas uždengia. Vyrai įsirė-

žia į istorijos metraščius, o moterys palieka nežinomos. Joms, atrodo, mažiau negu vyrams rūpi palikti kartų kartoms savo vardą ir virpinti juo palikuonių lūpas. Moterys ima ir tarytum pasislėpia už sutrunijusių istorijos lapų, į kuriuos joks dokumentas jų gyvos širdies plakimo neįrašo. Dokumentinėje istorijoje daug kas būva jau apmirę: ir gyvenimo siausmas, ir gyvas žmonių klegesys, ir juokavimai ir ašaros, ir kėsmai su aistromis. O nepagaudama gyvos dvasios, istorija dažnai savo ieroglifuose neranda ir moters, jeigu ji nedėvi karališko vyrų apsiausto ir neprakalba kietais vyriškais įstatymais. Kam jieškote gyvųjų tarp mirusiųjų — jų čia nėra.

Iš tikrųjų, moteris istorikai numarina, kai rodo jas tiktai pupsančias valdovių sostuose ir prisispyrę gretina su vyrais, kad pabrėžtų jų istorinį vaidmenį. Be lyginimo aišku, kad moterys istorijoje žymiai daugiau reiškia ir pasireiškia, negu paprastai rašoma. Tam suprasti nepakanka vienos politinės istorijos — reikia pasekti moters pėdas visame praėjusiame gyvenime. Smėlyje mes lengvai pastebime ir pasakome: čia briedis arba stirna. Istorijoje yra sunkiau skirti, kurie takai išminti vyrų ir kurie moterų. Čia greičiau pastebimos tiktai vyriškos pėdos moterų valdovių, kurios užuomarštin taip lengvai jau nenugrimsta. Tuo tarpu šalia moterų ant sosto daug didesnės reikšmės bei įtakos turi moterys prie sosto ir už sosto: moterys — valdovų motinos ir žmonos, moterys karžygės, moterys kūrėjos ir šventosios. Nevisada jų keliai su vyriškais sutampa.

Arčiausia prie vyrų pririeda valdančios moterys. Kai kurios iš jų sostus įgyja savo vyriška energija ir stipriu valdžios geismu, kaip ir dažni vyrai, bet paprastai jį gauna paveldėjimo keliu. Kartais įstatymai ir papročiai gina moterims gauti sostus. Tačiau nedaug rasime tokių kraštų, kaip Lietuva, kur moteris nebūtų valdžiusi. Kryžiuočių kuždesiai Algirdo našlei Julijonai, kad sostas jai priklausąs, turėjo paslėptą mintį paremti namų nesantaiką. Savo pačių imperijoje vokiečiai buvo primiršę germanų nibelungišką praeitį, kurios sakmėse švyti šiaurinio granito moterys kaip Brunhilda, ir vėlesniais laikais nesodino moterų į sostus. Tuo tarpu kiti germanai, kaip anglosaksai, kūrė imperiją nibelungiškos Elzbietos rankomis. Anglijoje taip pat ilgiausiai iš moterų valdė karalienė Viktorija, palikusi savo vardą visam tam amžiui („Viktorijos era"). Į sostą ji atsisėdo, nespėjusi nė plaukų supinti į kasas: „valstybė nelaukianti karalienės prie veidrodžio". Ištarti buvo kieti žodžiai: jie sako, kad valdovėms plaukus šukuoja karališkas vainikas, ir nedaug jis palieka laisvės moteriškiems jausmams.

Moteris valdovė suauga su sosto vainiku, ir taip jau paprastai, kaip nuometo padėti į šalį negali. Istorija mini žavingąją egiptietę Kleopatrą su angimi rankoje: ji nusižudė, kai jos karališkas vainikas nuriedėjo į Romos imperijos sterblę. Kai revoliucijos ar pralaimėjimai jį nuo galvos nupučia, valdovė eina į ešafotą, kaip Marija Stiuart, o kai jis pasidaro persunkus, tai užsidaro vienuolyne, kaip Švedijos karalienė Brigita. Karalienės vainikas kartais prievarta nuveda valdoves prie altoriaus: ištarti nelaisvos priesaikos žodžiai ugdo ne meilę, o didesnę karalystę. Lenkijos karalaitė Jadvyga, sakoma, norėjusi kirviu nukapoti pilies vartų užsklandas ir pabėgti, kad netektų dėtis bendro vainiko su Jogaila. Galimas daiktas, kad tokia atšaki ji nebuvo, bet negalėjo būti ir taip, kaip josios širdis norėjo. Sostas širdies virpesių nepaiso. Jei prireikia sukurti vieną Ispanijos valstybę iš Kastilijos ir Aragonijos, tai jis į vieną karališką krėslą susodina Ferdinandą su Izabele ir dar atbloškia Kolumbą, kad tas naujais rūpesčiais apkrautų karalienės širdį. Karališkų rūpesčių priblokšta kūkčiojo Austrijos Marija-Teresė, netekusi Silezijos — „savo vainiko perlo", kaip ji vadino lenkišką anglies žemę, atitekusią Prūsams. O tuo metu godi Rusijos carienė Katryna, „apstačiusi" paskutinį Lietuvos-Lenkijos karalių, jo valstybę išsidalino su kitais vyrais. Mūsų kraštui tos carienės rankos nebuvo nei kiek švelnesnės už daugumos vyrų. Tai nebe Vengrijos karalienė Elzbieta, nemari tautoje savo moterišku švelnumu ir gerumu, apie ką dabar nė užsiminti neleidžiama.

Jei prisimintume dar kelias moteris kituose kraštuose, kur joms buvo įrengti sostai, tai daugiau būtų sunku besurasti neišsemiamoje vyrų masėje. Moteris soste vis dėlto nedažnas daiktas, dėl to ir atmintyje ilgiau palieka. Įsminga ne savo moteriškumu, o sugebėjimu valdyti lygiai taip, kaip ir vyrai valdo. Dauguma moterų valdovių yra kaip iš granito drožtos ir supamos dar visos plejedos vyrų: sosto patarėjų ir sekretorių, valstybės kanclerių ir ministerių, karo vadų ir generolų, giminaičių ir favoritų, tikrų draugų ir priešų. Už šitos vyriškos dekoracijos kai kada sunku ir įžiūrėti soste sėdinčią moterį; dar sunkiau pasireikšti tikrai moteriškai įtakai. Pro šitą vyrišką sosto kevalą, sukietintą dar sukto klusnumo, intrygų bei klastos, apgaulės ir pataikavimo, moteriškam daigui nelengva prasikalti. Tad moterų įtakos srovė pragraužia sau kitą kelią — aplink sostą.

Yra dailių pasakų visose šalyse apie mergaites, labai čio ir kartu valdo kraštą ir žmones. Tačiau karališkas gražias arba labai geras, kurios išteka už karalaivainikas papuošia moteris ir ne pasakose, ir aš nenustebčiau, jei kuri iš lietuvaičių imtų ir jį susirastų, kai persenusi demokratija vėl kada nors bus pakeista monarchija. Durys į prezidento rūmus yra dar atviresnės, kol supstomės demokratiškumo skraiste. Čia ir ateina moterys prie sosto: žmonos ir motinos, seserys ir draugės, giminaitės ir rūmų damos. Istorijoje jos dažnai daugiau lemia, negu savarankiškos sosto valdytojos. Nevisada istorijos audime matoma ši moterų įtaka; nevisada ta moterų įtaka būna teigiama ir gera. Tačiau labai dažnai ji esti labai stipri ir neatlaikoma.

Stiprus yra buvęs kitados alemanų brovimasis į silpną dar frankų valstybę, bet Chlodvigas jį atlaikė, nes jis negalėjo atlaikyti žmonos Klotildės raginimo apsikrikštyti. Krikštas sutelkė jam šalininkų iš visos Galijos krikščionių, o stipriausiu ramsčiu laimėjo Reimso vyskupą šv. Remigijų. Chlodvigas šiandien yra vadinamas Prancūzijos pirmuoju karaliumi, o Reimsas istoriniu vainikavimosi iškilmių miestu. — Bizantijos ciecorius Justinijonas jau buvo pakilęs bėgti nuo sukilėlių, kurių manė negalėsiąs įveikti, bet jį įveikė žmonos Teodoros draudimas palikti miestą. Jis tapo Justinijonu Didžiuoju. Jo vardas liko įamžintas romėnų teisės rinkiny („Justinijono kodeksas") ir pačiam gražiausiam bizantinio stiliaus paminkle — Sofijos sobore. — Neišsenkamos energijos Vytautas Didysis, sakoma, neturėjo energijos pasipriešinti žmonos Onos įkalbinėjimams sprukti iš Krėvos uždaro bokšto: jis susigūžęs po mergaitės apsiaustu kaip gaudomas bėglys, ir šiandien istorikų akys gaudo jį viršum didžiausios kitados buvusios Europos valstybės.

Šita pavyzdžių grandinė iš pasostės, moterų apsuptos, nesibaigtų. Mielai mums pasakotų Skandinavijos tautos apie kilnias ir geras karalienes Kristinas ir Brigitas, vokiečiai apie Luizas ir Elzbietas, lenkai apie Kunigundas ir Jadvygas, rusai apie Olgas ir Tatjanas... Reikėtų paminėti daugumos moterų vardus, kad neaplenktume tų šviesių moterų, kurios yra buvusios savo krašto palaima ir prilaikiusios šiurkščias savo vyrų rankas. Paskui mes turėtume pariesti kojas, kaip tai daro arabai beduinai, aistringai klausydami šiurpių pasakų, ir ilgai sekti, kaip sosto kėdė ir

Šv. Kotryna (Köln, 1470)

karaliaus vainikas moterų buvo kilnojami ir ritinėjami, kiek apie karaliaus skeptrą yra apsivijusių dramų ir tragedijų, kurios iš pasostės nuslysdavo į visą tautą ir perskrosdavo amžius. Pro mūsų akis praslinktų Henrikas VIII su *freilinomis* ir drauge posūkis skirtingu nuo Romos keliu; pro mus praeitų Prancūzijos Liudvikai su *markizėmis* ir kartu paruoštos Didžiosios revoliucijos giljotinos. Atgimtų mūsų atminty dramos *Habsburgų*, *Medičių*, *Burbonų ir Romanovų* — visų dinastijų dramos įvyniotos jau į suaistrintus romanus ar lėkščias apysakas, kurių rimti žmonės neskaito. Ne kiekvienam patinka skanėtis žmogaus silpnumu, kai jį palaužia gilesni dvasios konfliktai.

Iš anų pasakų apie užburtus princus, už kurių nuteka paprasta mergaitė, žinome, kaip ji paskui *ilgisi tėviškų namų*. Slopino ilgesys *Eglę* povandeniniuose Žilvino rūmuose; verkė Normandijos pakrantėse *Gudrūna*, žiūrėdama per banguojančias marias į tėvų šalį, iš kur ją Siegfriedas pasigrobė. *Visos į svetimus sostus įsėdusios moterys yra šitaip traukiamos atgal į namus* — į savus papročius, savo dinastiją ir savą tautą. Čia užsimezga daug skaudžių konfliktų, šiurpių dramų, perversmų ir pralaimėjimų, nes sąmoningą moterį sunku perkelti į kitos tautos žemę, kad nesiilgėtų gimtojo krašto. Gana daug svetimų šeimos židinių buvo Lietuvos kunigaikštystėje, ir kitatautės tvarkė Gedimino ir Algirdo vaikų namus. Tie namai su mūsų tauta nesuaugo. Svetima Vilniaus pilyje buvo rusaitė *Julijona*, pati Algirdo žmona. Nesmagu tenai buvo ir caraitei *Elenai*, už Aleksandro atitekėjusiai, kuri vyro namuose glaudė Maskvos žvalgus, kad savo tėvui padėtų įveikti jos vyrą. Pilnai nesuaugo nei su lietuvių nei su lenkų tauta italė *Bona Sforza*, išauginusi „minkštakūnį" Zigmantą Augustą — paskutinį Gediminaitį. Daug karalienių, kurios sėdėjo ir valdė šalia kitos tautos vyro, *vis dairydavosi į tą kelią, kuriuo piršliai jas išvežė iš namų*. Iš tokios suskilusios dvasios išaugę vaikai nevisada suprasdavo tėvo šalies siekimus. Jų motinos būdavo gerai pramokusios naujo krašto istorijos iš knygų ir paminklų, bet nebūdavo jos vaikystėje išgyvenusios ir neturėdavo savo širdyje: tenai gimtoji šalis būdavo jau įrašiusi savo praeitį ir vardą. Kitatautės karalienės gyvendavo *atsineštine dvasia* — savo tautos gyvu pulsu. Moterys lenkino mūsų bajorų šeimas, vokietino rusų aristokratiją, XVI a. ispanų papročius perkėlė į vokiečių kunigaikščių pilis, o XVII a. prancūzų dvasią paskleidė visu germanišku pareiniu. Moteris yra sunkiau nutautinama negu vyras, nes praeitis suauga su jos jausmais, kurie sunkiau apvaldomi už vyrišką intelektą.

Dėl šios priežasties *moterys savo kraštą yra gynusios ir išlaikiusios namų dvasia*, o ne kalaviju, kaip tą daro vyrai. Kai skaitome apie germanų moteris, kurios sekė kare vyrus ir vežimais užgrozdydavo kelią, neleisdamos jiems trauktis iš mūšio, dažnai pamirštame, kad tie vežimai su vaikais būdavo kartu ir jų namai, keliavusieji į priešo žemę. Moterys dažniau gina namus, neliedamos kraujo, kaip ta džiunglių liūtė, bet įliedamos į juos savo dvasios — tos nemarios gyvybės, kuri prasiveržia iš tautos gelmių kaip liepsna iš žarijų. Šį moters budėjimą savo namuose,

prie tautos gyvo aukuro, žila praeitis rodo Lietuvoje vaidilutės paveikslu, Romoje — vestalės, Graikijoje — pitijos ir karitidės. Kai sulinko karitidžių pečiai, ant kurių rėmėsi graikų šventovės, tas klasiškasis pasaulis sugriuvo. Suaižėjo ir geležinės vilkės (Romos) imperija, kai romėnės iš šventų kapitolijų ir savų namų suėjo į aikštes, gatves ir viešas maudynes. Žūna kiekviena tauta ir sutrupa galingiausia imperija, kai moterys pameta namus ir nebesaugo tautos palikimo. Tada joks vyriškas kalavijas, kad ir koks jis būtų šmaikštus, tautos namų ir laisvės jau neapgina. Vyrai visada pralaimi karo lauke, jei moterys yra jau pralaimėjusios namie. Kas tad galėtų teigti, kad moterys nedalyvauja didžiose tautų rungtynėse, nors retai kada užsėda ant eiklių žirgų ir sušvytuoja kalaviju?

Nežinau, ką galėtų traukti moteris su ginklu rankoje — tas gyvybės ir mirties lydinys? Jis yra nedažnas istorijoje, nes kas gyvybę pažadina — jos nežudo. Dėl to anie būriai vėjo dukrų — amazonių, jodinėjusių su lankais ir strėlėmis ant ristų žirgų, praskrenda tik pasakose pro mus, kaip šmėklos mėnesienoje. Tikros karžygės moterys, kai jos paima kardą į rankas, lieka įamžintos šviesiausiuose žmonių prisiminimuose. Kartais jas dengia neatskleidžiamas praeities miglų rūbas, kaip Živilę ar Mickevičiaus atkurtą Gražiną, anas legendarines karžyges, bet ir jos vaizduoja ne visą moterų būrį, ne visuotinį moters kareiviškumą, kuris jos prigimčiai svetimas, o tiktai paskiras narsias kovotojas. Iškelia ir pašaukia jas niaurus ir rimtas metas, kada viena vyro ranka esti persilpna namų slenksčiui ir laisvei apginti. Tada jos taip pat palieka namus, gimtuosius laukus bei artimuosius. Antai, jautrūs žmonių pasakojimai supa Kapčiamiesčio kapinėse radusią atilsį Emiliją Plateraitę. Jos kaitri moteriška širdis nenurimo, nenusigriebusi vyriško kalavijo caro priespaudai panaikinti. Ji palūžo priešų įveikta, bet paliko žmonių lūpose kaip kovos aidas, kaip teisingumo šauksmas, kuris aidi nūnai visoje toj apylinkėj, kur šalia vyrų grumiasi ir moterys. — Prancūzijos dangų skrodžia Jeanna d'Arc — piemenaite iškilusi rytuose ir ragana sudeginta vakaruose, tačiau jos iškovota laisvė išsvilino visas priešų pėdas gimtoje žemėje. Stipri ir kilni tautos meilė — sudievintas patriotizmas — jos rankose suliepsnojo kalaviju ir įspaudė istorijoje šventos karžygės paveikslą. Jis mums primena, sakytume, angelą su ugnies kalaviju ant žemės ir rojaus slenksčio...

Argi ne tada prasidėjo žmonijos istorija, kai moteris prikalbėjo vyrą nuraškyti pažinimą pikto ir gero? Nusiskynė jie tą vaisių abu, ir nuo tol abu vienodai dalyvauja istorijos vyksme, abu kartu išgyvena ir pikta ir gera. Dažnai tačiau pasitaiko, kad piktą jie nori vienas kitam primesti, o gerą vyrai tesisavina sau ir pina jį į savus laurų vainikus. Kiek didžių nuopelnų kultūros ir religijos istorijoje moterims priklauso, ir kaip daug jų vainikuoja tiktai vyrus! Ilgai truktų, jeigu norėtume suminėti tiktai vardus moterų kūrėjų ir moterų šventųjų, pradedant Lesbos salos lyrike Sapho ir kopiant iki Andų kalnų viršukalnių, kuriuose sušvito Gabrielė Mistral, arba prisimenant šv. Oną, Dievo Motiną išugdžiusią, ir plaukiant už Atlanto pas bėglių globėją šv. Ksaverą Cabrinni. Šventosios moterys supa kone visus sostus ir puošia kone visas tautas. Tačiau mažai kas domisi, kokios didžios reikšmės jos yra turėjusios istorijos raidai. Tatai, sakoma, išeina už istorijos ribų ir išslysta iš istorikų pirštų.

Iš tikrųjų, gyvos ir šventos dvasios pasireiškimo istorikai pilnai apimti ir parodyti negali. O moterys kaip tik istorijoje labiau pasireiškia išvidiniu būdu, ir dėl to ne taip jau lengvai istorinių dokumentų pagaunamos. Bet kur tiktai nupučiame dulkes nuo apsamanojusių faktų, vis randame moters vardą. Jis yra pačioje istorijos pradžioje, jis pinasi jos verpetuose ir sūkuriuose, jis švytės ir ateisiančiuose amžiuose, rasit, dar vaiskiau, kaip ligi šiol, nes tas vardas išreiškia gyvybę ir meilę; meilę, kuri viską kuria, ir meilę, kuri virtusi neapykanta bei nuodėme, viską naikina. Istorija plazda tarp dviejų moteriškų vardų — tarp Jievos ir Marijos, tarp nuodėmės ir nekaltybės, tarp mirties ir prisikėlimo...

*

Kai dar visatos nebuvo nei žmogaus, moters silueto užbraižos jau rodėsi. Mes skaitome Senojo Įstatymo knygose: „Viešpats mane turėjo savo kelių pradžioje... Dar nebuvo gelmių, o aš jau buvau pradėta, dar nebuvo ištryškę vandenų šaltiniai, dar kalnai nebuvo iškilę su savo didžiu svarumu, o aš jau buvau... Kai jis kūrė dangų, aš buvau kartu su juo... Kuomet jis dėjo žemei pamatus, aš buvau kartu su juo, mąstydama visus dalykus, ir kasdien man buvo laimė neišsemiama žaisti jo akivaizdoje, žaisti ant žemės skritulio..." Šie žodžiai yra taikomi Dievo Išmintčiai, bet jie skaitomi ir Dievo Motinos šventėse. Jie taikomi ir Moteriai, kurios paveikslą — skaistų ir nekaltą — Kūrėjas turėjo pirma, negu mus sukūrė. Apie kurį savo kūrinį Viešpats yra pasakęs gražesnius žodžius, kaip apie moterį, ir kuriose žmonių istorijose mes galėtume rasti tolygius? Tai yra dieviškas moters įvertinimas.

Tai yra moteris amžių istorijoje!

ŽIVILĖ

ANTANAS ŠKĖMA

TRIJŲ PAVEIKSLŲ DRAMATINĖ LEGENDA

III paveikslas

(Svajūnas prieš uždangą)

SVAJŪNAS: Stoviu prieš uždangą ir man nejauku. Nejauku, nes paskutinė legendos dalis nėra visiškai išsvajota. Gyvenau Vilniuje. Gyvenau fantastiškajame mieste, kur kiekvieną įvykį, žodį, ar mintį, sugeria niūrūs bažnyčių šventieji, susikūprinę milžinai prilaiką rūmų kolonas, liesos mirusiųjų bajorų galvos namų karnyzuose. Jie apkloti dulkėmis, ir lyg dulkės, žmonių kančios, aistros ir džiaugsmingas šauksmas nugula ant jų akmeninių veidų. Jie stebi sustingę ir tyli. Maras, karas, svetimieji švaistosi fantastiškajame mieste, o seni akmenys laukia. Ko laukia jie? Didelių, galingų žodžių, kurie sudrebintų juos ir nubertų šimtametes dulkes? Bet, žodžiai negimsta,o milžinų papėdėse klaidžioja ir kenčia žmogiškosios širdys.

Aš vėl prisimenu ketųrkampį kiemą, suaižėjusį grindinį, vynuogių ir obuolių ornamentus sulindusio į žemę namo sienose ir liekną mergaitę, nusišypsančią man kiekvieną rytą. Rodos, ji buvo studentė, mudu kiekvieną rytą išeidavome tuo pačiu laiku, bet už vartų mūsų keliai skirdavosi: ji eidavo į kairę, aš į dešinę. Nežinojau jos vardo, pavardės. Prisimenu žalias akis ir geltonas kasas. Ji nebuvo moderni, šita nuolatos skubanti, pilka didmiesčio gyventoja. Vieną šiltą pavasario vakarą, kai sutemos laižė stogų skardą ir krintančios saulės atspindžius nuo langų stiklų, o iš gretimos bažnyčios sklaidėsi giesmė — kieman suėjo neaiškūs šešėliai. Jie dėvėjo uniformas, jie uždraudė išeiti pro vartus, jie laukė. Viename kiemo namų dusliai trinktelėjo šūviai, ir kitą rytą nusigandusių gyventojų šnabždesys pasėjo žinią, kad žalių akių mergaitė ir dar kažkas nusišovė. Žmonės šnabždėjo: trys žuvusieji buvo pogrindžio veikėjai. Tai atsitiko 1941 metų pavasarį, bolševikmety. Aš nesužinojau mano kaimynės tragedijos, man teko skubiai bėgti iš kiemo, bet aš neužmiršau šviesiakasės mergaitės, ir kai svajojau apie Živilę, ji pavirto trečiąja legendos grandim. Sukilimo Živilė nusinuodijo, o mano smegenyse suspurdėjo mintis: nejau Živilė nebeatsikels? Tada pamačiau keturkampį kiemą, sulindusius į žemę namus, vynuogių ir obuolių ornamentus ir išgirdau giesmėje tirpstančius duslius šūvius šiltą pavasario vakarą. Pilka didmiesčio gyventoja, mūsų šimtmečio Živilė gimė, kad dar kartą numirtų. (Svajūnas dingsta. Uždanga prasiskleidžia. Scenovaizdžio konstrukcija nepasikeitusi. Tik kambarys skurdesnis, ir baldai dabartiniai. Kampe kurpiaus varstotas. Prie stalo sėdi Gluosnis, Ašautas ir Karijotas. Ant stalo rotatorius ir atsišaukimai. Priešais Karijotą degtinės butelis. Protarpiais jis įsipila į stiklinę degtinės, išgeria ir atsilaužęs duonos gabalėlį, pauosto ir suvalgo. Gluosnis ir Ašautas dėsto atsišaukimus)

AŠAUTAS: Šią naktį?

GLUOSNIS: Pasakysiu vėliau.

AŠAUTAS: Laikyti pavojinga. (Iš gretimos bažnyčios atplaukia varpų gaudesys)

KARIJOTAS: Kiekvieną kartą, kai klausausi varpų, noriu dainuoti. Garsiai, linksmai dainuoti.

AŠAUTAS: Dainuok.

KARIJOTAS: Bandžiau. Balsas girgžda.

GLUOSNIS: Suskaičiuok, kiek dar liko. (Ašautas skaičiuoja atsišaukimus)

KARIJOTAS: Užkulniai sudilo, Gluosni.

GLUOSNIS: Kas taip? A, užkulniai! Tikrai sudilo. Reikės tavo pagalbos šauktis.

KARIJOTAS: Antradienį. Šiandien geriu, rytoj gersiu ir pirmadienį gersiu. Gal užtektų dviejų dienų, bet pirmadienis — tradicinė diena. Pirmadieniais visi kurpiai geria. Nerašytas įstatymas. (Klausosi varpų) Varpai man į širdį lenda. Ir kodėl? Kartais sapnuoju keistus sapnus. Sapnuodamas varpus girdžiu. Varpai skamba, o aš rogėmis važiuoju. Senoviškai apsivilkęs. Bajoras ne bajoras, kunigaikštis ne kunigaikštis. Velniai žino kas.

GLUOSNIS: Nuo degtinės.

KARIJOTAS: Manai? O kodėl ir blaivas šitokius sapnus sapnuoju? Taip. Gerai prisimenu: dvi savaites išbuvau be lašo, o paskui sapnavau pilį. Tamsiame kambary pro lango grotus švietė mėnuo, gulėjau ant grindų, o grindyse kažkas žvilgėjo. Velniai žino kas.

AŠAUTAS: Gal reikėjo išgerti? Būtų paaiškėję kas.

GLUOSNIS: Kiek?

AŠAUTAS: Trys šimtai du.

GLUOSNIS: Riškime po penkiasdešimt. Tu Jaraitę pažįsti?

AŠAUTAS: Jaraitę? Neprisimenu. Kur ji gyvena?

GLUOSNIS: Šiauliuose gyveno.

AŠAUTAS: Šitaip... Gal ir pažinojau. Mano atmintis paskutiniuoju metu šlubuoja. Pamirštu pavardes. Kas ji tokia?

GLUOSNIS: Tavo pažįstama. Mačiau ją vakar. Klausinėjo apie tave. Stipriau rišk.

KARIJOTAS: Nemėgstu gerdamas valgyti.

AŠAUTAS: Be užkandos skalsiau?

KARIJOTAS: Kitaip pasigeriu. Kai stipriai užkandu — snaudulys ima. Užmiegu, kaip negyvas. O be užkandos... Mintys viena paskui kitą..., Keistos mintys.

AŠAUTAS: Pavyzdžiui?

KARIJOTAS: Pavyzdžiui, žiūriu į tavo akis ir galvoju: ar jos tikros?

AŠAUTAS: Ne, stiklinės.

KARIJOTAS: Nejuokauk. Žiūriu į tavo akis ir žvilgsnio nematau.

AŠAUTAS: Tu jau girtas, Karijotai.

KARIJOTAS: Dar ne. Greit pasigersiu, bet dabar noriu šnekėti. Kai nusigeriu — noriu mirti. Netikros tavo akys, Ašautai.

GLUOSNIS: Ko prikibai prie žmogaus. Matai, Ašautas nervinasi.

AŠAUTAS: Iš ko sprendi?

GLUOSNIS: Jau trečią mazgą riši. Nesijaudink, Karijotas filosofas. Kurpiai mėgsta filosofuoti. Tiesa, Karijotai?

KARIJOTAS: Neįdomus žodis. Fi-lo-so-fi-ja. Supainiotas. Mėgstu išgėręs kitaip žiūrėti į gyvenimą. Aš ir pats gerai nesuprantu, ką reiškia-kitaip. Nepyk, Ašautai, matau tavo akys negyvos. Ir matau, kad ir tu nervinies, Gluosni. Kurių velnių atsišaukimus iš

vienos vietos į kitą dėlioji? Aha! (Juokiasi) Ir dar man lenda į galvą nesuprantami dalykai...

AŠAUTAS: Baigta. Sutvarkyta.

GLUOSNIS: Sutvarkyta. Galime pailsėti, kol grįš Živilė.

AŠAUTAS: Ji greit sugrįš?

GLUOSNIS: Nežinau. Teks palaukti.

AŠAUTAS: Norėčiau truputėlį išeiti. Persikėliau į naują kambarį. Šį vakarą žadėjo ateiti pažįstamas dažytojas...

GLUOSNIS: Teks palaukti Živilės. (Duoda Ašautui papirosą) Rūkyk.

KARIJOTAS: Sakysim girtas — nebijočiau mirti. O kodėl? Todėl, kad ir gyventi nebijau. O kodėl gyventi nebijau? Nes miglelė smegeninėje. Suprantate, draugužiai, visokios kombinacijos ryškumo nustoja. O kai nėra ryškumo, nėra ir baimės. Įsivaizduokite sau... Visi žmonės nuolatos girti. Puiki kombinacija. Nori naujus batus? Prašau. Nori gabalą pasaulio? Prašau. Ko ginčytis?

GLUOSNIS: Kartais išgėrę susimuša.

KARIJOTAS: Tegul. Tegul susimuša. Kitą dieną užmirštų. Bučiuotųsi kitą dieną.

GLUOSNIS: Tiesa, būčiau pamiršęs. Jaraitė prašė tavęs grąžinti kažkokią fotografiją.

AŠAUTAS: Kokią fotografiją?

GLUOSNIS: Pats geriau žinai. Abu Šiauliuose gyvenote.

KARIJOTAS: Dažnai mušasi iš baimės. O baimė, kad perdaug dalykai ryškūs.

GLUOSNIS: Pats geri iš baimės?

KARIJOTAS: Galimas daiktas. Bijau norėti. O kartais norisi, po velnių, kaip norisi!

GLUOSNIS: Ko?

KARIJOTAS: Ko? Sunku atsakyti. Sidabriniams batams puspadžius kalti arba atsisėdus į karietą keturta arklių užkinkyta ir... švyst per laukus!

GLUOSNIS: Živilė pasakojo: tavo gyslose bajorų kraujas.

KARIJOTAS: Buvo. Dabar degtinė mano gyslose. Štai kas. Penkiolikos metų gerti pradėjau. Nesisekė. Pinigų mokslams nebuvo. Į žvaigždes pradėjau žiopsoti. Mažu pasakys, kas man veikti. O tėvas į kailį; eik batų siūti. Įkišo į pusrūsį, baigta su dangaus žvaigždėmis. Meistras į snukį, įvairiaspalves žvaigždes pamačiau. (Pasipurto) Purto žmogų degtinė, o visvien geri. Nusibodo į kiaulystes spoksoti, į nuvalkiotus batus. Ė, tu idealiste! Pasakyk. Kodėl nėra man išganymo?

GLUOSNIS: Gal numiręs tapsi išganytas.

KARIJOTAS: Pasakė. Mirtis — tai didelė pūkinė antklodė. Užsiklojai, miegok šiltai, kaip užmuštas. Baigta su išganymu. Kodėl gyvenime keisti norai man ramybę trukdo? Štai siuvu puspadžius, lept batas ant grindų. Spoksau į lubas. Visokie niekai prieš akis plaukia. Pilys, arkliai, sidabriniai batai, margi rūbai . . . Juntu, nėra man išganymo. Kitokio gyvenimo norisi, o kur jį surasi? Ir kasdienis pilkėja. Bolševikai raudonai sienas užlipdė, o kasdieniai vargai supilkėjo.

GLUOSNIS: Gal kovoje išganymas?

KARIJOTAS: Jums taip, aš per senas. Su šituo (rodo butelį) kovoju.

AŠAUTAS: Ilgai negrįžta Živilė.

GLUOSNIS: Nori išeiti?

AŠAUTAS: Sakiau.

GLUOSNIS: Ji grįš iš centro. Parneštos žinios ir patį palies.

AŠAUTAS: Kokios žinios?

GLUOSNIS: Kai grįš — pasakysiu.

AŠAUTAS: Šiandien tu paslaptingas.

GLUOSNIS: Mūsų darbe neišvengiamas dalykas. Ar ne?

AŠAUTAS: Taip.

GLUOSNIS: Jaraitė sakė: tu ją beveik mylėjai. O pats net pavardę užmiršai.

KARIJOTAS: Butelys baigiasi. Šiandien šeštadienis. Kito negausi.

GLUOSNIS: Gal užteks?

KARIJOTAS: Kažin... Tarytum pagavau vieną mintį, o ji išslydo. Ė, bičiuliai... Uždainuokime ką nors!

GLUOSNIS: Apie ką?

KARIJOTAS: Apie laimę.

GLUOSNIS: Nemoku tokios dainos. Gal tu žinai, Ašautai?

AŠAUTAS: Neprisimenu.

KARIJOTAS: Štai! O apie vargą, kiek nori. Laimė... Išaiškink man šitą žodį, Gluosni! Tu mokytas.

GLUOSNIS: Kai išvysim raudonai sienas lipdančius..

KARIJOTAS: Ateis tavoji laimė?

GLUOSNIS: Gal ir tavoji?

KARIJOTAS: Manau, tik laikinai. Nesupranti tu manęs... Ė, po velnių, reikia butelį užbaigti.

AŠAUTAS: Jau nusigėrė.

GLUOSNIS: Jaraitė sakė: Šiauliuose mėgdavai nusigerti.

AŠAUTAS: Ko prikibai su savo Jaraite!

GLUOSNIS: Nesijaudink. Užsirūkyk — nusiraminsi. (Siūlo papirosą)

KARIJOTAS: Danguje — angelai, pragare — velniai, gatvėse — NKWD. Visur tvarka. Kaip batus siūti, taip pat taisyklės surėdytos. O degtinė tvarką suardo. Geras išradimas. Gal išganymą netvarka atneštų? (Iškelia butelį, norėdamas sviesti žemėn)

GLUOSNIS: Nereikia, Karijotai, netriukšmauk.

KARIJOTAS: Atsiprašau. Laisvės panorėjau. Atsiprašau.

GLUOSNIS: Gal nori miego?

KARIJOTAS: Nenoriu. Laimę pasiūlė! Rytoj pradėsiu siūti sidabrinius batus. Aulinius. Moteriškus. Kai pabaigsiu... O kas toliau? Tuščias butelis ir nėra man išganymo. (Paremia rankomis galvą ir murma) Einu gatve, man šešiasdešimt metų, pakeliu galvą, tos pačios žvaigždės, po velnių! Nusispjovė kažkas ir baigta. Kvailas esi Karijotai, tu senas, nusigėręs kurpiau! C'est la vie! Motina kadaise prancūziškai mokė. C'est la vie — girdite, bičiuliai! Jau aš girtas, jau mirti noriu. Danguje rojų žada, žemėje rojų žada, visą laiką kas nors ką nors žada. O vieną dieną susisupsiu pūkinėje antklodėje... Tegul spjaudosi tada... kažkas. Labanakt. (Jo galva nusvyra)

AŠAUTAS: Užmigo.

GLUOSNIS: Užmigo. (Kurį laiką abu tyli) Kai prisimenu Jaraitę... Keista, savo mylimąją pamiršai. (Ašautas eina į duris) Kur eini?

AŠAUTAS: Tuoj grįšiu. (Gluosnis užstoja duris)

GLUOSNIS: Tu liksi.

AŠAUTAS: Drąsiai įsakinėji.

GLUOSNIS: Turi klausyti. Žinai pogrindžio įstatymus.

AŠAUTAS: Bet, tyčiotis nėra ko.

GLUOSNIS: Aš tyčiojuos... Aa... Susitikimas su Jaraite...

AŠAUTAS: Užtenka plepalų.

GLUOSNIS: Ko jaudinies, Ašautai?

AŠAUTAS: Lazda turi du galus.

GLUOSNIS: Nori apsukti lazdą?

AŠAUTAS: Pati apsisuks.

GLUOSNIS: Gal kalbėsime atvirai?

AŠAUTAS: Apie ką? Tu naivus, Gluosni. (Sutartas beldimasis į duris)

GLUOSNIS: Živilė! (Atrakina duris. Įeina Živilė. Ji atsegtu vasariniu apsiaustu)

ŽIVILĖ: Nuostabus vakaras, brangieji. Šiltas. Girdėjote, kaip skambėjo varpai?

GLUOSNIS: Taip, Živile.

ŽIVILĖ: Linksmai, tiesa? Koks puikus, fioletinis vakaras! Žmonės eina gatve, lengvai eina. Viskas kyla aukštyn. Bažnyčios, medžiai, praeivių akys, balkšvi dūmai. Nejutau kojų grįždama namo.
GLUOSNIS: Šįvakar tu laiminga, Živile.
ŽIVILĖ: Laiminga? Trupučiuką. (Apsisuka ant vienos kojos) Ar labai kvailai atrodžiau?
GLUOSNIS: Lyg vaikas.
ŽIVILĖ: Vaikai džiaugiasi teisingai. Eikš, pabučiuosiu tave.
GLUOSNIS: Živile...
ŽIVILĖ: Ašautas nepavydus. Tiesa?
AŠAUTAS: Prašau. Galiu spoksoti pro langą.
ŽIVILĖ: Tik ne perdaug. Kitaip panorėsi trupučiuką laimės. Nežiūrėk į dangų, Ašautai! (Bučiuoja Gluosnį) Kodėl toks apsiniaukęs?
GLUOSNIS: Buvai centre?
ŽIVILĖ: Žinoma. Grįždama visą laiką kartojau išmoktus žodžius. Jie man trukdė šypsotis.
GLUOSNIS: Ka jie pasakė?
ŽIVILĖ: „Piemuo iš Valkininkų groja skudučiais. Juoda avis pirkta Kuršėnuose pas kalvį"...
GLUOSNIS: Šitaip!
ŽIVILĖ: Blogos žinios?
GLUOSNIS: Tęsk.
ŽIVILĖ: „Piemuo iš Valkininkų giedos chore".
GLUOSNIS: Po velnių!
ŽIVILĖ: Kas tau, Gluosni?
GLUOSNIS: Tęsk, Živile.
ŽIVILĖ: „Reikia su piemeniu pasišnekėti apie berželį." Viskas.
GLUOSNIS: ... giedos chore ... pirkta Kuršėnuose pas kalvį ... giedos chore ...
ŽIVILĖ: Švelnų pavasario vakarą parnešiau blogas žinias. Einu nusimesiu apsiaustą. (Eidama pastebi sukniubusį tėvą) Kodėl leidote tėvui nusigerti? (Abu tyli) Kokie judu nejaukūs. Gerai, tegul pamiega, pakui jį prikelsiu... (Užlipa laiptais į viršų. Gluosnis prieina prie durų, užrakina jas, ir raktą įsideda į kišenę)
AŠAUTAS: Ką tai reiškia?
GLUOSNIS: Pasišnekėsime apie berželį.
AŠAUTAS: Nekalbėk mįslėmis.
GLUOSNIS: Lazda dar neapsisuko. Dar...
AŠAUTAS: Kalbėk atvirai.
GLUOSNIS: Grąžini mano pasiūlymą?
AŠAUTAS: Ko tau reikia? (Grįžta Živilė)
ŽIVILĖ: Judu stovite, lyg pasiruošę peštis.
GLUOSNIS: Niekai. Mudu spręsime sunkų uždavinį.
AŠAUTAS: Uždavinį spėsime išspręsti. Pasėdėk truputėlį, Živile. Tu atbėgai tokia šviesi. Kiaurą dieną dirbome, ir aš pavargau. Papasakok ką nors, Živile.
ŽIVILĖ: Papasakoti... Gerai. Šiandien vėl šnekėjausi su elgeta. Jis sėdi prie Katedros, jis groja smuiku. Jo kepurėje mažai pinigų, ir senoviškas valsas kvepia ilgesiu. Elgeta mane pažista. Kai į kepurę įmetu pinigą, jis padavanoja keistus sakinius. Vieną kartą jis pasakė... Taip, jis pasakė: „Nežiūrėkite į vandenį, panele. Susisuks galva, panorėsite šokti žemyn. O apačioje vanduo, jūs gi žinote, kas yra vanduo." Šiandien man buvo linksma, įmečiau pinigą ir pasakiau: „Laikykis, senuk! Dar ne viskas žuvo!" Ir elgeta atsakė: „Aš sėdžiu ir groju smuiku tą patį valsą. Nežūna, kas nuolatos keičia vietą". Ką jis galvojo, Ašautai?
AŠAUTAS: Gal jis pamišęs?
ŽIVILĖ: Jo žvilgsnis prasmingas. Gal jis norėjo pasakyti, kad pasiryžėliai žūsta? Bet... pamirškime elgetą. Jis liūdnokas. Pilies gatvėje mačiau apsikabinusią porą... Juodu buvo labai negražūs ir labai laimingi. Tu neturi mergaitės, Ašautai?
AŠAUTAS: Ne.
ŽIVILĖ: Kodėl? Atrodai gan dailiai.
AŠAUTAS: Tu myli Gluosnį. Todėl neturiu mergaitės.
ŽIVILĖ: Patinku tau?
AŠAUTAS: Labai.
ŽIVILĖ: O! (Pabrėždama) Kodėl neatsiradai anksčiau? Gal būčiau tave išsirinkusi? Girdi, Gluosni? (Gluosnis tyli) Koks tu niūrus. Dabar jau vėlu, Ašautai. Pasijieškok kitą.
AŠAUTAS: Tik tu arba pliumtelsiu į Nerį. (Abu juokiasi)
GLUOSNIS: (Staigiai) Užtenka!
ŽIVILĖ: Tu pavydus, Gluosni...
GLUOSNIS: Niekai. Laikas spręsti uždavinį. Būk gerutė, eik į viršų. Mudu pasišnekėsime.
AŠAUTAS: Paplepėkime dar. Tokia sunki galva.
GLUOSNIS: Vėliau. Prašau tavęs, Živile.
ŽIVILĖ: Ar ilgai truks naminis areštas?
GLUOSNIS: Ne, brangioji, mudu greit susitvarkysime.
ŽIVILĖ: Būtinai susirask mergaitę, Ašautai! Pavasaris, Ašautai! (Nueina į viršų. Kelis kartus suskamba varpai, ir paskutinis dūžis ilgai aidi kambary)
GLUOSNIS: Iškelk rankas.
AŠAUTAS: Kaip?
GLUOSNIS: Iškelk rankas. Iškratysiu tave.
AŠAUTAS: Nepatarčiau.
GLUOSNIS: Esu stipresnis. Priešintis neverta.
AŠAUTAS: Gerai. (Iškelia rankas. Gluosnis iškrato Ašautą. Kieme nuaidi nerūpestingas, moteriškas juokas)
GLUOSNIS: (Žiūrinėdamas Ašauto dokumentus) Tu gudrus. Fotografiją švariai įlipdei.
AŠAUTAS: Kalbėk atvirai.
GLUOSNIS: Atvirai? Živilė pasakė centro pranešimą. Ir sprendimą. Mano įtarimai pasitvirtino.
AŠAUTAS: Aiškiau!
GLUOSNIS: Pralošei žaidimą, Ašautai. Sakeisi iš Šiaulių. Tu negyvenai Šiauliuose. Tu — rusų agentas.
AŠAUTAS: Nesąmonė.
GLUOSNIS: (Sklaidydamas dokumentus) Petras Babickas... Vargšas Petras. Kur nudėjai jo lavoną?
AŠAUTAS: Įrodyk savo plepalus.
GLUOSNIS: Seniai įtariau tave. Kartą dingo keli atsišaukimai. Visada žinojau tikslų skaičių. Vilnius ne toks jau didelis. Tarpvartėje tave matė su vienu šnipu. Centras ir aš rinkome žinias. Vakar atvažiavo Jaraitė — Petro mylimoji. Jis kitaip atrodė, Ašautai. Ir jis dingo iš Šiaulių, kai tu čia atsiradai. (Tyla) Ko žvilgčioji pro langą? Neiššoksi. Mudu trečiame aukšte. (Patylėjęs) Tada su uniformuotu NKVD suvaidinai puikiai. Judu nuoširdžiai skaldėte viens kitam snukius. „Išvadavau" tave. Patikėjau tau. Įvedžiau į šitą butą. Patikėjau tauškalams apie persekiojimus, kuriuos patyrei ir... įjungiau į mūsų darbą. Buvau kvailas, Ašautai. Apmulkinai mane. Bet, dabar... (Iš gretimos bažnyčios į kambarį įplaukia giesmės garsai) Dar slapyvardę lietuvišką gavai. Ašautas. Kas tu toks?
AŠAUTAS: Sakyk sprendimą.
GLUOSNIS: Girdi giesmę? Melskis, jei nori.
AŠAUTAS: Šitaip... Kur įvykdysi sprendimą?
GLUOSNIS: Rūsy.
AŠAUTAS: Tada aš melsiuos. (Atsiklaupia prie lango)
GLUOSNIS: Tu tiki į Dievą? (Ašautas tyli) Ašautai! (Giesmė nutyla) Ašautai! (Ašautas lėtai atsikelia) Kodėl tu...
AŠAUTAS: Pinigų reikėjo.
GLUOSNIS: Kvailys! Mirsi dėl pinigo.
AŠAUTAS: Gal?
GLUOSNIS: Vėlu, Ašautai. „Reikia su piemeniu pasišnekėti apie berželį." Centro sprendimas.
AŠAUTAS: Aišku. (Tyla)

GLUOSNIS: Eime. (Ašautas staiga visu kūnu išsikiša pro langą) Eime, būk vyras. (Ašautas moja kažkam ranka, atsisuka džiaugsmingu veidu)
AŠAUTAS: Malda! Mane išgelbėjo malda. Bažnyčioje laiku užgiedojo. (Juokiasi. Karijotas pakelia galvą ir vėl nuleidžia)
GLUOSNIS: Kas tau?
AŠAUTAS: Eikš prie lango, eikš! Matai, kieme stovi žmonės! Jie mano!
GLUOSNIS: NKVD?
AŠAUTAS: NKVD? Jie atvyko. Matai šešėlius. Viens, du... keturi... šeši... Taip, visi. Tai jėga — matai? Turėjau juos parsivesti. Bet tu manęs neišleidai. Vis dėlto nebuvau kvailys. Jei neateisiu, sutariau, kad jie atvyktų. Tai jėga — matai? Tu naivus, Gluosni! Manai, tik dėl pinigų jiems dirbu? Cha! Jų daug. Ką reiškia šimtai svajotojų prieš milijonus? Milijonai užlies visą pasaulį. Jie mokės kankinti. Jie mokės valdyti. Geriau eiti jų gretose, nei žūti. Tu neblogas vyras, Gluosni. Tik ne tuo taku pasukai. Vieną kartą reikia užmušti savy svajotojiškus kliedėjimus ir pasirinkti tikėjimą, kurį išpažins visas pasaulis. O ar jis tikras... nesvarbu, Gluosni! Su laiku patikėsi. Devyniasdešimt iš šimto bėga paskui stiprųjį tikėjimą. Ir kas bėga pirmas, tas išrinktasis. Pasirinkau raudonąjį tikėjimą. Bėgu paskui jį. (Tyla) Malda mane išgelbėjo. Dabar tu pralaimėjai.
GLUOSNIS: Abu pralaimėjome. Tik... tu mirsi anksčiau.
AŠAUTAS: Ką? Anksčiau? Jie matė mane. Jie laukia. Mostelsiu ranka, ir jie užlips čia.
GLUOSNIS: Kol jie užlips į trečią aukštą...
AŠAUTAS: Būk protingas, Gluosni! Pasiduok geruoju. Užtarsiu tave.
GLUOSNIS: Nemeluok. Visvien jie kankins. Tardys, muš, degins. Neapsimoka. Tu lavonas. (Kiša ranką į kišenę)
AŠAUTAS: Ką darai? Aa... (staiga) O Živilė?
GLUOSNIS: Živilė... Ji moka šypsotis, ji mokės numirti.
AŠAUTAS: Bet, prieš mirtį... Jinai moteris. Papasakosiu ką daro su moterimis prieš mirtį. Jas pririša nuogas... Nusiramink, Gluosni. Sėsk. Papasakosiu smulkiai.
GLUOSNIS: Tylėk.
AŠAUTAS: Lazda apsisuko. Tu myli Živilę. Švelnią Živilę. „Koks puikus, fioletinis vakaras... Viskas kyla aukštyn... Eikš, pabučiuosiu tave..."
GLUOSNIS: Nekankink.
AŠAUTAS: Aha! O tu ką darei?
GLUOSNIS: Reikėjo tave demaskuoti. Buvau negailestingas, bet teisingas. Gelbėjau šventą darbą. Tu gi niekšas. Pats pasakei, esi niekšas.
AŠAUTAS: Nesikoliok. Kalbėkime apie Živilę. Ji numirs iš lėto. Jei ji jautri, galimas daiktas, išeis iš proto. Atsitinka ir šitokie dalykai. Tiesa, aš nebaigiau... Moterį nurengia, pririša prie specialių...
GLUOSNIS: Ašautai, nereikia. Nutilk, prašau tave.
AŠAUTAS: Jau prašai. Puiku. O gal paprašysi, kad išgelbėčiau Živilę?
GLUOSNIS: Kiek mokėsiu?
AŠAUTAS: Visų pirma ištrauksi iš kišenės ginklą ir... sviesi į kertę. Vėliau derėsimės. (Gluosnis sviedžia ginklą į kertę. Ir tuojau įsibrauna į kambarį antras giesmės posmas) Tu taikliai šaudai?
GLUOSNIS: Taip.
AŠAUTAS: Pro langą sušuksiu, kad jie palauktų manęs. Mudu eisime per kiemą ir, jei nors truputėlį pajudėsiu, galėsi... Živilė, nuves mane į centrą. Paskui teeina, kur nori. Ji nežino kas aš.
GLUOSNIS: Štai kokia kaina!
AŠAUTAS: Man per maža jūsų. Noriu svaraus grobio.
GLUOSNIS: Nori pasižymėti?
AŠAUTAS: Noriu. Šį kartą man pasisekė... (Tyla) Ko tyli? Pasimelsk. Gal malda padės tau.
GLUOSNIS: Nesutinku su tavo kaina.
AŠAUTAS: Vėlu. Ginklas guli kertėje. Kol tu jį pačiupsi, rėksiu, užsikabinsiu už palangės. Jie spės mane pagauti.
GLUOSNIS: Užteks rankų.
AŠAUTAS: Vis vien rėksiu. Jie suims Živilę. Nejau iš naujo...
GLUOSNIS: Kokia nyki giesmė. Laidotuvių giesmė.
AŠAUTAS: Apsispręsk, Gluosni. Nurodymus šūktelsiu pro langą. Kai mudu atsidursime gatvėje... jie ateis čia.
GLUOSNIS: Kad ji nutiltų ta giesmė! Paskutinis teismas... Ji skelbia paskutinį teismą... Viskas sudegė. Stok! Teismas eina! (Patylėjęs) Gerai, Ašautai, Živile! Eikš pas mus! (Pasirodo Živilė)
ŽIVILĖ: Baigta?
GLUOSNIS: Baigta, Živile.
ŽIVILĖ: Klausiausi giesmės. Kokia lengva, skaidri giesmė. Tiesa, brangieji?
GLUOSNIS: Ji tau lengva? Ji tau skaidri?
ŽIVILĖ: Žiūrėjau pro langą. Puikus langas. Jūs stebite vieną kiemą, aš visą Vilnių. Žemė kyla aukštyn. Bokštai, kaminai, medžiai. Ir giesmė aukštyn. Vakaro sutemos tirpdo miestą. Tuojau naktis sutirpdins jį valandoms. Mielieji mano! (Prieina prie Gluosnio ir Ašauto, apkabina abu) Mano širdis plaka pernelyg greitai. Vakaras užbūrė mane. Eime pasivaikščioti. Tryse. Pamiršime blogas naujienas. Sustosime prie Neries ir žiūrėsime, kaip žiburiukai skęsta vandeny. Ir užkopsime ant kalno, kad iš arčiau mirgėtų žvaigždės. Ir slinksime siauromis gatvelėmis, kur tarpuvartės — bedantės burnos, kur jaukiai baisu. O paskui pasveikinsime susikūprinusį milžiną, jis prilaiko didžiulio namo kampą ir palinkėsime jam sveikatos. O paskui... tu, Ašautai, eisi namo, o mudu liksime, Gluosni. Gerai, mielieji?
GLUOSNIS: Aš negaliu, Živile, negaliu!
ŽIVILĖ: Kas tau?
GLUOSNIS: (Susivaldęs) Tu eisi į centrą, Ašautai?
AŠAUTAS: (Tyli)
GLUOSNIS: Klausiu, ar eisi...
AŠAUTAS: Taip. Eisiu.
GLUOSNIS. Pagal duotus nurodymus, Ašautas prisistatys centrui. Tu nuvesi jį. Namo negrįši. Nakvosi kitur. Kur — nesakyk nei man, nei Ašautui. Po keturių dienų susirišk su Liūda, ji žinos, kas toliau veikti. Aš liksiu čia kuriam laikui.
ŽIVILĖ: Mus seka?
GLUOSNIS: Mus seka. Nepamiršk vieno. Kai atvesi Ašautą prie paskutiniųjų durų, apsisuksi ir kuo skubiausiai eisi nakvynėn. Pasislapstydama. Supratai?
ŽIVILĖ: Taip, mano Gluosni. Tuojau pasiimsiu apsiaustą ir... (Nori eiti. Nuo stalo pakyla Karijotas)
KARIJOTAS: Palauk, dukra! Ką įsakysite man veikti? Viena ausim nugirdau: mus seka.
GLUOSNIS: Ašautai! Mudu pamiršome. Ašautai... (Tyla, kol pasibaigia antras giesmės posmas)
AŠAUTAS: Tegul eina kartu. Jis nereikalingas. Užteks tavęs vieno.
GLUOSNIS: Eik kartu. Pernakvok kur pas dorą pažįstamą, namo negrįžk. Po keturių dienų... (Nutyla. Į Živilę) Ko žiūri taip į mane?
ŽIVILĖ: Tu baltas, kaip drobė. Tavo balsas svetimas. Ar toks didelis pavojus? Papasakok smulkiau, Gluosni. Visada pasakojai man...
GLUOSNIS: Akys žalios. Lyg ežero vanduo. Nurimti, užmigti... (Staigiai apsisuka. Prieina prie Karijoto) Negaliu, Karijotai!
KARIJOTAS: Ko negali?
GLUOSNIS: Išgelbėti Živilę. Tu pasakyk...
AŠAUTAS: Gluosni! Laikas eiti!

GLUOSNIS: Tylėk. Tylėk ir nejudėk. Kitaip, pasmaugsiu, kaip šunį. (Į Karijotą) Tu Živilės tėvas. Prisiekiu: myliu ją. Bet... negaliu jos išgelbėti, negaliu! Ten, centre, sėdi bičiuliai, jie nieko nenujaučia. Negaliu, Karijotai! Nenoriu būti išdavikas, nors myliu Živilę, tu pats žinai!

KARIJOTAS: Girdėjau.

GLUOSNIS: Girdėjai?

KARIJOTAS: Sakiau, kai stipriai užkandu, tada užmiegu. Šiandien nevalgiau. Tik snustelėjau. Klausiausi derybų. Seniai ir man tu įtartinas, drauge Ašautai. Žmonių pirkly!

GLUOSNIS: Karijotai! Tegul jie muša, degina, kankina. Tik mane vieną. Tu pažiūrėk į ją, į Živilę! Viešpatie! Ir vis dėlto geriau nušausiu ją, nei . . . Jie sėdi ten, mano draugai, jie kovoja del stebuklingos dienos, kuria ir aš tikiu. Ar aš teisus, Karijotai?

KARIJOTAS: Jos pasiklausk. (Ašautui) Nesėlink prie lango, kad vošiu kurpiaus ranka... Čia stovėk. Ir nebandyk šaukti. Kitaip... (Gluosniui) Žmogus vienišas. Supranti, įsimylėjėli! Kas turi teisę už kitą nuspręsti? Kas turi teisę paliepti mirti ar gyventi? Aš nusigėręs kurpius, taip, Gluosni. Kalu vinis į prasižiojusius batus ir šį tą galvoju. Mus pagimdė motinos, pažindė ir paleido. Gyvenk, raitykis, šliaužk, tiesiai eik. Tik pats, supranti, pats vienas. Už rankutės vaikus vedžioja. Mane suraitė gyvenimas. Pastatė prieš nosį butelį: gerk, jei negali galvos iškelti. Ir raitausi prieš dievą — degtinę. Kiti prieš kitokius dievus raitosi. O ji gal nori iškelta galva...

GLUOSNIS: Živilė tavo duktė.

KARIJOTAS: Žinau. Manai... krūtinėje lengva? Bet, tegul pati, tegul pasirenka. Pasakyk jai.

GLUOSNIS: Živile... Norėjau išgelbėti tave. Jis dirba rusams. Rusai stovi kieme. Jis sutiko paleisti tave, jei nurodysime centrą.

ŽIVILĖ: Ir tu...

GLUOSNIS: Jie kankintų tave. Jie... Tu moteris, Živile.

ŽIVILĖ: Norėjai...

GLUOSNIS: Tave gyvą mačiau.

ŽIVILĖ: Mirusios pabijojai?

GLUOSNIS: Skausmas, žinai, kas yra skausmas. Visi dievai bejėgiai prieš mano kančią. Mane kala prie kryžiaus. Už ką? Turiu paaukoti tave, kad išgelbėčiau juos.

ŽIVILĖ: Elgeta... Elgeta, prie Katedros pasakė: „Nežiūrėkite į vandenį, panorėsite žemyn. O apačioje vanduo." Mudu pasižiūrėjome į vandenį, Gluosni. Ir... šoksime žemyn. (Pasigirsta trečias giesmės posmas, jis stipresnis, nei pirmieji)

GLUOSNIS: Prakeikta giesmė... Ji sunkiasi į kraują, laidotuvių giesmė. Kodėl, Živile? Mudu jauni, mudu mylime...

ŽIVILĖ: Tylėk, Gluosni, tylėk. Tėvas mokė: „Kieno galvoje nuolatinė migla, tas žūsta". Mūsų migla — svajonė apie laisvę. Tokių kaip mudu tik šimtai. Jiems negiedos giesmių, nestatys bažnyčių, puošnios laidotuvės ne jiems. Jie neprisikels. Mėšlas ir kaulai. Ir tuštuma. Tik... jie mokės drąsiai numirti. Girdi, Gluosni? Iškėlę galvas, taip, tu teisus tėve, iškėlę galvas pasižiūrės į dangų, ir neradę jame atsakymo, numirs už svajonę. Jie tiki: ateis kiti žmonės. Tų žmonių akyse spindės meilė. Meilė savo artimui. Piktų jėgų prakeiktam žmogui. Visų rankos susijungs. Laikykimės. Išganymo nėra. Išganymas mumyse. Prasijuoks Vilniaus bokštai, sulinguos bažnyčių šventieji, dainuos mūsų miestas. Visas kraštas dainuos. O Živilė su Gluosniu sustos prie Neries, ir žiūrės, kaip žiburiukai skęsta vandeny. Ir užkops ant kalno ir pasveikins susikūprinusį milžiną. Tikiu, ateis išsvatoja diena. Išganymo nėra, išganymas mumyse. Svajokime, svajokime... (Nutyla)

GLUOSNIS: Živile...

ŽIVILĖ: Atleiskite. (Šypsosi) Pasakiau pamokslą. Eime į viršų. Nuvesk mane į viršų, Gluosni.

KARIJOTAS: Tavo ginklas kertėje.

GLUOSNIS: Mano ginklas kertėje. (Gluosnis pakelia ginklą)

ŽIVILĖ: Sudiev, tėve.

KARIJOTAS: Sudiev. (Živilė staigiai puola prie jo)

ŽIVILĖ: Aš bijau. Amžinos tamsos. Tu supranti... tėve!

KARIJOTAS: Daug ko nesuprantu. Kodėl mes gyvename... už ką mus kankina kažkas? Dievas... Velnias... Likimas... Gėriau degtinę ir mąsčiau kaukšėdamas plaktuku. Neaišku. Vieną žinau: reikia mylėti žmogų, nes pats esi žmogus. Ir reikia iškelti galvą, kai mirtis tave gąsdina. Turi nugalėti baimę. Pasirinkai svajonę, žūsti už ją, tad ir mirk svajodama. Tu miegosi. Svajok, dukrele, kad miegosi. Ir tavo mylimas šalia. Gal jausi jo jauną kūną... Pasibučiuokite stipriai. Susiglauskite prieš mirtį. Jums pasisekė. Jūs mirštate mylėdami. Dviese. Kiti miršta vieniši. Pažiūrėk į Gluosnio akis, dukrele. Jo akys gražios. Svajok... amžinai matysi jo akis.

ŽIVILĖ: (Nusišypso) Ačiū, tėve. (Bučiuoja jį)

GLUOSNIS: Sudiev, Karijotai.

KARIJOTAS: Sudiev. Tik greit. Dar mudu užlipsime. (Živilė ir Gluosnis kopia laiptais. Įeina į Živilės kambarį) Nebereikės svajoti apie pilis, bajorus, sidabrinius batus. Tu senas, nusigėręs kurpiau! Kodėl taip sunku... krūtinėje? Kodėl jie tyli ten, aukštai? C'est la vie, bičiuliai! Jau aš blaivas ir mirti reikia. Tik . . . mirtis — tai didelė pūkinė antklodė. Užsiklojai, miegok šiltai, kaip užmuštas.

AŠAUTAS: O aš?

KARIJOTAS: Eik. Žemyn eik. Laiptai žemyn veda. Vienas mirsiu.

AŠAUTAS: Durys užrakintos. Raktas pas Gluosnį. (Karijotas išsitraukia iš kišenės raktą, paduoda Ašautui)

KARIJOTAS: Imk mano. Eidamas galvą palenk. Dar susitrenksi. (Ašautas labai tyliai atrakina duris)

AŠAUTAS: Kodėl išleidi mane?

KARIJOTAS: Neužmušinėju. Negaliu. Eik. (Ašautas tyliai išeina. Du šūviai viršuje. Iš Karijoto gerklės išsprūsta veriantis riksmas) Živile! (Jis bėga į viršų. Giesmė stiprėja) (Uždanga)

SVAJŪNAS: (Prieš uždangą) Mieli bičiuliai! Jų nebėra. Živilės, Gluosnio, Karijoto. Mano legenda baigta. Vėl esu vienas. Manęs laukia Bavarijos plentas, apsodintas vaismedžiais, o jūsų kasdieniai rūpesčiai. Tik... aš tikiu, gal ir šitoje salėje sėdi nauja Živilė ir naujas Gluosnis. Ir aš tikiu, kad ten, mūsų krašte daug Živilių ir Gluosnių pabunda kovai ir kančiai. Ir dar... aš noriu tikėti paskutiniems Živilės žodžiams: „Išganymo nėra. Išganymas mumyse. Prasijuoks Vilniaus bokštai, sulinguos bažnyčių šventieji, dainuos mūsų miestas. Visas kraštas dainuos. O Živilė su Gluosniu sustos prie Neries ir žiūrės, kaip žiburiukai skęsta vandeny. Ir užkops ant kalno ir pasveikins susikūprinusį milžiną. Tikiu, ateis išsvajota diena. Išganymo nėra. Išganymas mumyse. Svajokime, svajokime..." (Svajūnas nulipa laipteliais nuo avanscenos ir per publiką eina į lauką)

Galas.

Augsburg-Hochfeld,

1947 mt.

LITERATŪROS PARAŠTĖ

PASTABOS APIE MŪSŲ DAILIĄJĄ PROZĄ

Šiandien jau drąsiai būtų galima pavadinti nuobodžiu kiekvieną, kuris imtų kalbėti apie mūsų dailiosios prozos negalavimus ir mėgintų ieškoti būdų sergančiai mūsų beletristikai pagydyti. Daug kas ir įvairiomis progomis yra šiuo klausimu rašę, ieškoję kaltininkų ir siūlę receptus padėčiai pagerinti. Pavyzdžiui, pasirodžius V. Mykolaičio-Putino. romanui „Altorių šešėly", buvo jau plačiai kalbama, kad reikalas gerokai pagerėjęs, kad ateity nebebūsią galima kalbėti apie mūsų dailiosios prozos krizę. Bet tai būta tik laikino, tiesa, gana stipraus potvynio, kuris greit atslūgo ir padėtis vėl pasidarė sunki, jei nesakysim kad beviltiška. Mat, įsisenėjusios ligos, kaip žinoma, labai sunkiai pagydomos, jei jos gydomos ne visomis priemonėmis.

Mes čia dar kartą surizikuosime įsigyti nuobodaus žmogaus titulą ir pamėginsim naujai paliesti šią perdaug jau seną ir skaudamą žaizdą. Tiesa, nemanome ir mes čia pateikti stebuklingai veikiančių gydomųjų priemonių, tik kukliai bandysime šį reikalą dar kartą iškelti ir pasvarstyti.

Iki šiol buvo įprasta visą kaltę suversti mūsų lyriškai prigimčiai. Gal tai ir buvo bent iš dalies tiesa. Lyriškumas visuomet kenkia objektyviam dailiosios prozos charakteriui. Bet ir tai negalima kategoriškai teigti. Juk toks Gogolis argi nebuvo grynas lyrikas?

Pirmoje eilėje, žinoma, reikėtų pasakyti seną išmintį, kad mūsų dailiosios prozos atgaivinimui būtinai reikalingi nauji ir pajėgūs talentai, ar bent, mažų mažiausiai, normalus prieauglis, kuris garantuotų tolimesnį jos vystymąsi ir egzistenciją. Bet čia pat reikėtų padaryti ir mažytį rezervą, prisimenant, kad talentų pas mus visais laikais netrūko, tik jie po pirmos antros knygos išsisemdavo, kažkaip staiga sunykdavo ir palikdavo, lyg be saulės išaugę daigai, vegetuoti. Ir niekam dar iki šiol nepavyko nustatyti, kodėl taip atsitikdavo. O juk šis reiškinys neleido mūsų beletristikai susiformuoti, susikurti pastovesnes tradicijas ir savitą charakterį. Ji visą laiką vegetavo Žemaitės, Vaižganto ir Vinco Krėvės šešėlyje, nors, kaip jau minėjome, atskirų talentų niekuomet netrūko. Todėl mes ir manytumėm, kad negalavimo priežasčių reikėtų jieškoti ne talentų trūkume, bet kur kitur. Pirmoji ir gal pati esmingiausioji, mūsų nuomone, priežastis buvo persiauras mūsų rašytojo akiratis ir tiesiog japoniškas užsidarymas savosios parapijos rėmuose. Reikia pripažinti, mūsų beletristas dažnai neturėjo būtinos ir pakankamos rašytojui Vakarų Europos prasme intelektualinės kultūros, platesnių pažiūrų bei gilesnio susipažinimo su filosofija ir kitais žmogaus dvasią liečiančiais mokslais. (Čia mes kalbame ne apie atskirus rašytojus, bet apie bendrą lygį.) Visos idėjos pasiekdavo mus pavėluotai, nustojusios degančio aktualumo. Absoliuti izoliacija šiais laikais visgi nebeįmanoma, ir sunku įsivaizduoti tokią literatūrą, kuri būtų kurčia ir akla savo epochos žmonijos idealams ir siekimams. Jeigu senieji mūsų rašytojai, gyvenę romantizmo žydėjimo epochoje, negalėjo atsiduoti grynai literatūrai, turėdami atlikti tautinės sąmonės žadintojų ir liaudies švietėjų uždavinius, jeigu simbolizmo laikais mūsų rašytojai irgi tebeturėjo kovoti dėl laisvo žodžio, o tauta gyveno knygnešių epochą, tai Nepriklausomybės laikotarpy rašytojas yra visiškai laisvas nuo visų kitų pareigų ir jis gali būti tik rašytojas. Bet ir Nepriklausomybės metais mūsų beletristai tebežiūrėjo pro gerokai pasenusius, dar Žemaitės nešiotus buities vaizdavimo akinius ir iki pačių paskutinių dienų tebevaizdavo gerai visiems pažįstamą, aiškų, primityvų, mažai tesikeičiantį kaimo žmogų, kuris visuomet buvo daugiau e t n i n i s negu psichologinis tipas. Tačiau nė vienas iš jų nepasiekė V. Krėvės lygio, davusio stiprų psichologiškai pl/-čios mūsų kaimo gyvenimo epochos vaizdą. Todėl daugelį mūsų rašytojų būtų galima tiesiog pavadinti etnologais, papročių aprašinėtojais, bet ne rašytojais tikra to žodžio prasme. O plačiau pažvelgti į žmogų jiems neleido mūsų jau minėtasis filosofinio apšvietimo trūkumas. Vaizduodami nuolat tuos pačius žmones ir negaudami naujo maisto, jie be galo greit sunykdavo ir pražudydavo talentus.

Mūsų rašytojai visuomet stovėjo per toli nuo didžiųjų pasaulinės literatūros revoliucijų bei srovių, bijodami sušlapti vyžas ir kietai laikydamiesi principo: „pragyveno tėvai — pragyvensim ir mes". Tikrai baisiai sunku palikti gimtąjį namą — areną, kurioje tauta ilgus amžius kovojo savo būti ar nebūti kovą. Bet taip pat neturime teisės ir atsilikti.

Aišku, čia kalti ne vien patys rašytojai. Daugeliu atvejų galėtumėm pasakyti, kad jie nežinojo, kur eiti ir iš kur semtis žinių. Didelė kaltės dalis šiuo atveju tenka mūsų aukštosioms ir aukštesniosioms mokykloms, nesugebėjusioms duoti pakankamai žinių ir, ypač, išmokyti svetimų kalbų. (Čia mes nemanome kritikuoti minėtų mokyklų, tik konstatuojame visiems žinomą faktą.)

Nemaža mūsų rašytojų, norėdami duoti žūt būt ką nors naujo, nuėjo ir klaidingais keliais. Nebenorėdami vaizduoti kaimo, persimetė į inteligentinių sluogsnių vaizdavimą. Tačiau šis eksperimentas nepavyko todėl, kad jie visiškai nepažino savo vaizduojamojo objekto, kai tuo tarpu Lietuvos kaimą vaizdavo gana pakenčiamai, naudodamiesi dar vaikystėje įsigytu žinių bagažu. Kiti originalumo jieškojo laužydami gramatines bei sintaksines kalbos formas, norėdami bent tuo išsiskirti. O visos šitos pastangos nuėjo veltui jau vien tik dėl to, kad reformos pradėtos ne iš to galo, ne nuo savęs, kad neturėta tinkamo pasiruošimo ir priešas pulta tinkamai neapsiginklavus.

Tiesa, buvo pas mus ir aukštos intelektualinės kultūros rašytojų, visiškai tinkamai supratusių savo uždavinius ir savo darbui tinkamai pasirengusių. J. Dobilas, Ignas Šeinius, Jurgis Savickis, V. Mykolaitis-Putinas, Antanas Vaičiulaitis — štai šios srovės rašytojai. Tik jie, būdami neskaitlingi, nuskęsdavo prisiekusių buities vaizduotojų jūroje.

Dar viena mūsų dailiosios prozos krizės priežastis — permenkas teoretinis pasiruošimas savoje specialybėje. Nors teorija ir neišmoko rašyti (talentas vistiek būtinas), bet smarkiai padeda suracionalizuoti talentą, įneša daugiau kritiškos dvasios ir išmoko nedaryti tų klaidų, kurias darė kiti, bei nedaryti to, kas kitų jau padaryta. Įgimto talento ir aukštos teoretinės bei apskritai intelektualinės kultūros junginys galėtų duoti labai didelius dalykus. Įsigijusi daugiau teoretinės kultūros, mūsų dailioji proza galėtų nusikratyti savo autodidaktiškumo ir etnologinio charakterio.

Tremtyje esančių, ypač pradedančiųjų, beletristų tarpe praeities klaidos tebekartojamos. Ir čia jie nesugeba koja kojon žygiuoti su Vakarais, patys būdami Vakarų kultūros židinuose ir maža ką iš jų tepasimokydami. Vieni iš jų iki šiol nuo seno įprastu būdu tebevaizduoja buitį, o kiti sentimentaliai nusaldintas miesčioniško gyvenimo scenas. O taip baisiai norėtųsi ko nors naujo ir stipraus. Padėtį gelbsti senesnieji ir turį daugiau kūrybinės rutinos beletristai: Antanas Vaičiulaitis, Liudas Dovydėnas, Jurgis Jankus, Pulgis Andriušis ir Vincas Ramonas. O reikėtų juk ir visai naujų vardų. Dėl to šia proga norėtųsi sveikinti kai kieno be reikalo niekinamus jaunus žmones, susispietusius aplink rotatorinį leidinį „Žvilgsniai", visomis jėgomis jieškančius naujų kelių ir besistengiančius išaugti į tikrus vakarietiškos kultūros rašytojus. Tūlas suabejos ir

pasakys, kad jie dar nieko pozityvaus nesukūrė. Bet juk jie yra jauni ir jieško.

Baigiant šias pastabas, būtų galima pasiūlyti šį receptą: a) išauginti aukštos intelektualinės kultūros rašytojo tipą; b) mūsų buitį ir žmogų pavaizduoti visuotinės problematikos šviesoje; c) praplėsti tematiką ir veikalų apimtį; d) pakelti mūsų dailiosios prozos formalinę kultūrą.

Ši operacija būtina, jei mes norime sukurti pastovias grožinės literatūros tradicijas ir mūsų literatūrą pakelti iki pasaulinės literatūros lygio. Dar kartą čia tenka pabrėžti, kad atskirais talentais gal mes ir nesam taip baisiai atsilikę, tik bendras lygis yra katastrofiškai žemas. Ir tik pakėlus bendrą lygį, būtų išspręsta dailiosios prozos krizės problema.

L. M.

KŪRYBOS PASAUKY

VERTINIMAI

DIDELIS DARBAS

Mūsų tremties spauda, užimta savais rūpesčiais ir savų leidinių vertinimu, iki šiol nėra atkreipusi reikiamo dėmesio į viena džiuginantį faktą užjūryje. Nuo 1946 m. yra J. A. Valstybėse iš spaudos išėję trys stambūs Lietuvos praeitį liečią veikalai, parašyti mūsų tautiečių. 1946 pasirodė gražiai išleistas, (su dail. Vl Vijeikio piešiniais) kun. Dr. K. GEČIO veikalas „Katalikiškoji Lietuva" (588 p.). Knyga gana didelė, įdomi. Joje sutelkta daug gausios medžiagos. O mes, galima sakyti, tylime, savo spaudoje jos neįvertiname. Pasitenkinome trumpiausiais paminėjimais. Tokio pat likimo sulaukė 406 p. angliškai rašyta kun. T. Čižausko (Thomas G. CHASE) „The Story of Lithuania", 1946.

Beveik panašiai yra atsitikę su C. R. JURGĖLOS „History of the Lithuanian Nation", veikalu, kurį yra išleidęs Lithuanian Cultural Institute (Historical Research Section) 1948. Šis darbas žinomo Amerikos lietuvių veikėjo, su kuriuo „Žiburiuose" neseniai buvo interview, labiausiai užsitarnauja dėmesio. Apie jį, tiesa, šiek tiek jau buvo rašyta. Kreipdamas žvilgsnį į tą stambią knygą apie lietuvių tautą praeityje (544 p.) ir vengdamas pereiti į įprastų trumpų vertinimų bendrybes, norėčiau padaryti kai kurių pastabų.

Nėra reikalo nė trumpiausiai pasakoti tos knygos turinio. Tai yra visa lietuvių tautos istorija nuo seniausių laikų iki II D. Karo. Tiesa, nuo Suvalkų sutarties (1920) ji yra staiga užlaužiama trumpu 4 psl. epilogu. Gaila, kad apie neprikl. Lietuvos 20 metų gyvenimą, apie jos laimėtus ir objektyviai pripažintus rezultatus daugely sričių, gerb. aut. nieko nėra pasakęs. Tik matome paveiksliuką Lietuvos sidabrinių monetų (527 p.) ir daugiau nieko. Tad patį galą, kurio šitame veikale trūksta, reikia pasipildyti iš apdairiai parašytos E. J. HARRISON'o knygutės „Lithuania's fight for freedom", 1945.

Imdamas į rankas p. Jurgėlos veikalą, nė vienas skaitytojas negalės nesidžiaugti tokiu dideliu laimėjimu, juo labiau, kad gerb. aut., iki 1945 lietuvių spaudoje nesireiškęs praeities tyrinėjimais ir darbais, ryžosi, panaudodamas, palyginti, plačią medžiagą, parašyti ištisą lietuvių tautos istoriją. O tas darbas, prisipažinkime, dabar būtų buvęs labai sunkus ir tiems, kurie yra su ta sritimi nuo anksčiau sutapę. Aplamai paėmus, darbas yra pasisekęs, ir mes iki šiol svetima kalba tokio veikalo neturėjome. Jame rūpestingai sutelkta daug medžiagos, eilė klausimų bandyta naujoviškai nušviesti, sudarytas didelis lietuvių istorijos šaltinių bei literatūros sąrašas ir tt. Bet dar nėra iki šiol parašytos tokios knygos ar studijos iš Lietuvos istorijos srities, kur nebūtų galima padaryti kritiškų pastabų. Todėl gerb. aut. prašau nemanyti, kad prie jo veikalo darydamas savo pastabas, tuo pačiu noriu mažinti jo vertę. Galbūt leidžiant antrąjį leidimą šie pastebėjimai galės praversti.

Kad ir turėdami nuolat prieš akis skaitytoją svetimtautį, turime pirmiausia pasisakyti dėl veikalo plano ir dėstymo. Šitokiame stambiame veikale reikėjo nors keletos psl. apie labai įdomius ir tikrai dėmesio vertus lietuvių tautos priešistorinius laikus. Tuo klausimu yra puikios ir autentiškos medžiagos lietuvių kalba. Verti dėmesio prof. Dr. J. Puzino darbai autoriui turbūt nežinomi. Jie pamiršti įtraukti ir į literatūros sąrašą. Juk labai įdomių dalykų galima dabar pasakyti apie lietuvių resp. baltų (aisčių) kultūrą iki 13 amž. (pvz., Dr. M. Gimbutienės naujas darbas apie lietuvių laidoseną etc. irgi nežinomas). Apskritai visoje knygoje, kuri turi vaizduoti lietuvių tautos praeitį per septynius amžius su viršum, labai pasigendame reikiamo žvilgsnio į kultūrinį sektorių. Šitoji spraga jaučiama per visus šimtmečius. Tą priekaištą, žinoma, sau turėtų pasidaryti ir lietuvių istorikai, vis daugiau dėmesio skyrę politinėms temoms.

Iki šiol pasiekti ir gana konstruktyvūs lietuvių proistorės laimėjimai apie aukštą lietuvių kultūrą praeityje būtų davę šiam veikalui tvirtą pagrindą tinkamai charakterizuoti senąją lietuvių kultūrą. Apie ją duomenų yra ir pas Henriką, vad. Latviu, ir Eiliuotoje Livonijos kronikoje, ir pas Dusburgą ir tt. Nenorėčiau savo pastabos plėsti toliau ir būtinai reikalauti, kad autorius būtų panaudojęs tautosakinę medžiagą. Bet prof. Dr. J. Balys savo gausiomis publikacijomis, kurios plačiai paskleistos po mokslo įstaigas, yra daug pasitarnavęs lietuvių kultūros istorikui. Ir tame skyriuje, kur kalbama apie „pirmykščius krašto gyventojus" („The Aborigines"), reikėjo labiau dirstelti į mūsų folklorą. Perdaug santūriai tai atlikta (376 p.). Beje, tas skyrius yra patekęs į „antrą knygą" (po 1795 m.). O jis labiau būtų tikęs pačioje pradžioje, kur reikėjo parodyti svetimtaučiui originalią lietuvių tautos kultūrą. Ne rodydami politinę istoriją su savo nuobodžiais faktais, bet labiau pristatydami pasauliui lietuviškos kultūros laimėjimus, galime rasti pripažinimą.

Dėl plano būtų galima ir daugiau pasakyti. Herojiškieji Kęstučio laikai, toji kova su germaniškuoju ir ankstyvu imperializmu, kova „būti ar nebūti", iš šios knygos nesudaro tikro vaizdo. Ji neužimponuoja tiek, kiek

būtų reikėję. Kai kurie faktai jau papasakoti — kartais, lyg žalia medžiaga paduoti atskirame skyrelyje tuoj po „pirmųjų misijų" (52 sqq.). O paskui prie tų dalykų grįžtama vėl 92 sqq. Tad pačiam Kęstučiui belieka atskiras „chapter" iš dviejų puslapių. Nesunku būtų buvę Dr. A. Kučinsko monografijos duomenimis (ji autoriui žinoma) Kęstučio laikus sistemingiau respektuoti.

Lietuvių istorikams pasidaręs skonio dalykas — Vytauto vertinimas. Kaip ir senoji istoriografija, jie irgi skirtingai į tą valdovą žiūri. Vieni jį kelia į padanges, o kiti jo veiklą gana kritiškai vertina. Bet vis tik šiokios tokios ribos turi būti. Gerb. aut. pritapo prie pirmųjų. Bet ar neperdaug jis Vytautą yra pastatęs centre, visą Lietuvos istoriją iki Vazų padalindamas į tris tokias dalis: priešvytautinė karalystė, Vytauto era ir Vytauto įpėdiniai (incl. Batoras, †1586). Čia gerb. aut. būtų buvę naudinga paisyti ir prof. Ig. Jonyno nuomonės, kurio nusistatymą kitu atveju (kalbėdamas apie senprūsius) jis labai brangina, ir, pvz., keliais atvejais jis cituoja jo proginę paskaitą apie lietuvių gimines, tardamasis joje radęs svarbių savo tezei argumentų. Šitoks schematinis Vytauto pastatymas ant pačios viršūnės v i s o j tautos istorijoj, kaip tai buvo daroma ir mūsų romantikų, yra greičiausiai perdėtas. Čia nemažai reiškia ir ta aplinkybė, kad Vytauto laikams turime dešimtimis kartų daugiau istorinės medžiagos. Gaila, pvz., kad nepakankamai liko išryškintas tas didysis politikas ir kultūrininkas Gediminas. Ar ne jis yra tikrasis 14-tojo amž. Lietuvos įkūrėjas ir statytojas? Ar ne jis nurodė ir pramynė naujus kelius? Ar ne jis ir buvo tas didysis mūsų tautos genijus, kurio anūkas, žinoma, irgi nenusileido? Gediminas šitoje knygoje išeina neryškus valdovas. Gaila, kad gerb. aut. nebuvo žinoma doc. Dr. J. Jakšto labai instruktyvi studija apie Gediminą (žurn. „Senovė" 1935—36). Ir Lietuviškoje Enciklopedijoje, kuri šiaip jau autoriui gerai žinoma, apie Gediminą buvo ištisa monografijėlė.

Jau matėme, kad p. C. R. Jurgėlos veikalas yra ne vien tik propagandinė knyga anglų kalba. Bet tai yra veikalas, norįs (su plačiu šaltinių ir literatūros aparatu), duoti kai ką naujo. Tad ir mūsų vertinimas turi labiau sustoti ties antruoju požiūriu. Jeigu žiūrėti užsieninės propagandos akimis, tai anglosaksų skaitytojui tikrai pradžioje permaža sintezės, perdaug vardų ir skaitymą sunkinančios medžiagos. O studija stengiasi įrodinėti, kad, pvz., prūsų atskiros tautos nėra buvę. Tuo klausimu būtų galima daug prirašyti. Bet tos medžiagos, kurią gerb. aut. nurodė, vistik dar nepakanka. Bet ar svetimtaučiui skaitytojui tai įdomi problema? Ar vertėjo jį, sakysim, kad ir suamerikonėjusį USA lietuvių jaunuolį, tuo klausimu varginti? Ir toliau vis yra suimami du momentai, t. y., vis aptinkami bandymai ieškoti kai kuriais klausimais originalumo. Ne visiems jieškojimams galima pritarti. Sakysime, iš Kėdainių sutarties (1655) vistik didelio dalyko negalima padaryti. Reikia tekstą „Instrumentum deditionis" imti į rankas ir apdairiai kritiškai skaityti. Tuo klausimu turėjo blaivias pažiūras senieji mūsų istorikai (A. Alekna, J. Totoraitis). O Dr. J. Šapoka Lietuvoje buvo, panaudodamas ir Švedijos archyvus, parašęs iki šiol nespausdintą plačią studiją. Gaila, kad autoriui nebuvo žinomas kitas jo spausdintas darbas: Lietuva ir Lenkija (jų valstybiniai santykiai 1569—1795). Daugeliu klausimų toji monografija galėjo būti kelrodžiu. O gerb. aut. remiasi tik nedideliu jo darbeliu „Vaire". Tas pats pasakytina apie Dr. K. Avižonio stambią monografiją: Lietuvos bajorai Vazų laikais. Pasinaudodamas tais dviem darbais gerb. aut. būtų lengviau apčiuopęs Magni Ducatus Lithuaniae ano meto bajorijos, ypač didikų, v a l s t y b i n ę sąmonę ir jos evoliuciją.

Toliau autorius dėsto maždaug žinomus faktus, randamus lietuvių ir lenkų istorinėj literatūroj. Bet štai 19-tasis amžius! 1863 m. sukilimui parodytas ypatingas dėmesys. Nesu to laikotarpio specialiau studijavęs, bet čia norėčiau pasakyti: ką nors istorijoj teigti reiškia, visados būti pasiruošus įrodyti. Samprotavimų nepakanka. Istorikas netik visada turi eiti ad fontes, bet ir viską imti matuoti matu, kuris yra paimtas iš to paties laikotarpio (L. v. Ranke). Tik tokiu atveju ir galima apčiuopti „kaip iš tikrųjų yra buvę". Gaila, kad gerb. aut. perdaug plačiai išdėstęs 1863 sukilimo metus, daug vietos skyręs jo vadams (45 psl., 423—468 p.), n e b e a t k r e i p ė toliau reikiamo dėmesio į tautinį atgimimą. Ten jo dėstymas išėjo trumputis. Aiškiai jaučiasi, kad knygos pradžia (komplikuotas senprūsių klausimas etc.) su daug didesniu atsidėjimu rašytas, o apie tautinį atgimimą tiek šykščiai tepasakyta. Ištisas skyrius („Kražių skerdynės") nuo pradžios iki galo išcituotas iš A. M. Benedictseno Lithuania (1924). Autorius ir anksčiau nevengė duoti ilgesnių jo ir kitų citatų. Atrodo, be reikalo buvo perdaug branginamas ir cituojamas ordino epochoje prieš 80 metų rašytas O. v. Rutenberg veikalas „Geschichte der Ostseeprovinzen..." Ir su P. Z. Olinš knygos citatomis autorius galėjo būti žymiai santūresnis.

Labiausiai gaila to 19-tojo amž., kad jis neišėjo toks, koks galėjo išeiti. O 19-tojo amž. už savo kultūrą kovojantį lietuvį buvo labai svarbu parodyti ir kitiems. Tikrai tautiniam atgimimui reikėjo skirti visą tą dėmesį ir energiją, kuri nuėjo periferiniams klausimams. Autorius nevengė į gausų 16 puslapių literatūros sąrašą įdėti ir tokius dalykus, kurie jo veikalui visai nepriklauso, o — gaila — nepasiinformavo apie naujausius darbus iš 19-tojo amž. lietuvių istorijos. Nėra n ė v i e n o tyrinėjimo prof. Vcl. Biržiškos, o, iš taip pat gausių, prof. Mykolo Biržiškos darbų gerb. aut. težinoma tik brošiūrėlė apie Lietuvos sukilimą 1794 m. Nežinomas yra ir Dr. V. Maciūno darbas apie lituanistinį sąjūdį 19-tojo amž. pradžioje ir tt. ir tt. Galbūt tuos darbus sunkiau buvo susirasti Amerikoj. Bet lituanistai čia turėjo ateiti į talką. Pagaliau Dr. A. Šapokos redag. Lietuvos Istorijoje, kurią ir jos iliustracijas gerb. aut. nevengė panaudoti, buvo gausių literatūros nurodymų (677 sqq.).

Dėl 19-tojo amž. būtų buvę galima ir daugiau pasakyti. Gaila, kad nesimato lietuvių kovos didybės su rusų žandaru spaudos draudimo metu. Prof. St. Šalkauskis lietuvių tautai charakteringiausiu paminklu laikė ne kokias triumfo arkas, ar laisvės pamiklus su švyturiais, bet paminklą k n y g n e š i u i. Spaudos draudimas ir knygnešių darbas tikrai subrandimo ir užgrūdino lietuvių tautą. Keliose vietose (nuo 472 psl.) kalbama apie tai, bet vis nepakankamai.

I D. Karo metu labiau išryškintas Lietuvos Tarybos darbas, o užmiršti kiti veikimo sektoriai. Net patys Amerikos lietuviai, kurių veiklą taip pat reikia vertinti, nė nepaminėti. Matyti, knygos galas skubiau rašytas. Tad čia ir žymiai daugiau spragų. Perskaičiau knygą ištisai („from cover to cover"). Nelengvas man buvo darbas, nes neapsiėjau dažnokai ir be žodyno. Bet skaitymas buvo malonus, įdomus. Prisirašiau įvairių smulkių pastabėlių, kurių čia visų nė neišdėstysiu. Galiu tik priminti, pvz., kad Kęstutis monetų dar nekalė, o tik Vytautas (34 p.). Mindaugo Voruta ir Traidenio Kernavė yra turbūt tos pačios pilys. Algirdas darė 1362 m. žygį į „Mėlynuosius Vandenis" arba „Sine Wody", bet ne „Melne Wody" (98, 105 p.; tad netiksliai angliškai „The Yellow Waters"). Atrodo, Vorsklos reikšmė yra perdėta. Gerb. aut. teigia, kad lenkai kovoję prie Tannenbergo ir ordino pusėje. Tokį neįprastą teigimą reikėtų labiau pagrįsti. Pabaisko (Ukmergės) 1435 m. kautynių reikšmė neužakcentuota. Tas pats pasakytina apie Durbę (1260). O dėstymas apie karus su Maskva (16 amž.) išmėtytas. Ar negeriau būtų buvę apie tuos karus duoti sintetišką skyrelį. Amžinosios taikos („eternal peace") faktas priklauso 1494 metams (psl. 201), o ne 1509 (205 psl.). Santy-

kiams su lenkais reikėjo naujesnių tyrinėjimų. Prapuolenio knygoje tie santykiai pergrubiai išdėstyti, ir ji skaitosi tikrai pasenusi. Juo labiau tos knygos citatos, kurios nėra organiškai ir su tekstu susijusios (249 psl.), netiko veikalui, rašomam pasauline kalba. Apskritai skyrius „Cultural Life and Polonization" (243—250 p.) prašosi dar apdairios autoriaus plunksnos. Permaža užakcentuotas Didysis Maras 1709—11 (318 p.). Skyriuje apie rusus įsibrovėlius „The Newcomers" (355 psl.) yra įdomios publicistikos.

Yra ir metodologinių trūkumų bei nevienodumų. Vienur, pvz., lotyniškai ištrauka iš Dlugošo kronikos palikta tekste neišversta (22 plg. 25 p.), kitur citata patiekta tik angliškai, jau nenurodant šaltinių rinkinio (55 p.). Originalinius šaltinius reikėtų, be to, cituoti ne iš kelintaeilės literatūros, bet iš rinkinių, ypač kai tie patys rinkiniai kitu atveju čia pat minimi. Turiu galvoje ordino kronikų citatas.

Bet tos smulkios pastabėlės negali užtemdyti veikalo gerų pusių. Priminsiu, kad teisingai suprastas senasis lietuvių tikėjimas. Vykusiai išryškinta ordino institucija ir jos siekiai. Teisingai įžvelgtas skirtumas tarp popiežių ir ordino misijų teorijos. Tik čia pasigedau kan. Steponaičio ir ypač Dr. J. Stakausko darbo (Lietuva ir Europa 13 amž.). Be skriaudos knygai autorius galėjo užleisti P. Z. Olinš'ui skirtas pastraipas paskutiniojo tikrai vertiems dėmesio įrodinėjimams. Prie progos pastebėtina, jog iš Olinš'o paimta citata (18 p.), kad pirmoji Lietuvos politinė klaida pasireiškusi jos r y t i n ė j e ekspansijoje, yra per greitai ir pigiai pareikštas posakis.

Autorius teisingai Gedimino Vilko sapną sugretina su Romulo ir Remo vilke. Jogailos konflikte su Kęstučiu pirmajam skirta tinkama vieta. Pagaliau reikia pritarti mūsų valdovų (iki Krėvos akto) titulavimui k a r a l i a i s. Visi amžininkai, pvz., žinoma, ir pats Gediminas vadino save karaliumi. Karaliais kronikose vadinami ir jo sūnūs Algirdas ir Kęstutis. Tik vėliau teisiškai labiau išryškėja titulas „Magnus Dux". Gerbiamas autorius dažnai vykusiai suaktualina Lietuvos istoriją, nevengdamas aliuzijų į ateitį. Kalbėdamas apie 19-tojo amž. praeitį, jis primena, kad lietuviai yra išgyvenę ne vieną čekišką „Lidice" tragediją.

Gaila, kad gerb. aut. neduoda didesnio žemėlapio. Knygoje yra daug vietovardžių, o tik smulkūs tekstiniai žemėlapiukai. Deja, prie tos puošnios ir gražiai išleistos knygos 336—7 psl. žemėlapis atrodo nenusisekęs. Apskritai paėmus, knyga yra labai rūpestingai ir reprezentacijai tinkamu būdu išleista. Atrodo tik, kad šalia daugybės kitų iliustracijų, netinka tos keturios lietuvių veislės arklių nuotraukos, nesiderinančios su tekstu ir man primenančios veterinarijos knygas (42, 102, 108, 163).

Bendrai paėmus, reikia džiaugtis, kad p. C. R. Jurgėla ryžosi duoti tokią stambią knygą anglų kalba. Įsivaizduoju, kad ją vien tik pervertęs (jos skaitymas užima daug laiko) anglų ar amerikonų skaitytojas (žinoma, ir Amerikos lietuvis) nustebs, kad šitoji dabar prie Pabaltijo susispaudusi ir kenčianti tauta, — anot Jurgėlos, už prisirišimą prie katalikybės, išskyrus už pirmųjų amžių krikščionis, d a u g i a u s i a k e n t ė j u s i (49 p.), — yra turėjusi tokią didžiulę ir garbingą praeitį. Šitą knygą paskaitęs užsienietis ir dabartinėms lietuvių laisvės pastangoms skirs daugiau reikšmės ir supratimo. O tai mus įspareigoja dėkoti p. C. R. Jurgėlai ir drauge džiaugtis.

Zenonas IVINSKIS

LITERATŪRA

SURREALIZMAS

Surrealizmas atsirado ir išaugo tarpe Didžiojo ir Antrojo pasaulinio karo. Jis yra įpėdinis ir pratęsėjas ankstesniųjų revoliucinių meno sąjūdžių. Atsirado Prancūzijoje ir paskildo toli už jos sienų: Anglijoj, Belgijoj, Ispanijoj, Šveicarijoj, Vokietijoj, Čekoslovakijoj, Jugoslavijoj; pasiekė net Afriką, Aziją (Japoniją), Meksiką, Braziliją, J. A. Valstybes. 1938 m. surrealizmo parodoj Paryžiuj dalyvavo 14 kraštų. Surrealizmas, nors ir gimė 12 žmonių būrelyje, bet tai nėra tik kelių galvų padaras. Vienų susižavėjimas juo, kitų neapykanta jam rodo, kad jo atsiradimas atitiko laiko dvasią. Jo pranokėjai yra kūbizmas, futūrizmas ir ypač dadaizmas. Jo vadai: Aragon, Breton, Eluard, Peret, iki 1922 m. sudarė prancūzų dadaistų grupę. Dadaizmas gimęs 1916 m. Šveicarijoj, 1918 m. įsigalėjęs karą pralaimėjusioje Vokietijoj ir 1919—1920 m. Prancūzijoj, buvo meno ir literatūros srovė, siekianti griauti ir sunaikinti miesčioninę kultūrą, o jos vietoj iškelianti anarchistinę iniciatyvą individo, kuris niekuo nesivaržo nei gyvenime nei kūryboje. Šitas maištas prieš „viską" buvo viena kraštutinių formų tos neapykantos ir to bejėgiškumo, kurį Didžiojo karo ir jo socialinių padarinių akivaizdoje reiškė kai kurie inteligentijos ir bohemos sluogsniai. Ryškieji jo atstovai: Tristan Tzara (rumunų poetas), Rich. Huelsenbeck (vokiečių poetas), Hugo Ball (vokietis, svarbiausias organizatorius). Veikime pirmiau pasireiškė kaip kabareto ir plastikos menas, o vėliau perėjo į literatūrą. Svarbiausios jo grupės: absoliutinis dada (dada — prancūzų vaikų kalboje reiškia a r k l y s), Tzaros bei prancūzų ir olandų grupė, savo idealu laikiusi „statišką", „simultaninę" poeziją, ir politinis dada — vokiečių dadaistų grupė, veiksme pabrėžusi labiau visuomeninį momentą. Dadaistai stengėsi žodinę medžiagą išvaduoti iš bet kokių religinių, filosofinių ir etinių asociacijų, kad žodžiu galėtų naudotis kaip kokiu savotišku „daiktu", kaip garsų kompleksu. Tam jie išsigalvojo nebūtų žodžių, stengėsi stebinti miesčionį ciniškumu, nelogiškumu. Jų eilėdara laisva, platus futūristinis ritmiškumas ir nepaprasta grafinė eilėraščio išorė — įvairūs rašmenys, teksto laužymas įvairiomis geometrinėmis formomis (plg. mūsų „Keturių Vėjų" grupę, ir iš dalies A. Rimydį ir S. Šemerį). Galiausiai įkyrėjus jų triukšmingiems spektakliams ir poezijoj vertimuisi per galvą, prancūzų grupė apie 1923—4 m. likviduojasi, o jos kaikurie vadai pereina į surrealizmą, kuris nori ne tik griauti, bet ir savotiškai statyti.

Kaip futūrizmas ir dadaizmas, taip pat ir surrealizmas pirmiausia griauja nusistovėjusią socialinę santvarką. Tuo būdu jis atiduoda duoklę revoliucinei tradicijai. Jis puola šeimą ir religiją, ketindamas pagaliau baigti su krikščionybe ir jos padariniais, imdamasis naujų kovos būdų — diskredituodamas ir išjuokdamas įvairias religijas bei sektas. Be šeimos ir religijos yra daugybė moralinių veiksnių, kuriuos surrealistų įniršimas yra taip pat pasmerkęs, nes visa tatai esą stabdžiai, trukdą žmogui gyventi pagal jo geismą („son désir). Surrealistams svarbu diskredituoti visus kilnesnius jausmus ir parodyti, kad už jų slypi geismo realybė. Jų supratimu pozityvus tipas yra markyzas de Sade, kuriam pagerbti jie rašo panegyrikas. Jie puola Vakarų kultūrą, kuri esanti supuvusi ir gaminanti tik pabaltintus karstus. Išganymą mato Rytuose. Esamos tvarkos duobkasiai, jie visokiais būdais nori paskubinti jos agoniją. Jų įrankis — poezija.

Bet surrealistai nepasitiki savo jėgomis sunaikinsią politinę ir socialinę tvarką. Todėl jie šliejasi prie komunistų partijos: „Tikra revoliucinė veikla", prisipažįsta surrealistai savo „Dokumentuose" („Documents"), te-

gali išaugti tik komunistų partijoje. Bet šita maža apsigimusių ir neatgailojančių individualistų grupelė, kuri, prieš priklausydama komunistams, buvo karšta laisvės šalininkė, — menki komunistai. Komunistų partijai vienas vargas su šiais keistais, nedisciplinuotais ir triukšmingais bičiuliais. Galiausiai patys surrealistai gavo prisipažinti, kad šita sąjunga baigėsi fatališku fiasco, nes surrealistų veiklos plotmė, kaip matysime, neturi nieko bendra su komunistų.

„Surrealizmo manifeste" A. Breton šitaip aptaria surrealizmą: „surrealizmas, v. g. psichologinis automatizmas, kuriuo norima išreikšti žodžiu, raštu ar kaip kitaip realus minties veikimas. Minties diktavimas be jokios proto kontrolės, be jokių estetinių bei moralinių sumetimų." Anot Breton, surrealizmas tiki aukštesne realybe t. tikrų asociacijos formų, kurios buvo ligi tol apleistos, nepaisomos; jis tiki sapno visagalybe, nesuinteresuotu minties žaismu. Jis siekia galutinai sugriauti skaitytojo ar žiūrovo sąmonėje natūralinių dėsnių valdomo reiškinių pasaulio formas ir sprendžiant principines gyvenimo problemas vadovautis laisvais vaizduotės ir sapno produktais (čia matome ankstybojo surrealizmo ryšį su Freudo psichoanalize; paskutiniuose raštuose Breton linksta į „kolektyvinę pasąmonę"). Surrealistai tiki esant dvasios būvį, kur gyvenimas ir mirtis, realybė ir fantazija, praeitis ir ateitis, ankšta ir žema nustoja buvę priešingybės ir susilieja savotiškai absoliučioj surrealybės tikrovėje. Šį būvį apibudinti ir pasiekti — surrealistų veiklos variklis. Šis būvis — sapno, svajonės, pasąmonės sritis. Vaizduotės neklaidingumas — surrealistų dėsnis.

Surrealistai artimai sieja poezijos problemą su pagrindine būties problema. Tik p o e z i j a, kaip griežtai irracionalus pažinimo būdas, gali pajėgti tinkamai realybę suvokti. Suvokimo organas yra vaizduotė. Logiškai, protu suvokiamo materialinio pasaulio kalėjimas reikia susprogdinti, kad aukščiau tikrovės esąs būties pagrindas atsivertų kaip stebuklas, be jokių ribų. Kas yra stebuklinga, tai gražu; ir vien tai yra gražu. A. Breton teigimu, kūrėjas to stebuklingumo turi ir siekti, stengdamasis pabėgti iš slėgiamosios tikrovės ir bandyti pasiekti naują pasaulį, esantį kitoje plotmėje, už dusinančios tikrovės ribų.

Įsimylėję fantastiką ir stebuklingumą kai kurie surrealistai juos atranda ten, kur mes visai nesitikime. Jie mėgsta sutraukyti senus ryšius tarp daiktų ir sukurti naujus. Fantastiškai ieškodami naujų kombinacijų, galinčių sukelti estetinį pasigėrėjimą, surrealistai randa išeitį savo revoliucioniškam temperamentui. Jie susiranda tam tikrų daiktų, atitrauktų nuo bet kurios praktinės paskirties, vadinamųjų katalizatorių, kurie sukelia naujų vaizdų ir minčių, o patys palieka nepasikeitę. Tai vadinamieji surrealistiniai objektai, „objets dépaysés", išimti iš įprastinių rėmų arba padirbti tik patenkinti jų dirbėjui, sekant pasąmonėje slypintį geismą... (Madose ir rodos nereikalinguose, bet mėgiamuose niekniekiuose, kuriais mes mėgstame apsistatyti, šis momentas taip pat yra ryškus).

Atsisakydami potyrių, kuriuos duoda dienos pasaulio judėjimas, atmesdami sąmonės šviesos užgrobtą valdžią, sulaužydami vyriškojo proto galią, surrealistai nori su meile nusileisti į nesąmoningumo prarają, į moteriškos sielos pagrindų vidinį chaosą. Tam kelią atveria m e i l ė — meilė visų formų — kaip nuodėmė, stimulas, perversija. Čia moteris vaidina pašvenčiančiojo žynio vaidmenį. Ji yra šios paslaptingos tikrovės nakties centrinė figūra, valdinga dievybė, kuriai vis iš naujo ir vis kitaip prisiekiama. Tik meilė išvaduoja žmogų iš socialinės būtinybės prievartos.

Poezija ir meilė vienos nepajėgia išsemti visų surrealybės (anttikrovės) galimybių. Tam dar reikalinga absoliuti l a i s v ė, suprantama kaip anrchistiškas asmenybės susprogdinimas, kaip utopiškos žmonių bendruomenės rojaus būklė: „surrealistas yra atstovas pragariško dydžio maišto," sako A. Breton („Arcane 17", 1945). O toliau: „Maištas pateisina pats save visai nepriklausomai nuo kėslų pakeisti ar nepakeisti padėtį, kuri tą maištą sukėlė". Štai dėl ko surrealistai daugiau ar mažiau priklauso kraštutinėms partijoms, ir pats surrealizmas yra ne tik meninis bei literatūrinis, bet ir totalinis politinis sąjūdis, bandęs, kaip jau minėta, bendradarbiauti ar net susijungti su komunizmu, bet dėl skirtingų kelių ir interesų, surrealistai neapsiriboja ekonomišku žmogumi, o reikalauja teisės svajoti, mylėti, džiaugtis.

Kaip pàtys surrealistai pasisako, jie stengiasi save kaip aktyvų veikėją kūrybos procese kiek galint daugiau išjungti ir pasidaryti tik per jį kalbančios, jį įkvepiančios tikrovės tarpininku. Jie tenori registruoti tai, ką pasąmonė diktuoja. Tuo būdu jie atsisako ir teisės bet kokiu būdu pripažinti objektyvią tvarką ar ją sukurti. Dėl to jie netenka ir laisvės, kurią jie skelbėsi turį tikrovės akivaizdoje. Šitokiam, pasakytume, nešventam, tamsiam nušvitimui iš gelmių skatinti vartojami įvairūs svaigalai, nevengiami net nusikaltimai. Žinoma, ir šiuo būdu galima poezijos sukurti, bet nėra abejonės, jog kiekvienas meno veikalas privalo tam tikros tvarkos ir prasmės. Beprasmė kalba yra baidyklė ir paliauja buvusi susižinojimo priemonė. Kol surrealistas nori palikti kūrėju, tol asociacijų audinys, nors ir vos vos matomas arba paslėptas, turi eiti per veikalą kaip visa jungianti gija. Absoliučiai grynas surrealizmas atmeta kiekvieną, taigi ir kalbos tikrovę ir pasidaro beprasmių garsų ir vaizdų kratinys. Iš čia jo kūrinių didelis fragmentariškumas. Pvz., iš Eluard eilėraščių dvelkia suskilusi tikrovė, lyg šviečiąs kibirkščių lietus, kuris iš pradžių stebina, žavi, o galop... nusibosta ir vargina. Nenuostabu, kad kai kurie surrealistai griebėsi labai tvirtos ir meniškos formos, kuri surrealistinę medžiagą sulaiko nuo išgaravimo. Galiausiai surrealizmas pasirodo besąs natūralizmo brolis: vienam diktuoja kažkas iš lauko, o kitam iš vidaus; abu atsisako kūrybos laisvės ir patenka į pavojų pasidaryti tik dokumentais.

Surrealistų stiliui būdingas ne palyginimas, o suartinimas dviejų daugiau ar mažiau tolimų tikrovių. Juo tolimesnis ir taiklesnis santykis tarp šių gretinąmų tikrovių — juo didesnė to sugretinimo jėga ir poetinė realybė. Surrealistai palaidžiausiai ir žaismingiausiai naudojasi vaizdais kaip priemone svaiginti. „Stipriausiais vaizdas yra tas, kuris yra savivališkiausias" (Aragon). Absoliučiam surrealistui čia, galima sakyti, viskas leidžiama; šitokios kūrybos rezultatas — fantasmagoriški vaizdų voratinkliai viršum laisvos „anttikrovės" prarajos.

Surrealizmas, susiliesdamas su tapyba, išvadavo metaforą ir kalbinę medžiagą, kaip kad simbolizmas poezijos muzikalinę pusę. Deja, poetinis turinys vis labiau nyksta abiem atvejais.

Surrealistai nori sugriauti poeto pranašo mitą. Jiems poetas — kaip ir kiekvienas kitas žmogus, ir kiekvienas žmogus gali būti poetas. Jie ypač akcentuoja kolektyvinį principą poezijos kūryboje.

A. Breton yra žymiausias surrealizmo vadas ir teoretikas, leidęs surrealizmo manifestus (1924, 1929), žurnalus, „Surrealisme et la Peinture", Les Vases Communicantes", romaną „Nadia". Jis kovoja su dešiniaisiais surrealistais (literatais) ir kairiaisiais (agitatoriais). Jis skelbia surrealizmą užsieniuose — Europoj ir Amerikoj. Visuomet jis palieka revoliucionierius menininkas, kuris kovoja su pačio surrealizmo subanalinimu. Be A. Breton, pažymėtini dar: Aragon, Eluard, Prévert, Queneau, Hugnet, Miron — Prancūzijoje; Péret, Masson, Tanguy, Dali, su ten emigravusiu ir Breton (dabar jau grįžęs Prancūzijon) revoliucionizuoja Naująjį Pasaulį. Jų tam tikros įtakos jauniesiems rašytojams šiaip ar taip ginčyti negalima. Paryžiuje Lotynų kvartale susikūrė neosurrealistų grupė, labai slaptai, užsidarius, atsisakanti bet ką pareikšti spaudai. Jų programa — atstumti

žmonišką šilumą, spjauti į žmonijos draugų lėkštes ir išplakti religiją...

Už Prancūzijos ribų surrealizmas tepasireiškė tik kaip tam tikras meninis bei literatūrinis judėjimas ir tai nutoldamas nuo A. Breton teorijos, susirišdamas su vietos poetinėmis tradicijomis ir mentalitetu. Dėl stokos ryšių įvairių kraštų surrealizmas labai nevienodas. Prieš Antrąjį pasaulinį karą buvo siekiama išsilyginti. Užėjęs karas visa supainiojo. Pažymėtini žymesnieji surrealistai Anglijoj: Messens (surrealistų vadas), Leonora Carrington tai jauna tapytoja ir poetė, kurios tragiškas talentas, sugestyvus, santūrus stilius, kuriuo ji piešia fatališkas būtybes, įgyjančias graikų tragikų simbolinės jėgos, žymus ne tik tarp anglų surrealistų, bet tarptautinėje plotmėje) ir Toni Del Renzio (anglų ir prancūzų kalba jis daugiausia apdainuoja moterį ir ugnį) ir Ithell Colquhoun (aštrių, agresyvių, plataus tono eilėraščių autorė). Čekoslovakijoje — Nezval (vaizduoja betarpį gyvenimą; jo eilėraščiai — vaizdų fluidiškos ir nerealios plaštakės, čia suskrendą, čia vėl išsiblašką; kartais jie virsta plačia žodžių srove), Seitert, Halas, Zavada, Styrsky, Heisler ir Togen (tapytojas). Skandinavijoj domimasi daugiau surrealizmo metodais, o ne teorijomis, ir visai iškreipiamas jo veidas; jis labiau pasireiškia čia tapyboje negu literatūroje; Švedijoj minėtina Artur Lundkvist, Gunnar, Ekelöf, Karl Vennberg ir Asklund; Danijoj: Steen, Colding (kritikas, moderniojo meno vulgarizatorius Skandinavijoj), Jeus Auguste Schade (šio tik romanai priklauso surrealizmui, ne eilėraščiai), Jorgen Nash ir Ole Sarving (dizidentasi). Ispanijoj ryškiausias Juan Larrea (jo aštrioj pesimistinėj poezijoj, kur kaitaliojasi šviesos su šešėliais, jaučiama valia žmogaus, kuris moka valdyti savo burtus); kiti: Jimenez, Albenti, Lorca, Savador Dali, Luis Bunuel, Picasso; ispanų surrealistai daugiausia emigravę į Pietų Ameriką. Belgijoj surrealizmas senas ir reiškęsis tuo pačiu metu, kaip ir Prancūzijoj. Žymiausi: Marcel Marieu („filijos vadas"), Jean Scutenaire, Paul Nougé, Achille Cchavée ir kiti. Italijoj po Chirico, fašizmo slegiamas, surrealizmas sunyko. Jugoslavijoj paminėtinas zenitizmo sąjūdis Marco Ristitch. Sovietų Rusijoj surrealizmą pranoko „zaum" grupė, bet vėliau plačiau neišaugo; šiek tiek surrealizmo žymu Achmatovos poezijoj. Lenkijoj jis žybčiojo tarp 1926-ir 1939 m. ypač Przybos kūryboj; šiandien minėtinas tik Mrozy. Ryški Rumunijos labai vieninga surrealistų grupė. Kituose Europos kraštuose žymesnių atstovų nėra. Šiaurės Amerikoje minėtini Charles Henri Ford (žurnalo „View" redaktorius; jo poezija vizualinė; joje konkretizuojasi vienas po kito regybiniai įspūdžiai, vienas kitą pabrėždami, strofa iš strofos ryškindami pradinį vaizdą), Hugh Chisholm (savo tekstus derina paremdamas kalbos analize arba tariamai moksliniu nagrinėjimu giliau glūdinčių spontaniškų vaizdų išsivystymo) ir Jeanne Mac Ganey (iš jaunosios kartos). Apskritai čia poetai laiko surrealizmą išsisėmusiu ir tepasisavina iš jo stilistines priemones. Pietų Amerikoje — Vicente Huidobro ir Jorge-Luis Borges (Argentinos ultraistų vadas ir naujų teorijų skleidėjas) — surrealizmo pranokėjai. Pietų Amerikos jauniesiems surrealistams žymi ispano Lorca įtaka, ypačiai Manuel Agüelar eilėraščiuose. Stiprus talentas yra César Moro.

Surrealizmas — Didžiojo karo vaikas, kuris mūsų chaotiškais laikais vėl sustiprėja ir išplinta. Bet, nepaisant jo triukšmingo agresyvumo, jaučiama, kad jis eina iš didžiausios desperacijos ir, užuot išgelbėjęs žmoniją, kaip pats skelbiasi, veda greičiausiu keliu į pragarmę ir kreipiasi į visus tuos, kurie „naktį jieško bedugnės įsiversti" (Aragon). Neduokime jam perdaug reikšmės ir garbės: jo gimtinės, Prancūzijos, dvasiniai vadovai jį maža tevertina ir daugelis jo pirmutinių atstovų jau jį išgyveno.

V. Kulbokas

Paminėtas Vydūno jubiliejus

Kovo mėnesyje tiek spaudoje, tiek stovyklose plačiai paminėtas rašytojo ir filosofo Vydūno 80 metų jubiliejus. Tremtinių bendruomenę jo raštai ir pats jubilijato asmeniškas buvimas tremtyje stiprina niūriose laukimo ir neaiškumo dienose. Tremties dienų rutinoje raminančiai ir kelią rodančiai skamba jubilijato žodžiai: „Daugiau pasiekiama, kad kreipiamasi į patį didįjį Slėpiningumą, iš kurio mūsų esmė yra kilusi, kaip koks jojo atspindys ... Sąmoningėjančiam žmogui vis nuostabesni pasidaro pagrindiniai gyvenimo reiškiniai. Jis išlengvo iškyla iš visų kasdienio menkumų į tai, kas anapus erdvės ir laiko veikia ir pabunda pačiam Didžiajam Slėpiniui.

* Didžioji skandinavų romano Premija 1947 m. buvo paskirta norvegų rašytojai Lindegaardai už romaną „Motina Marija", kuriame realistiškai vaizduojamas Šventosios Šeimos gyvenimas.

* Šiemetinė didžioji šveicarų Gottfriedo Kellerio premija paskirta istorikui ir literatūros kritikui prof. Fr. Ernstui iš Züricho.

* Vietoj 1945 m. mirusio prancūzų poeto Paul Valery dabar į „40 nemirtingųjų" skaičių vietoj jo išrinktas žymus prancūzų chirurgas ir rašytojas prof. Henri Mondor, paskiausiai pasižymėjęs savo biografijomis apie Pasteurą ir Mallarmė.

* Paul Claudelis, šiuo metu vienas žymiausių pasaulyje rašytojų, 20 metų dirbo prie savo veikalo „Slapti šv. Jono apreiškimai" ir dabar atspaudė pirmą jų dalį, pavadintą „Įvadas į Apokalipsę".

* Unesco knygų skyrius leidžia didžiulį katalogą, kuriame bus sužymėtos visos knygos, dabar randamos Europos bibliotekose. Jis turės apie 20 milijonų knygų vardų.

* „New York Herald Tribune" pradeda atskiru liediniu spausdinti Eisenhowerio atsiminimus, kurie pavadinti „Kryžiaus žygis Europoje". Leidėjai tikisi, kad jie bus nė kiek ne mažiau įdomūs už brangiausius pasaulyje memuarus, būtent — Winstono Churchillio.

* Koncentracinė literatūra po St. Yluvio poezijos papildoma H. Žemelio prisiminimų knyga, pavadinta „Okupantų replėse". Atskirų iš koncentracinio gyvenimo epizodų buvo apsčiai ir mūsų periodinėj spaudoj ir rotatoriniuose leidiniuose.

* Mirko Jelusič, kurio keli romanai yra išversti ir į liet. kalbą už palankumą nacių režimui, panašiai, kaip Knutas Hamsunas Norvegijoje, buvo suimtas ir uždarytas į kalėjimą. Tačiau paskiausiai dėl pablogėjusios sveikatos iš jo išleistas. Dabar jis turi 62 m. amžiaus.

* Prancūzų Akademijos premijos už poeziją ir literatūrą buvo pripažintos šiems rašytojams: Davaine premija — Yves de Constantin už „Rivages Humaines", Paul Flat premija J. Suffel už „Anatol France", vad. Prix de Jouy — Anetai Vailland už „Les Chateaux de Cartes", Gobert premiją gavo André Latvaille už „L'Eglise catholique et la Révolution Française".

* UNO būste buvo suruošta visų svetimomis kalbomis leidžiamų JAV laikraščių ir žurnalų paroda. Pasirodo, jog ten gyvena 22 milijonai žmonių, kurie anglų kalbą nelaiko gimtąja kalba. Jš jų 5 mil. yra vokiečių, 3,5 mil. italų, 1,5 mil. žydų etc. Jiems leidžiama 1.010 lakraščių ir žurnalų 39 svetimomis kalbomis. Daugiausia jų leidžiama ispaniškų — net 130 periodinių leidinių, kinų — 14. Daugiausia svetimomis kalbomis leidinių išeina New Yorko mieste.

MENAS

NAUJASIS ŠVEDŲ MENAS

Naujasis švedų menas yra pasidavęs stipriai modernistų įtakai. Ypač ryški tarp jų yra, kaip visai teisingai pažymi „Universitas" žurnale ir švedų meno apžvalgininkas Dr. J. P. Hodin, vadinamoji Göteborgo mokykla, sudaryta daugiausia iš koloristų. Vienas iš senesniųjų jos atstovų buvo Gösta Sandels, ypačiai mėgęs ir branginęs Delacroix darbus. Pats didysis jos ekstremistas — Ivanas Ivarsonas, su savo paveikslais nuėjęs, gali sakyti, į tikrą spalvų pamišimą. Göterborge šiuo metu gyvena ir ar ne pats gabusis jaunosios švedų menininkų kartos atstovas, Ragnaras Sanbergas, Bonnard'o lygmens koloristas. Impulsą švedų dailininkai modernistai yra pirmoj eilėj gavę iš Prancūzijos, paskum šiek tiek iš Vokietijos — iš Kokoškos ir Corintho ekspresionizmo ir vokiškojo ekspresionizmo kūrėjo Edvardo Muncho.

Visoj šiaurėj didelis dėmesys kreipiamas į sienų tapybą. Tą mintį — viešuosius statinius dekoruoti tinkamais paveikslais ir statulomis — ypač propagavo norvegai (Per Krohgas, Revoltas, Ralfsenas) ir kiek silpniau danai (Skovgaardas). Žymiausias tos rūšies šių dienų talentas yra monumentalinio akiračio švedų tapytojas Svenas Eriksonas, savo paveiksluose sėkmingai suradęs sintezę tarp ekspresionizmo ir liaudies meno. Pats didysis švedų dailininkas, kokio ji nėra turėjusi per pastarąsias dvi kartas, 1946 m. tragiškai žuvęs, buvo Izaacas Grünwaldas. Tai buvo daugiau kosmopolitinis tapytojas, kurio tikroji tėvynė yra Paryžius. Prasimušęs įvairiais keliais į teatrą, kuriam davė daug vertingų paveikslų, jis sukūrė ypatingą stilių, atkreipusį į jį viso pasaulio dailininkų akis. Jis laikomas vienu iš žymiausių mūsų laikų akvarelistų. Tat rodo ir didelis jo pasisekimas tarp publikos: jo paskutinę retrospektyvinę parodą aplankė apie 40.000 žmonių.

Iš paskutnio meto žymesnių Stokholmo parodų tenka pažymėti Ernsto Josephseno 40 metų mirties sukakčiai skirtą parodą. Tai esama vieno iš žymiausių Švedijos dailininkų. Šioj parodoj buvo taip pat išstatyti jo paveikslai, sukurti jo dvasinės ligos metu (1887—1906). Tiktai jis gal buvo per maža išgarsintas ir žinomas užsienyje. Švedų tapybos mėgstamiausios temos — gamtovaizdžiai ir natiurmortai. Tuo tarpu Josephsenas ypatingą dėmesį atkreipė į žmogaus veidą ir čia su savo vad. belle matière pasiekė tokį efektą, kokio nebuvo pasiekęs nė didysis švedų spalvų meisteris Pilo. Jis buvo tikras naujojo meno pionierius, kritęs įvairių intrigų auka. Susirgęs šizofrenija, jis galiausiai užsidarė tiktai savo fantazijos pasaulyje, visiškai jai atsidėdamas ir savo kūryba pasekdamas Gauguino, van Gogho, Muncho keliais. Šiandien užsieny maža kas težino, kad Josephenas dar 1893 m. sukūrė pirmąjį ekspresionistinį pasaulyje paveikslą, padarydamas įtakos ne tik Picasso, bet ir vokiečių ekspresionistams.

Iš pritaikomojo meno parodų paaiški, kad puikiausius visoj šiaurėj meninius baldus sugeba daryti danai, su kuriais lenkčių gali eiti nebent suomių Aalto; stiklo dirbiniuose vyrauja švedai, kurie sėkmingai puoselėja toliau į švedų žemę perkeltas Bohemijos stiklo dirbėjų tradicijas. Iš audinių srities pažymėtini iš Vienos atsikėlusio architekto profesoriaus J. Franko darbai. Lunde gyvenąs Wivenas Nilsonas yra laikomas geriausiu sidabro ornamentikos specialistu, savo griežtumu ir taisyklingumu primenąs romanų mokyklą. Jo įvairūs audiniai ir tautodailės eksponatai nė kiek nenusileidžia jo sidabro graviūroms ir ornamentams.

Stiprūs taip pat senosios mokyklos senųjų srovių švedų meno meisteriai.

Adomo Varno jubiliejus

Nešdamas sunkią tremties dienų naštą, kūrybiniai nepalūžęs, dailininkas Adomas Varnas švenčia šiemet 70 metų amžiaus ir 40 metų darbo lietuvių dailės baruose sukaktį. Dailininkas priklauso prie eilės garbingųjų mūsų dailės pionierių, kurie dar prieš Pirmąjį pasaulinį karą drauge su Čiurlioniu ir kitais pradėjo lietuviškojo meno puoselėjimą. Nuo anų laikų jubiliatas su savo darbais buvo randamas kiekvienoje mūsų dailės parodoje. Dailininkas ir tremtyje su dideliu intensyvumu dirba.

* Lietuvių bičiulis A. Rannitas rašo dvi stambias monografijas apie žymiuosius lietuvių meno šulus: Čiurlionį ir Adomą Galdiką. Jos bus išleistos tokiu pat liuksusiniu leidiniu, kaip kad buvo išleista monografija apie V. K. Jonyną.

* Latviai gal net daugiau kaip kurie kiti iš baltų tautų sugeba išreklamuoti savo darbus užsienyje. Prieš karą ruošė parodas Europoje ir net Amerikoje, jų grafikų darbų 6 turi Galerie Jen de Paume Paryžiuje, 60 — Malmömeno muziejus, Latvių Valstybiniam Muziejui apie 100 grafikos darbų dovanojo Belgijos valstybė (geriausių belgų grafikų kūrinių). Gražią latvių grafikos parodą jų trys atstovai (V. Janllsina-Eglytis, H. Ebersteins ir J. Kalmyte) surengė paskiausiai Baden-Badene.

* Austrijoj sėkmingai veikia susidaręs stiprus vyrų ukrainų choras, vadovaujamas prof. Turkevičiaus. Neseniai jis suruošė du koncertus Šveicarijoje ir davė koncertą per Ženevos radiją, taip pat IRO konferencijos dalyviams ir kviestiniams visų tautų, taip pat ir lietuvių, svečiams. Ta proga suruoštame priėmime dalyvavo ambasadorius Pocet, IRO pirmininkas, buv. ukrainų atstovė lenkų seime Rudnicka ir kt. Ukrainų choras savo menu daug prisideda prie savo krašto ir kitų Rytų Europos tautų išpopuliarinimo. Ir mūsų „Čiurlionio" ansambliui reiktų rūpintis panašiomis išvykomis.

* Latvių baletas, sudarytas iš 13 buv. Latvių Nacionalinio Baleto narių, per tris metus darbo tremtyje davė jau apie 300 spektaklių. Paskiausiai Stutgarto operos rūmuose davė naują premjerą, kurią sudarė „Paskutinis sapnas", pastatytas pagal Richardo Strausso „Rožių kavalierių", 2 v. baletas „Mefistofelio valsas (Liszto) ir spalvingas divertismentas. Ta proga buvo taip pat atšvęsta baletmeisterio Osvaldo Lėmanio ir svarbiausio solisto Rugolfo Saulės 25 metų darbo sukaktis. Ši latvių baleto trupė dažnai pasirodo taip pat svarbiausiose vokiečių scenose, pvz. Prinzregenten teatre Miunchene, Baden-Badene ir kt.

* Italų kompozitorius J. K. Menotti rašo operą, skirtą tremtinių likimui pavaizduoti. Ji pavadinta „Konsulas".

* „Giornale d' Italia" pranešimu, italų archeologai, bedarydami mokslinius kasinėjimus, netoli Gelos miesto, Sicilijoje, užtiko vieno išsilikusio graikų teatro griuvėsiuose seną įkapį, kuriame spėjama būsiant garsiojo graikų dramaturgo Aeschilo mirtingųjų palaikų. Įkapis pasižymi būdingais bruožais, kuriuos paprastai turi panašūs 5 amžiaus pr. Kr. palikimai. Kaip žinoma, Aeschilos mirė 456 m. prieš Kristaus gimimą, ir, istorikų tikrinimu, buvo palaidotas netoli Gelos miesto.

MOKSLAS

CHEMOTERAPIJOS PAŽANGA

Chemoterapija pastaraisiais laikais yra padariusi milžinišką pažangą. Nors medicinai ir moderniesiems gamtos mokslams gal ir nepavyks surasti tokio vaisto, kuris įgalintų žmogų išlikti gyvą ir išlaikyti amžiną jaunystę, vis dėlto visoj eilėj įvairių sričių teko pasiekti gražių rezultatų ir žymia dalimi įveikti įvairius žmogaus organizmo kenkėjus.

Moderniosios chemoterapijos gimtąja diena Nobelio premijos laureatas prof. A. Butenandtas, Kaizerio Vilhelmo instituto biochemijai direktorius Tübingene, laiko 1909 m., kai žymiajam mokslininkui P. Ehrlichui, savo bendradarbio japono Hatos padedamam, pavyko tyrimų laboratorijoje Frankfurte a. M. sifilinę infekciją naujai išrastu tam tikru cheminiu aparatu, padarius tiktai intraveninę injekciją, per kelias dienas gerokai apstabdyti, o po kelių savaičių visai panaikinti. Kraujo analizė parodė, jog kraujuje buvo sunaikinti visi minimosios ligos sukėlėjai. „Vienu vieninteliu reikiamai stiprios dozės išvirkštimu spirochetos gali būti tučtuojau ir visiškai sunaikintos", konstatavo Ehrlichas. Taip buvo surastas medikamentas „606" ir vėliau ištobulintas salvarsanas.

Tiesa, ir anksčiau medikai žinojo, kaip teigiamai gyvsidabris atsiliepia į luetinės kilmės infekcijas, kaip Chinos medžio žievė silpnina drugį, kaip jodas gydomai veikia trečią sifilio stadiją, tačiau nuo Ehrlicho, Kocho, Uhlenhutho ir kitų laikų su šios rūšies kenkėjais imta kovoti sistemingai, pagal pritaikytą ir sumodernintą metodą, apimantį visus naujausius tos rūšies mokslinius laimėjimus. Ir čia buvo susekta, jog su spirochetiniais susirgimais (sifiliu, stuburkaulio didėjimu) ir protoziniais (miego liga, maliarija, amebine dizenterija) galima sėkmingai kovoti cheminėmis priemonėmis. Ypač sėkmingos tos priemonės pasirodė bekovojant su tropiniais protoziniais susirgimais — miego liga ir maliarija, arba drugiu. Buvo surastas vad. plasmochinas ir atebrinas, kurį britai dar daugiau patobulino, duodami naują medikamentą, pavadintą paludrino vardu. Galiausiai 1935 m. gydytojui G. Domagkui drauge su chemikais Klareru ir Mietzschu pavyko surasti vad. **sulfonamidų** grupę, sėkmingai veikiančią nuo įvairių bakterijų rūšių, pvz., prontozilį, albucidą, pyrimalį ir kt.

Sulfonamidai pasirodė sėkmingai veikią ne tik nuo streptokokinių infekcijų (anginos, vid. ausies uždegimo etc.), bet ir nuo stafilokokų, gonokokų, pneumokokų, Maltos drugio ir kt. Už tuos nuopelnus anksčiau minėtajam G. Domagkui 1939 m. buvo suteikta net Nobelio medicinos premija.

Sulfonamidai ypač plačiai ir, minimojo prof. Butenandto įsitikinimu, sėkmingai buvo vartojami I—jo pasaulinio karo metu fronte ir užfrontėje. Jų buvo pasitarnauta ir kitam tikslui, būtent, be praktinio, dar grynai moksliniam. Betyrinėjant jų veikimą, buvo susekta, kokios įtakos jie taip pat daro įvairioms bakterijoms ir jų augimui. Tarp mokslininkų buvo kilę smarkių ginčų, ar chemoterapiškai veiksmingos Ehrlicho prasme medžiagos veikia tiesiai bakterijas, ar netiesiogiai, tiktai pažadindamos ir sustiprindamos paciento fiziologinį apsiginamąjį pajėgumą. Biologų chemikų eksperimentai davė daug pavyzdžių, kad vis dėlto minimieji medikamentai veikia tiesiogiai.

Ligi 1935 m. chemoterapija tiesiogiai suinteresuoti buvo gydytojai ir chemikai sintetikai. Tačiau vėliau jų darbo sritis buvo praplėsta — prie jų taip pat prisidėjo chemikai biologai. Ypač smarkią biochemiją šiuo atžvilgiu „invaziją" į chemoterapijos sritį padarė vad. penicilinu.

Penicilinas yra betgi skirtingos kilmės. Tai yra natūralinė medžiaga, priklausanti prie mikroorganizmų, pagamintų specifinių (tam tikrų grybų) junginių; vaizdžiau kalbant, būtų galima sakyti, kad peniciliną tie patys grybai „išrado", norėdami apsisaugoti nuo bakterijų ir įvairių jiems žalingų mikrobų. Kaip pastebėjo šveicaras prof. P. Casparis, Berno universiteto rektorius, savo įžanginėje kalboje („Universitas" Nr. 2, 1947), anglų bakteriologas Flemingas jį 1928 m. surado visai atsitiktinai. Jis, bedarydamas bandymus su stafilokokų kultūromis, pastebėjo, jog tam tikrose grybų bakterijų kultūrose pradėjo atsiskirti pačios bakterijos. Grybą Flemingas identifikavo kaip penicillium notatum westling, ir tiktai vėliau sutelktinėmis Oksfordo biologų, medikų ir chemikų pajėgomis pavyko iš dirbtinių kultūrų, vadinamųjų Penicillium notatum, išskirti penicilinu pavadintą medžiagą. Jungt. Amerikos Valstybėse toji medžiaga imta masiškai gaminti ir, pritaikyta praktikos reikalams, terapijos srityje duoda visai gerų vaisių.

Karo metu pavyko gauti penicilino preparatą grynai cheminio pavidalo. Tai puikus pavyzdys, kaip įdomią gamtos mokslų problemą galima išspręsti jungtinėmis pajėgomis — prie jos sprendimo prisidėjo net 38 įvairiausių sričių anglų ir amerikiečių specialistų grupės. Buvo konstatuota, jog penicilinas yra organinių sieros turinčių natūralinių medžiagų savotiškas atstovas.

Penicilino esama kelių vienas kitam giminingų preparatų, kurie kokybiškai pasižymi veik visiškai vienodu veikimu ir savo cheminiu sąstatu yra labai giminingi. Biologiškai penicilino veikimas, naikinant bakterijas, yra nepaprastai didelis. Gryno penicilino preparato skiedinys, net ligi 1:82.500.000 atskiestas, gali visiškai sustabdyti stafilokokų augimą, kai tuo tarpu panašios rūšies net pačių stipriausių solfonamidų veikimas gali duoti minimų rezultatų tiktai atskiestas 1:40.000 santykiu. Tatai rodo, kokia šioje srityje padaryta pažanga!

New Jersey (JAV) žemės ūkio bandymo stoties dirvožemio mikrobiologinio skyriaus tyrinėtojai, besistengdami susekti, kokia yra sąveika tarp atskirų mikroorganizmų rūšių, būtent — tarp grybų, bakterijų ir protozojų, surado antibiotinę substanciją, pavadintą s t r e p t o m i c i n o vardu, kuris, pritaikytas praktiniams gydymo reikalams, amerikiečių chemoterapeutų komiteto teigimu, davė tokių rezultatų:

Iš 409 išein. angos susirgimų buvo konstatuota 42% pasveikimų. Iš 100 meningitidų — 79 pasveiko ir iš 14 sunkiųjų atvejų — 10 pasveiko. Iš 91 susirgimo septikemija 49 pasveiko ir 12 pagerėjo. Iš 67 sergančiu tularaemija pasveiko 63, o iš 8 vid. ausies uždegimu — 7. Sergant įvairiais plaučių susirgimais, konstatuota teigiamas veikimas 61%, o tuo tarpu sergant Maltos drugiu — nieko ypatingo nepastebėta. Sėkmės sulaukta ir prie tuberkuliozo. Nors yra ir smarkių streptomicino kritikų, tačiau, iš kitos pusės, neabejojama, kad netolimoj ateity bus galima sulaukti taip pat jo patobulintų preparatų.

Nemaža naujos šviesos čia duos, galimas dalykas, ir radioaktyvių izotopų pritaikymas medicininėj praktikoj. Šios naujos srities akiratis pradėjo plėstis pradėjus skaldyti atomo branduolį, ir reikia tikėtis, jog didžiuliai „Manhattan Engineer District" atominės energijos fabrikai, įtaisyti Oak Ridge, Tennessee steite, ateityje atskleis dar gražesnių perspektyvų nei ligi šiol. Izotopais vadinami to paties elemento atomai, kurie pasižymi tokiomis pačiomis cheminėmis ypatybėmis, tiktai turi kiek skirtingą atomo svorį. Skiriamos dvi esmingai skirtingos izotopų rūšys, būtent — stabilūs (arba pastovūs) ir radioaktyvūs. Stabilus izotopas niekados nesikeičia, tuo tarpu radioaktyvus to pastovumo neturi: jis beirdamas arba pereina į stabilųjį to paties arba kito elemento atomą. Bekisdami jie ima

leisti arba elektronų ryšulėlius, vad. Beta spindulius, arba pozityviai prikrautus heliumo branduolius, vad. Alfa spindulius, arba Gama spindulius, susidedančius iš elektros bangų. Tos skirtingos spindulių rūšys įgalina radioaktyviais izotopais pasinaudoti kaip vertinga priemone fiziologiniams bandymams daryti. Tokiu būdu, pavyzdžiui, galima susekti (specialiu aparatu užfiksuojant tuos spindulius), kaip veikia ir kas atsitinka su fosforu, patenkančiu į žmogaus kūną valgio ar atskirų cheminių preparatų pavidalu. Konstatuota, jog iš fosforo turinčių valgių 62% radioaktyvaus fosforo absorbuoja kaulų audiniai. Radioaktyvūs izotopai ligi šiol buvo pritaikyti kol kas tiktai nuo dviejų ligų, būtent — radioaktyvus fosforas sergant leukemija ir radioaktyvus jodas — susirgus skydinei liaukai. Mokslininkai tikisi, jog šiame darbo bare ateity atsivers ypač plačių perspektyvų, pirmoj eilėj bus surastas vaistas vėžiui įveikti.

Praktiški amerikiečiai chemoterapijos srityje pasiektus laimėjimus stengiasi pritaikyti įvairiose kitose praktinio gyvenimo srityse. Viena iš svarbiausių žmonijos „būtinojo reikalingumo" problemų yra mitybos problema. Prie jos tenka priskirti ir mitybinę terapiją. Nori, kad būtų sveikas žmogus, duok jam gerą maistą. Ilgai laužytos galvos bejieškant būdų, ar negalima tą patį natūralaus maisto kiekį gauti lyg ir vaistų pavidalu, bet taip, kad jis turėtų tą patį kolorijų kiekį ir tokį pat, kaip natūralus, skonį. Ypač šis reikalas pasidarė aktualus karo metu. Tačiau ir čia surasta išeitis: įvairios mitybinės medžiagos, reikalingos žmogaus organizmui, imtos d e h i d r u o t i, t. y. išdžiovintos, iš jų pašalinus nereikalingą vandens kiekį. Tuo būdu buvo pasiekta pažiūrėti gana džiugių rezultatų, pvz., pasiųstas į Antarkties vandenis 20.000 to laivas Southern Venturer su specialiu dehidruojamuoju aparatu įstengė kasdien pagaminti po 600 tonų banginių dehidruotos mėsos.

Dehidravimas dar daugiau sutaupė šiais laikais taip reikalingą laivų tonažą — pasirodo, dehidruotas daržoves pervežant, tonažo sutaupoma vieta 90—95%, o svoriu 80—90%. Pereitais metais JAV ir Kanada, norėdamos ateiti badaujantiems kraštams į pagalbą, pagamino per 500 milijonų svarų (1 svaras = 453 gr) dehidruotų morkų, svogūnų, obuolių, mėsos, kiaušinių, pieno ir net tam tikrų gėrimų. Tą tonažą dar padidino 60 tos rūšies dehidracijos fabrikų P. Afrikoj, Moroko, Sirijoj, Egipte ir 20 fabrikų Britanijoj. Šiandien džiovintais bananais gydomi vaikai, sergą žarnų koliku. Panašių vaisių duoda dehidruotos uogienės ir „nusausintas" sviestas. Statistai apskaičiavo, kad nevartodama dehidruotų medžiagų D. Britanija kiekvienais prieškario metais įsiveždavo drauge su maisto produktais ir po 1,5 milijono tonų vandens. Prieškarinių 1,5 milijono to jautienos šiandien susiredukuoja į 370.000 tonų. Tad kiek sutaupo laivų! Juo labiau, kad nereikia šaldytuvų ir daug šeimininkei susitaupo nereikalingo darbo namie.

Taigi, tuo metu, kai per pasaulines katastrofas žmogaus vertė vieniems visiškai išnyksta, vis dėlto dar yra žmonių, kurie atsidėję dirba visų žmonių gerovei ir kuriems žmogus yra už viską brangesnis. **Pn.**

IVYKIAI IR ŽMONĖS

DIDYSIS LIETUVIŲ KULTŪRININKAS AMERIKOJE

Šiandien tame plote, kuris istoriniais laikais Lietuvai priklausė nuo jūrų iki jūrų, gyvena 70 milijonų žmonių. Jei mūsų didieji valstybės vyrai būtų su tokiu pat intensyvumu, su kuriuo plėtėsi horizontaline kryptimi, pasukę gilyn, vertikaliai, stiprindami savąją tautinę kultūrą, nūnai mūsų tėvynė, jei ir nebūtų trečioji pasaulio galybė, kaip kad garsėjo 15 amžiuje, tai vis dėlto tarptautiniu mastu žymiai daugiau svertų nei dabar. Tuo tarpu mūsų tautai vis dar tebereikia vesti kovą už pagrindines teises — už fizinę egzistenciją, už teisę gyventi ir turėti savitą, amžių glūdumas siekiančią savitą kultūrą.

Lietuviai daug yra davę savojo kraujo svetimiesiems. Toji kraujo duoklė nėra pasibaigusi nė dabar. Jei visos tos, iš mūsų kamieno išaugusios atžalos būtų parodžiuosios tokį pat atsparumą, kokį kad parodė ar teberodo didžiųjų įvykių tekmėje kitos mažosios tautos, kaip kad suomiai, šveicarai, airiai arba belgai, jei visi tie svetimiesiems nuėję tarnauti talentai būtų nors tiek pat garsinę mūsų vardą, kaip kad garsino tokie Baltrušaičiai, Milašiai, Domeikos ir visa plejada kitų, šiandien mūsų, kaip lietuvių tautos, įnašas į kultūros lobyną būtų kur kas žymesnis. Deja, tenka konstatuoti liūdnas faktas, jog lietuviai, nors šiaip turėdami, palyginti, apsčiai taurių žmogiškųjų ypatumų, įsikurdinę svetur, vis dėlto nepasidaro priskirtini prie tų kietųjų tautų, kurios net už fizinių valstybės sienų tebesijaučia esą tikri savo šalies vaikai, kartu su ja kovoją ir kurtu gyveną jai istorijos skirtą likimą. Jie lengviau už visą eilę kitų pasiduoda svetimųjų įtakai ir nutausta. Kas dar blogiau, kad tos tautos, kurios, Dostojevskio dukters žodžiais tariant, tiek yra lietuviams skolingos už duotąjį joms dvasinį įnašą, kaip kad, pavyzdžiui, rusai, ne tik nesistengia už tąjį lobį atsidėkoti, bet, priešingai, visais būdais rūpinasi savo mažutį kaimyną visai paglemžti. Panašus procesas vyksta ir kitur. Šiandien turbūt niekam ne paslaptis, kad tokioj Pietų Amerikoj yra mūsų tautos vaikų žuvę ne mažiau negu Sibire. JA Valstybės gavo apie 1 milijoną mūsų kraujo žmonių — kiek šiandien tarp jų beranda lietuvių, net toks optimistas, kaip prof. K. Pakštas? Ir patys lietuviai žino: jei visi Amerikos lietuviai būtų tokie pat susipratę ir sąmoningi, kaip kai kurios protestantų sektos, pasiimančios savo sekėjus iš Europos į Šiaurės Ameriką, tai net ir visų tremtyje esančių lietuvių ten perkėlimas ir įkurdinimas nesudarytų didelės problemos: būtų sunku, bet vis dėlto įmanoma. Tiesa, Amerikos lietuviai savojo krašto laisvei yra labai daug davę ir padarę, tačiau, iš kitos pusės, reikia prisipažinti, jog liūdna darosi girdint, kai tokia stambi masė, kurios turtai vertinami milijonais dolerių, lyg tyruose šaukiančiojo balsą, kaip kad konstatuoja J. Aistis „Darbininke" Nr. 37, pasitiko a. a. Jurgio Baltrušaičio 1940m. parašytą jautrų atsišaukimą į Amerikos lietuvių šviesuomenę, kviečiantį ją pasiimti į savo rankas kultūrinį lietuvių vadovavimą ir Lietuvos ateitį:

„Kaip toliau vystysis dalykai tėvynėje, šiandien nežinia, bet aš iš ilgo patyrimo žinau, kad jie vystysis toli ne taip, kaip reikia, ir todėl jūs, laisvieji Amerikos broliai, turite darbščiai pasiimti visą atsakomybę už Lietuvos kultūros ateitį ir už pačią jos gyvybę . . . Amerikos broliai, rūpinkitės mūsų kultūros likimu: mūsų tautos gyvybinė dvasia gali ypatingai padidinti žmonijos dvasios lobyną, nes ji turi savo didžiąją misiją amžių raidoje . . ."

Tačiau, iš kitos pusės, darosi smagu, matant tokius vyrus, kaip kun. A. Burba, kun. A. Milukas, Dr. J. Šliupas ir visa eilė kitų, kurie, nepaisydami savęs, stengiasi savajai tautai išgelbėti tai, ką dar galima

išgelbėti. Prie tokių šviesių asmenybių tenka priskirti ir įžymųjį Amerikos lietuvį kultūrininką kun. Pr. Jurą, prieš pora metų minėjusį trigubą sukaktį: 35m. visuomeninės ir literatūrinės veiklos, 25m. kunigystės, 20 metų klebonavimo. Kun. Pr. Juras nusikėlė į Ameriką 1912m., ir šiandien ten nėra tokios lietuvių kat. organizacijos, kurioj jis nedalyvautų, tokio spaudos organo, į kurį jis nerašytų ar kurio neremtų. Iš 120 lietuvių parapijų nėra nė vienos, kur lietuviai neturėtų jo išleistų lietuviškų maldaknygių. Sovietai 1940 m. sunaikino Kaune paruoštą naują Šv. Rašto leidimą, jį Amerikoje išleido kun. Pr. Juras. Bolševikai nužudė lietuvoje kun. Pr. Dabrilą, kun. Pr. Juras išleido Amerikoje jo paruoštas „Vai lėkite dainos". Ar ne keista, kad Amerikoje tokius literatūros leidinius, kaip J. Aisčio ir Baltrušaičio poezija, Vaičiulaičio novelių rinkiniai leidžia ne kas kita, kaip Tėvai Pranciškonai arba kun. Pr. Juras. Jo per paskutinius trejetą metų išleistų knygų susidarytų daugiau kaip 4000 puslapių. Lietuviškoji spauda ir knyga jam ypačiai prie širdies. Todėl nenuostabu, kad apie jį šiltą žodį parašo ar taria mūsų kultūrininkai A. Vaičiulaitis, J. Aistis, kun. J. Prunskis, Br. Laučka, Pr. Padalskis ir kt.

Jo plačiai asmenybei per ankštūs, kad ir erdvūs, Lawrenco parapijos rėmai: jo veiklą junta visi Amerikos lietuviai. Tik pažiūrėkim: Liet. Vyčių garbės narys, Liet. Dabininkų Sąjungos garbės narys ir pirmininkas, finansiškai nuo 1933m. pastatęs ant kojų jos organą „Darbininką", Liet. R. Kat. Susivienijimo garbės narys, Studentų šelpimo draugijos „Motinėlės" garbės narys, Liet. Kultūros Instituto garbės narys, septynis metus išbuvo JAV Liet. Kunigų Vienybės sekretorium ir treji metai eina jos pirmininko pareigas etc. etc. Jis visur ne tik važinėja, sako prakalbas, pats veikia ir kitus ragina veikti, bet ir kloja ant stalo šimtines. Negali „Darbininkas" mokėti savo bendradarbiams Europoje honoraro, kun. Pr. Juras pakloja šimtinę, kad jiems pasiųstų bent maisto siuntinėlį. Reikia B. Brazdžionį atsikviesti į Ameriką — jis pasiunčia jo šeimai afidavitus, pasižadėdamas taip pat dalį kelionės išlaidų iš savo kišenės sumokėti. Reikia rinkti ir saugoti dokumentus, bylojančius apie savo tautos kovą dėl laisvės, jis visomis išgalėmis remia tam tikslui įsteigtą Amerikos Lietuvių Kultūros Archyvą. Todėl nenuostabu, kad ir apie kun. Pr. Jurą, pažinodami jo energiją ir veiklumą, šiltą vertinimo žodį taria tiek bažnytinės vadovybės, tiek mūsų tautos ir kultūrinio gyvenimo vadovai.

Šv. Tėvas atsiuntė jam savo specialų palaiminimą, gražų sveikinimo žodį — arkiv. metropolitas J. Skvireckas, vysk. P. Būčys ir tautinis delegatas kan. F. Kapočius, Bostono arkivyskupas R. J. Cushing konstatuoja, kad kun. Pr. Juras buvo pavyzdingesnis už jį kunigų seminarijoje, toj seminarijoj parodyto pavyzdingumo yra nenustojęs nė vėliau, vysk. J. J. Wright pasidžiaugia, kad lietuvių šeimos yra garbingos, duodamos tokių vertingų žmonių, mylinčių laisvę ir religiją.

Kun. Pr. Juras sakosi aiškiai tikįs į Lietuvos prisikėlimą, nors pasaulinis karas neišmokė nei laisvės, nei teisingumo. Lietuvos laisvei atgauti, jo įsitikinimu, būtinai reikalinga:

1. Kurti Amerikoje panašų organą į Liet. Kat. Veikimo Centrą. Pagyvinti Am. Liet. R. Kat. Federacijos Kat. Akciją.

2. Daugiau remti Amerikos lietuviams mūsų vadus ateityje ir su jais bendradarbiauti.

3. Kunigų Vienybėj reikalinga didesnė vienybė akcijoj.

4. Kat. laikraščių leidėjų suvažiavimas, panaudojimas intelektualinių pajėgų ir sistemingesnis įkinkymas į spaudos darbą daug pasitarnautų Lietuvai.

5. Augančiai kartai reikalinga stipri ir planinga pagalba. Ir nemokantieji lietuviškai jaučiasi lietuviais ir planingoj akcijoj pasitarnautų Lietuvai.

Savo nuomonę apie JAV lietuvių kultūrinį ir tautinį veikimą kun. Pr. Juras taip išdėstė „Darbininke".

— Savotiškai besiformuojančios amerikoniškios kultūros sūkuryje, — sako kun. Pr. Juras, — likome gerokai apglušinti. Medžiaginė prabanga pastojo kelią lietuviškam susikoncentravimui. Senstančioji karta jaučiasi pavargusi, o bręstančioji karta — gerokai suamerikonėjusi. Vakariniai kursai, studijų rateliai, meniniai pasirodymai ir prakalbos (išskyrus vajus) šiandien retenybė. Neišsiauklėjome idealių pasauliečių vadų, veikėjų. Vieną kitą pasirodžiusią žvaigždelę doleris temdo. Mūsų Federacija, spauda, Kultūrinis Institutas, centrinės organizacijos — stagnacijoje. Patriotinis veikimas, kiek liečia Lietuvą, nebesiskiria nuo labdarybės. Laiko ciklas 1947m. — ar tik nebus pats žemasis.

Tačiau nusiminti nėra ko: reikia suprasti laiko dvasią, pažinti jo reikalavimus ir aukotis.

A. P—nis.

Ateitininkų Sendraugių Suvažiavimas

Antrasis Ateitininkų Sendraugių Sąjungos suvažiavimas tremtyje, įvykęs balandžio IO-11 d. d. Augsburge, praėjo didelėje darbo ir ryžto nuotaikoje. Be skyrių deleguotųjų atstovų suvažiavime dalyvavo ir daug brangių svečių. Suvažiavimas pradėtas pamaldomis, kurias laikė J. E. vyskupas V. Padolskis, o moderniųjų laikų painiavoje krikščionies kelią nušviečiantį pamokslą pasakė J. E. vysk. V. Brizgys. Iškilmingame atidarymo posėdyje ilgesnį žodį tarė J. E. vysk. Padolskis, Šv. Sosto Delegatas kanauninkas F. Kapočius, einąs Federacijos Vado pareigas Dr. A. Maceina ir kt. Suvažiavimo darbuos platesni pranešimai ir paskaitos buvo: kun. M. Krupavičiaus, prof. St. Ylos ir Č. Masaičio. Priimtas didelę reikšmę Ateitininkų Sendraugių organizacijos ateičiai turįs naujasis Sąjungos statutas, pagal kurį Sąjungos darbas išplečiamas visame pasaulyje.

Teisininkų Suvažiavimas

Trečiasis Lietuvių Teisininkų Tremtinių Draugijos skyrių atstovų suvažiavimas įvyko balandžio 3 d. Augsburge. Be grynai profesinių darbų lietuviai teisininkai tremtyje dirba ir didelės reikšmės kultūrinį bei politinį Lietuvos laisvinimo darbą. Suvažiavime paaiškėjo, kad teisininkai baigia ruošti knygą apie Klaipėdos kraštą. Jų rankose tremtyje yra ir a. a. prof. Mykolo Römerio paskutinysis mokslinis veikalas „Lietuvos sovietizacija", kuris rengiamas spaudai lietuvių, anglų ir vokiečių kalbomis. Šių leidinių išleidimu rūpinsis Draugijos Centro. Valdyba.

Katalikų studentų konferencija Müunchene

Kovo 18 d. Müncheno rotušės salėje įvyko „Cathunito" konferencija, kurios svarbiausiu pasitarimų punktu buvo emigracijos klausimas. Tuo reikalu įsteigta Informacijų Centras ir kreiptasi į Vatikaną prašant paramos. Be to, priimta dešimties punktų programa, kuri išsiuntinėta atatinkamiems valstybių organams.

Konferencija užsitęsė 5 val. Buvo skaitomi įvairūs referatai. Iš lietuvių pusės referatą tema „Užsieniečių studentų socialinė padėtis" skaitė J. Pikūnas.

Konferencijoj dalyvavo septynių tautybių atstovai ir vok. švietimo min. atstovas dr. Treppich.

Popiežiaus minėjimas Münchene

Kovo 18 d. vakare, Sophiensaal, Münchene, Cathunito iniciatyva, buvo paminėta Popiežiaus Pijaus XI vainikavimo sukaktis. Iškilmingą aktą atidarė J. E. vysk. Aloys Münch, Šv. Sosto Delegatas Vokietijai. Aukštųjų svečių tarpe matėsi Bavarijos min. pirm. dr. Erhardt, šv. min. Hundhammer, tautiniai delegatai prie Šv. Sosto, ju tarpe kan. F. Kapočius ir eilė kitų.

Vysk. Münch kalba buvo pertransliuota per Müncheno radiją, ir iškilmingas aktas nufilmuotas. **Sig.**

Kasdienybė pro filosofo prizmę

Ką čia vynioti žodžius į medvilnę: tiesa lieka tiesa — šiandieninis pasaulis mums nieko daugiau nežada, tik mirtį ir kapų tylą arba karą ir siaubą. Tačiau, iš kitos pusės, tiesa yra ir tai, jog šią tiesą mes neprivalome priimti taip niauriai, nes mes žinome, jog žmogus yra taip pat kūrinys ir jog visa tai, kas gyvenimą padaro vertingą ir jį įprasmina, būtent — meilė, pažinimas ir grožis, yra taip pat reikalingi laiko, kad galėtų subręsti. O jei tos tiesos mes nenorime pažinti, tai turime jai priešintis, su ja kovoti, nes pasibaisėjimas ir fatalizmas bent puse yra kilę iš žmonių tingumo ir apsileidimo, kurie, išvydę žiaurias ideologijas ir iš jų konsekventiškai einančius veiksnius, jau išsyk nuleidžia rankas, nė piršto nepajudindami, o jos ir toliau tebenuodija kaip nuodijusios pasaulį. Daugelis taip galvoja, kad verčiau sėdėti sudėjus rankas ir, bedirbant kasdieninį darbą, ramiai sau laukti, kada ateis mirtis ir juos nuskins, negu aktyviai blogiui pasipriešinti. Tačiau iš tikro nė vienas negali ramiai mirti, jei jis nėra padaręs visa, ką jis gali, kad kitiems gyvenimas būtų įmanomas, — nėra atlikęs savo gyvenimo uždavinio. (Albertas Camus „Fanchis", Paryžius).

Europos cirkas

Vienoje Paryžiaus aikštėje yra cirko pastatas su tokiais užrašais: „Europos cirkas! Nepraeikite pro šalį, nepamatę šitos kadaise deportuotos moters, savo drąsa ir ištvermingumu ištrūkusios iš Gestapo kankinimų. Čia išvysite ją gyvą su tais pačiais kankinimo aparatais. Kaina — 10 fr. buv. kaliniai ir DP moka pusę". („Images du Monde", Paryžius, nr. 108).

Susitaikymas praktikoj

Neseniai policija buvo pašaukta išsklaidyti valandą laiko trukusias peštynes, kilusias tarp 1000 žmonių Romos universiteto stadijone. Dešimt jaunų žmonių buvo sunkiai sužeisti. Sueiga buvo sukviesta šūkiu „Reikia vieni kitiems viską atleisti ir užmiršti". Iškilmes organizavo buv. fašistai ir antifašistai. („Time", New Yorkas).

Nusikaltimas lieka nusikaltimu.

Praėjusis karas buvo totalinis, taip pat ir jo sukeltos baisybės, tačiau, net ir karui pasibaigus, jo žiaurumai vykdomi toliau, tiktai juos stengiamasi pridengti tam tikra gražių žodžių skraiste. Tūkstančiai moterų ir vaikų dar tebėra vieni nuo kitų atskirti. Kasyklose ir fabrikuose karo belaisviai verčiami dirbti vergų darbą, kuris maža kuo tesiskiria nuo darbų, kuriuos romėnai buvo skyrę savo karo belaisviams. Nebūkime Hitlerio nusikaltimų bendrininkai, o tokie mes esame, jei darome tą pat, ką mes patys kadaise prakeikėme ir su kuo taip kietai kovojome. Jeigu šitie vergų darbai būtų įtraukti net į reparacijų sąskaitą, tai vis tiek nieko iš esmės nepakeistų, nes vergija yra vergija. Dar blogesnis už tuos vergų darbus yra masinis deportavimas 20 milijonų lenkų, vengrų, baltų ir vokiečių. Mes būtume tikriausi veidmainiai, jei į tai nežiūrėtume kaip į nusikaltimą, juo labiau, kad tai aiškiai vadiname nuskaltimu, kai tat darė mūsų priešai . . . Taip rašo amerikietis arkiv. Münchas, apaštalinis delegatas Vokietijoj, savo ganytojiniame laiške, kaip kad jį cituoja „Katholic Herald". Tiktai tas kat. laikraštis, matyti, užmiršo pridėti, kad vergų darbai nebebus vergų darbais, jei tremtiniai patys savo noru arba tam tikrais patvarkymais turės imtis tų darbų, kuriuos anksčiau kasyklose arba fabrikuose, kaip pačius sunkiausius, turėjo dirbti pralošusios karą pusės patekę į nelaisvę kariai.

Nusikaltimo prasmė?

Hermannas Rauschningas yra sužymėjęs tokį būdingą Hitlerio prisipažinimą: „Mes esame išminties amžiaus pabaigoje. Dvasia yra tapusi gyvenimo liga. Ateina nauji laikai — magiškos pasaulio reikšmės. Nėra jokios tiesos — nei moralinės, nei mokslinės. Kiekvienas veikimas yra prasmingas, net nusikaltimas. Negalima pasitikėti dvasia ir sąžine, reikia pasitikėti instinktais" („Die Welt", Hamburgas).

Naudingas išradimas

Vienas Čikagos mokslininkas išrado naują būdą gaminti begarsiui popieriui. Gali jo ištisą maišą svaidyti į įvairias puses — ir neišgirsi jokio garso. Kam tas išradimas gali būti naudingas, taip ir lieka neaišku. Dėl to jau laužo galvas ir pirkliai („Noir et Blanc", Paryžius).

Kas yra pacifistas?

Vienintelis tikras pacifistas yra karingas pacifistas, kuris kiekvienu metu ir kiekviename gyvenimo fronto sektoriuje kovoja su karo priežastimis. Pacifizmo vieno nepakanka, jei toleruojamas smurtas ir jėga. Kas nekovoja kiekviena proga su socialiniu, politiniu ir ūkiniu neteisingumu, tas nėra joks pacifistas. Nors jis ir nenešioja ginklų, vis tiek yra žmogžudys, nes pakenčia karo priežastis, o dėl tokios jo tolerancijos karo pavojus didėja. (Iš Čikagos un-to dėstytojo Miltono Mayerio pranešimo, „The Churchman," New Jorkas).

* Pasaulinė bažnyčių taryba paskelbė statistiką, k i e k v i s a m e p a s a u l y j e y r a k r i k š č i o n i ų. Iš bendro 2.122.688.000 Žemės gyventojų skaičiaus 398.277.000 (18,8%) yra katalikų, 201.868.000 (9,5%) protestantai, 161.305.000 (7,6%) graikų ir rytų ortodoksai ir 9.348.000 (9,5%) kitų krikščioniškų bendruomenių tikintieji. Iš viso Žemėj krikščionių yra 770.798.000 arba 36,4%. Katalikai sudaro 44,8% Europos gyventojų; senkatalikiai turi 100.000 sekėjų, anglikonai apie 20 milijonų. Po katalikų skaičiumi gausingiausi yra mahometonai (296 mil.).

ATSIŲSTA PAMINĖTI

H e n r i k a s Ž e m e l i s OKUPANTŲ REPLĖSE. Prisiminimai apie okupacines dienas Lietuvoje ir išgyvenimai koncentracijos stovykloje. Išleido „Mintis".

PRAGIEDRULIAI. Nr. 18, kovo mėn. 1948 m. Lietuvių žurnalas Švedijoje. Leidžia Lietuvių Dr-ja Švedijoje.

AUKA. Sielovados žurnalas. Šv. Sosto Delegatūros leidinys lietuviams, Kirchheim-Teck, 1948 m. 3 Nr.

NAUJOJI AUŠRA. Lietuvių kultūros žurnalas Amerikoje. Redaktorius — Anatolijus Kairys. 1948 m. kovo mėn.

ŠV. PRANCIŠKAUS VARPELIS. Mėnesinis religinis ir patriotinis Šv. Pranciškaus dvasioje laikraštis. Leidžia Lietuvos Pranciškonai. Nr. 3, kovo mėn. Redakcijos ir administracijos adresas: Franciscan Fathers, Kennebunk Port. Me. U.S.A.

K l e m e n s a s J ū r a TREMTINIO AŠARA. Lyrika. Išleista rankraščio teisėmis Vokietijoje. 1948 m., 300 egz.

MŪSŲ LIETUVA. Dvisavaitinis lietuviškos minties žurnalas Brazilijoje. Nr. 4. Adresas: Rua Venda Nova, 116 —Vila Zelina, Sao Paulo.

Patikslinimas

„A i d ų" 1 2 - t a m e Nr. A. Š k ė m o s dramoje „Ž i v i l ė" ištaisytinos šios korektūros klaidos: 120 puslapyje, antroje skiltyje, po 8-tos eilutės iš viršaus įterpti:

AŠAUTAS. Aš atsargus gyventojas. Garantuotas gyventojas.

ŽIVILĖ. Prieš kelis mėnesius . . . 124 psl. pirmoje skiltyje, po 26-tos eilutes iš viršaus įterptina:

KARIJOTAS. Seniai nujaučiau šitą kvailystę. Ko ješkote mano rūmuose, pone Gluosni?

GLUOSNIS. Šaudmenų.

E i l ė r a š č i u o s e ištaisytina: 114 puslapyje K. B r a d ū n o pirmajam eilėraštyje trečioji eilutė turi būti: S a m a n o t o s Girių Dievo kojos, o 115 puslapyje A. Nykos-Niliūno antrajame eilėraštyje trečio posmo antroji eilutė turi būti: Po mėlyno d a n g a u s skaidrias bedugnes.

AIDAI - Lithunian Cultural Magazine - ECHOES

Autorized by
Headquarters Europen Command
Civil Affairs Division Authorisation for United Nations
Displaced Persons Publication
No. UN DP 204, 11 March, 48
Editor and publisher — Jonas Sakevičius

Red. leidėjas — Jonas Sakevičius.
Redaktorius — Kazys Bradūnas.
Redakcijos adresas: München 27, Lamontstr. 23,
Administr. — Augsburg, Hochfeld, D.P. Baltic Camp.
Numerio kaina 6 RM.

Printed by Haas & Cie., Augsburg

Mergaitės galvutė (Šv. Petro ir Povilo bažnyčia Vilniuje)